

Załącznik nr 2
do uchwały nr Z/1/3/25
Zarządu Stowarzyszenia
„Lokalna Grupa Działania – Tygiel Doliny Bugu”
z dnia 14.02.2025 r.

STOWARZYSZENIE „LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA - TYGIEL DOLINY BUGU”

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU 2023-2027

DROHICZYN, LUTY 2025

Fundusze
Europejskie

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

SPIS TREŚCI

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego	4
1.1. Nazwa LGD i forma prawna	4
1.2. Opis procesu tworzenia Partnerstwa.....	4
1.2.1. Partnerstwo na obszarze LSR (zewnętrzne) oraz w LGD (wewnętrzne)	5
1.2.2. Doświadczenie LGD	7
1.3. Opis struktury LGD.....	7
1.4. Organ decyzyjny	8
1.5. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym oraz mechanizmy w zakresie zarządzania.....	8
1.6. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	9
Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR	11
2.1. Opis obszaru.....	11
2.2. Mapa obszaru objętego LSR.....	12
2.3. Spójność obszaru	12
Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR	15
3.1. Opis procesu opracowania LSR z udziałem społeczności SLGD „Tygiel Doliny Bugu” w V etapach konsultacji	15
3.2. Zaangażowanie lokalnej społeczności we wdrażanie LSR oraz podejmowane działania informacyjne.....	18
3.3. Aktualizacja LSR - konsultacje LSR ze społecznością.....	31
3.4. Zasady horyzontalne.....	32
Dział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR.....	32
4.1. Uwarunkowania geograficzne, przyrodnicze, kulturowe i historyczne.....	32
4.1.1. Uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze	32
4.1.2. Uwarunkowania historyczne i kulturowe	33
4.2. Ludność	36
4.3. Gospodarka	40
4.3.1. Przedsiębiorczość, w tym branże z potencjałem rozwojowym	40
4.3.2. Rolnictwo	44
4.3.3. Turystyka	49
4.4. Rynek pracy	54
4.5. Mała infrastruktura publiczna oraz usługi dla lokalnej społeczności.....	56
4.5.1. Usługi oraz infrastruktura kulturalna, turystyczna, rekreacyjna i sportowa.....	56
4.5.2. Edukacja	59
4.5.3. Pomoc społeczna	63
4.5.4. OZE	67
4.6. Społeczeństwo obywatelskie	70
4.7. Grupy szczególnie istotne z punktu widzenia LSR oraz dostępność	72
4.8. Analiza wsparcia finansowego inicjatyw poza bezpośrednimi środkami z RLKS	76
4.9. Podsumowanie analizy potrzeb	77
Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia.....	77
5.1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami	77
5.2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć.....	81
5.3. Wsparcie z innych programów, funduszy	82

5.4. Wartość dodana podejścia LEADER.....	83
Rozdział VI. Cele i wskaźniki	84
6.1. Zgodność celów LSR z celami programów	84
6.2. Specyfika i opis celów i przedsięwzięć.....	89
6.3. Partnerstwo na obszarze LSR	98
Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	98
7.1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD i przyjętych rozwiązań formalno - prawnych	98
7.2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru	99
7.3. Wysokość i intensywność oraz dodatkowe warunki wsparcia	100
7.4. Innowacyjność	102
7.5. Realizacja projektów grantowych, operacji w partnerstwie, projektów partnerskich.....	103
ROZDZIAŁ VIII. PLAN DZIAŁANIA	104
8.1. Harmonogram osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników	104
8.2. Kamienie milowe realizacji LSR	104
ROZDZIAŁ IX. PLAN FINANSOWY LSR.....	105
9.1. Opis źródeł finansowania LGD.....	105
9.1.1. Fundusze EFSI, RLKS w formule bezpośredniego finansowania LSR	105
9.1.2. Inne źródła finansowania LSR	105
9.2. Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR	106
Rozdział X. Monitoring i ewaluacja	107
Wykaz wykorzystanej literatury (w tym badania własne LGD i wykaz stron internetowych)	111
Spis map	112
Spis tabel	112
ZAŁĄCZNIKI DO LSR.....	114
Załącznik nr 1: Cele i przedsięwzięcia	114
Załącznik nr 2: Plan działania	114
Załącznik nr 3: Budżet LSR.....	120
Załącznik nr 4: Plan wykorzystania budżetu	120

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

1.1. Nazwa LGD i forma prawna

Stowarzyszenie „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu”, zgodnie ze Statutem można używać skrótu SLGD „Tygiel Doliny Bugu”. Natomiast w LSR wymiennie używa się następujących skrótów: LGD, SLGD TDB, SLGD lub STDB.

Forma prawna - stowarzyszenie.

1.2. Opis procesu tworzenia Partnerstwa

Inicjatorem założenia LGD było Podlaskie Stowarzyszenie Gmin (PSG) zrzeszające samorządy gminne, które zaczęły ze sobą współpracę już w 1994 r., i za cel powstania LGD przyjęły rozwój obszarów wiejskich poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów, wsparcie lokalnych inicjatyw i podniesienie świadomości społecznej. Samo powstanie LGD było efektem szeregu szkoleń, konsultacji, warsztatów przeprowadzonych w ramach I Schematu PP LEADER+ 2004 - 2006, a zapoczątkowane wnioskiem złożonym przez osiem gmin z województwa podlaskiego (Drohiczyn, Dziadkowice, Grodzisk, Milejczyce, Nurzec Stacja, Perlejewo, Siemiatycze/gm. wiejska/ i Mielnik), współpracujących ze sobą w ramach PSG. W skład LGD weszli przedstawiciele wszystkich tych gmin, reprezentanci sektora społecznego i biznesowego. Stowarzyszenie „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu” zostało zarejestrowane 28 lutego 2006 r. i od tego momentu wykazać się może doświadczeniem we wdrażaniu podejścia Leader, w tym LEADER - Schemat II 2006-2008 oraz PROW 2007-2013.

W kwietniu 2006 r., po konsultacjach z potencjalnymi Partnerami, podjęto strategiczną decyzję o rozszerzeniu Partnerstwa o nowe tereny i zdecydowano się włączyć 5 gmin z województwa mazowieckiego. Były to: Jabłonna Lacka, Korczew, Repki, Sarnaki i Sterdyń. Dobra współpraca samorządów i widoczne efekty realizacji projektów w ramach II Schematu LEADER+ zachęciła kolejne gminy do nawiązania ścisłej współpracy z LGD. Siedem gmin: Huszlew, Stara Kornica, Łosice, Mielnik, Olszanka, Platerów oraz Sabnie, zadeklarowało chęć włączenia się do wspólnej pracy nad rozwojem terenów nadbużańskich w styczniu 2009 r. W 2012 r. dołączyła gmina Ceranów, a w 2013 r. kolejne 4 gminy z województwa mazowieckiego: Przesmyki, Paprotnia, Kosów Lacki i Sokołów Podlaski (gm. wiejska). W 2015 r. do stowarzyszenia dołączyło miasto Siemiatycze, które wcześniej nie mogło być członkiem ze względu na to, iż PROW 2007-2013 ograniczał wsparcie miejscowości pow. 5 tys. mieszkańców.

Obecnie SLGD „Tygiel Doliny Bugu” składa się z 25 samorządów, tworząc spójne terytorialnie i silnie organizacyjnie stowarzyszenie. Jest to logiczna decyzja wynikająca z wieloletniej współpracy samorządów gminnych województwa mazowieckiego i podlaskiego w ramach Podlaskiego Stowarzyszenia Gmin, jak również wspólnoty historycznej, kulturowej, gospodarczej sąsiedzkich regionów. Jednocześnie świadczy to znakomicie o otwartości SLGD „Tygiel Doliny Bugu” na nowych członków i innowacyjnej, kompleksowej formie podejścia Partnerstwa do problemu rozwoju regionu. Jest to również dowód na dobre działanie LGD dostrzeżone, jak widać, przez sąsiadów. Należy podkreślić, że jest to jedyna w województwie podlaskim i jedna z niewielu Lokalnych Grup Działania, która łączy gminy z różnych województw. Dodatkowo przemawiały za tym względy strategiczne - silne organizacyjnie oraz finansowo stowarzyszenie dysponuje olbrzymim potencjałem i może zdziałać o wiele więcej niż mniejsze partnerstwa.

Miało to odzwierciedlenie w okresie programowania 2014-2020, w którym to LGD, w niektórych zakresach kontynuowała swoją politykę. Rozwój regionalny trudno sobie wyobrazić bez

zaangażowania szerokich grup mieszkańców i podmiotów. Jednym z najważniejszych problemów, który ciągle istnieje w regionie jest postępujące wyludnianie się obszaru oraz starzejące się społeczeństwo, niekorzystne zjawisko demograficzne, związane jest też z wyjazdem najaktywniejszej części społeczeństwa. Dlatego LGD w ramach trzech funduszy PROW, EFS, EFRR w podejściu RLKS kładło największy nacisk oraz przeznaczało środki finansowe na powstanie nowych miejsc pracy. Ważnym działaniem było wsparcie oddolnych inicjatyw realizowanych przez mieszkańców oraz wiejskie organizacje pozarządowe. Powstały świetlice środowiskowe, do których uczęszczają przede wszystkim dzieci z rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji. Seniorzy to kolejna grupa, do której skierowano wsparcie m.in. mają możliwość korzystania z klubów seniora. Osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym korzystały ze szkoleń i kursów zawodowych. Ważnym elementem było wsparcie działań mających na celu ochronę środowiska. Powstały odnawialne źródła energii (instalacje solarne), dofinansowano zdjęcie azbestu z budynków mieszkalnych, montaż oświetlenia energooszczędnego. Wsparto wymianę pieców, co wpłynęło na zmniejszenie emisji CO². Zostały zrewitalizowane zdegradowane miejsca i budynki, nadano im nowe funkcje społeczne. Wyremontowano, zmodernizowano oraz wybudowano nową infrastrukturę publiczną: kulturalną, rekreacyjną i turystyczną m.in. świetlice wiejskie, place zabaw, skwery, siłownie zewnętrzne, plaże itp. Dziedzictwo kulturowe, ochrona zabytków to również zakresy wspierane w ramach wdrażania LSR.

Położono nacisk na promocję obszaru w tym promocję produktów i usług lokalnych, powstały inkubatory przetwórstwa lokalnego, sieci współpracy lokalnych przedsiębiorców.

Najważniejszą grupą docelową, którą wspierano, była młodzież, to ona była głównym odbiorcą projektu współpracy Młodzi Lokalni Liderzy, Młodzi Lokalni Strażnicy Natury Doliny Bugu oraz organizowanych kolonii i półkolonii. Młody wiek był premiowany przy pozyskiwaniu środków na założenie działalności gospodarczej.

LGD organizowała imprezy promocyjne we współpracy z lokalnymi przedsiębiorcami, samorządami. Wyjeżdżała na targi turystyczne z ofertą regionu, wydawała publikacje promocyjne, organizowała tematyczne wyjazdy studyjne, prowadziła stronę internetową oraz social media. Przyjmowała wizyty studyjne, współpracując przy tym z lokalnymi producentami i przedsiębiorcami.

Partnerstwo LGD postanowiło przygotować Lokalną Strategię Rozwoju na lata 2023-2027, włączając w ten proces lokalne podmioty: przedstawiciele firm, organizacji pozarządowych, parafii, gmin, jednostek gminnych oraz mieszkańców. Zaangażowanie społeczne w proces przygotowania LSR szczegółowo opisano w III rozdziale LSR dot. partycypacyjnego charakteru.

1.2.1. Partnerstwo na obszarze LSR (zewnętrzne) oraz w LGD (wewnętrzne)

LGD będzie poszerzać i pogłębiać zaangażowanie lokalnej społeczności i zachęcać do udziału we wdrażaniu LSR poprzez:

1. Każdy mieszkaniec będzie miał możliwość przyścia do biura LGD, czynnego pięć dni w tygodniu i zgłoszenia swojej sprawy, inicjatywy związanej z realizacją strategii. Stowarzyszenie prowadzi stronę internetową oraz Fanpage, gdzie na bieżąco pracownicy zamieszczają informację o planowanych i zrealizowanych działaniach. Dodatkowo LGD w celu dotarcia do większej ilości odbiorców będzie zamieszczała informacje w lokalnej prasie oraz na różnych portalach np. spotted. LGD będzie przeprowadzała ankietyzację społeczności lokalnej m.in. w zakresie realizacji działań w ramach LSR, pracy biura LGD. Kolejnym kanałem dotarcia i zachęcenia do

zaangażowania lokalnej społeczności będą spotkania informacyjne, warsztaty, szkolenia, eventy. W celu usystematyzowania oraz poszerzenia udziału lokalnej społeczności we wdrażaniu LSR, LGD opracowała Plan Komunikacji (Zał. 7 do wniosku o wybór LSR) z lokalną społecznością, a w ramach niego szereg działań angażujących mieszkańców w realizację LSR, w tym osoby w niekorzystnej sytuacji.

2. LGD będzie organizować konkursy na INICJATYWĘ LOKALNĄ skierowane do organizacji pozarządowych, grup nieformalnych, ze szczególnym uwzględnieniem zdiagnozowanych w LSR osób w niekorzystnej sytuacji. Konkursy będą finansowane ze składek członkowskich, w ramach środków na zarządzanie (tzw. aktywizacja), sponsorów itp. LGD „Mini projektami” chce zachęcić przedstawicieli NGO do sięgania po większe środki zaplanowane w LSR, w ramach grantów, konkursów.

LGD zależy na współpracy i zaangażowaniu swoich członków w realizację LSR. Partnerskie relacje w organizacji są ważne dla SLGD „Tygiel Doliny Bugu”. Każdy członek stowarzyszenia jest traktowany na równi, jego głos ma taką samą wagę. Członkowie ze sobą współpracują i podejmują wspólnie decyzje. Zgodnie z zapisami w statucie, LGD była i jest stowarzyszeniem, strukturą otwartą, a nowi członkowie, którzy wykażą chęć zaangażowania się w sprawy lokalne przyjmowani są przez Walne Zebranie Członków (§18 pkt. 16 Statutu) lub Zarząd (§23 pkt. 3 Statutu). W celu zapewnienia partnerskich relacji w LGD i efektywnej współpracy różnych podmiotów wdrażających LSR relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji. Zasady wymiany informacji oraz sposób komunikacji pomiędzy członkami LGD i komunikacja prowadzona będzie w miarę posiadanych możliwości w sposób zapewniający dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami przez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień, w tym za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej wraz z informacją o metodach umożliwiających skorzystanie z takich środków komunikacji.

Pogłębione partnerstwo i skuteczna komunikacja przejawiają się w następujących zasadach funkcjonowania:

1. Informacja o bieżących sprawach, wydarzeniach, spotkaniach przesyłana jest członkom e-mailem, zamieszczona jest na stronie internetowej oraz na portalu społecznościowym np. Facebook. W sprawach pilnych pracownicy informują członków telefonicznie. W inicjatywach, skupionych wokół jakiegoś charakterystycznego tematu czy realizacji pomysłu, są tworzone grupy tematyczne np. na Facebooku.
2. Członkowie wspólnie z Zarządem i pracownikami będą spotykać się i opracowywać coroczny Plan Działalności LGD. Podczas spotkania członkowie wypowiedzą się co do jakości, zasadności i efektywności działań realizowanych przez stowarzyszenie w ubiegłym roku (Co należy kontynuować? Co należy zmienić? Co należy poprawić?) oraz wspólnie kolegialnie wypracowują działania na następny rok. Takie podejście jest otwarte na inicjatywy członków, umożliwia im zgłaszanie swoich propozycji dotyczących funkcjonowania LGD oraz wdrażania LSR. Na podstawie wspólnie opracowanego Planu Działalności, na dany rok, będzie również modyfikowany i dostosowywany Plan Komunikacyjny, zgodnie z procedurą jego zmiany.
3. W sytuacji, gdy zgłoszone przez członków do Planu Działalności inicjatywy/propozycje nie będą mieściły się w przewidzianym budżecie LGD, to Zarząd, pracownicy wspólnie z członkiem/grupą członków będą szukać innych możliwości sfinansowania takiej inicjatywy np. z funduszy UE, środków krajowych lub innych. Niektóre inicjatywy/propozycje po głębszym przeanalizowaniu mogą nie wymagać środków

finansowych, tylko zaangażowania większej liczby osób i pracy zespołowej, wolontariackiej. W takim przypadku, zadaniem LGD będzie połączenie swoich członków (animowanie do wspólnego działania) w realizację wspólnej inicjatywy na rzecz lokalnej społeczności.

4. LGD zobowiązuje się do informowania o wyniku weryfikacji inicjatywy/propozycji zgłoszonej przez członka LGD z uzasadnieniem tego wyniku. Informacja będzie podawana na najbliższym spotkaniu z członkami lub przekazywana elektronicznie.
5. LGD przewiduje swoim członkom zachęty za aktywność członkowską w stowarzyszeniu, przejawiającą się w zgłaszaniu nowych pomysłów/inicjatyw, ale również we współpracy z pozostałymi członkami i pracownikami, udziale w szkoleniach, warsztatach, spotkaniach organizowanych przez LGD. Zarząd, Rada oraz pracownicy biura LGD, corocznie przygotowują listę najbardziej aktywnych członków. Nagrody będą określone wspólnie przez wszystkich członków podczas WZC.
6. Pomysły, inicjatywy Zarządu, w tym Prezesa, które nie wynikają z Planu Działalności opracowanego przez wszystkich członków LGD na dany rok, oraz których nie ma możliwości omówienia na WZC, będą wymagały omówienia z członkami Rady lub Komisji Rewizyjnej lub członkami stowarzyszenia posiadającymi w danym zakresie wiedzę i doświadczenie. W wyjątkowych sytuacjach, tych najbardziej skomplikowanych, dodatkowo zostaną powołane zespoły tematyczne składające się z członków stowarzyszenia. Zaproponowane rozwiązanie świadczy o kolejalnym sposobie podejmowania decyzji.
7. Walne Zebranie Członków jest zwoływane także na wniosek 20% liczby członków.

1.2.2. Doświadczenie LGD

Wdrażaniu LSR 2023-2027 sprzyjać będzie również doświadczenie SLGD „Tygiel Doliny Bugu” nabyte w poprzednich edycjach podejścia LEADER. LGD realizowała Schemat II LEADER + w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” na kwotę 683.899,39 zł. W ramach PROW 2007-2013 realizowała strategię na kwotę: 17.773.668,03 zł. Obecnie LGD kończy realizację perspektywy RLKS: PROW 2014-2020; RPO (EFS i EFRR). Z poddziałania 19.2 PROW zrealizowała LSR na kwotę 5.436.500,00 euro, działania z EFS na kwotę 5.471.880,00 zł, działania z EFRR na sumę 9.432.096,00 zł, oraz współpracę na kwotę: 2.192.482,91 zł.

LGD posiada również doświadczenie w realizacji projektów finansowanych z innych źródeł niż program LEADER. Należą do nich m.in. środki FSUSR, FIO, PL-BY-UA, KSOW, NCK, Urzędów Marszałkowskich. Na koniec maja 2023 r. zrealizowano takie projekty na kwotę: 3.681.931,34 zł. W zał. nr 14 do wniosku o wybór LGD załączono wykaz wszystkich zrealizowanych dotychczas projektów.

1.3. Opis struktury LGD

LGD jest Stowarzyszeniem, którego forma prawna oraz struktura partnerstwa i proces powoływania organów zostały uregulowane w Statucie. Władzami stowarzyszenia są: Walne Zebranie Członków, Zarząd (organ zarządczy), Komisja Rewizyjna (organ kontroli), Rada (organ decyzyjny).

Nie można łączyć funkcji we władzach Stowarzyszenia. Prezes Zarządu, Przewodniczący Komisji Rewizyjnej i Przewodniczący Rady nie mogą być przedstawicielami tej samej gminy. Kadencja Zarządu, Komisji Rewizyjnej i Rady wynosi 4 lata.

Organem nadzoru Stowarzyszenia jest Marszałek Województwa Podlaskiego. LGD jest partnerstwem, w skład którego wchodzi przedstawiciele lokalnych grup interesów społeczno-gospodarczych, reprezentujących interesy sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego, w tym mieszkańcy. LGD zdiagnozowała na swoim obszarze trzy grupy interesu: grupę interesu sektora publicznego, grupę interesu sektora gospodarczego i grupę interesu sektora społecznego. Wśród członków LGD jest min. po jednej osobie z każdej gminy objętej LSR kwalifikującej się do wszystkich zdiagnozowanych grup interesu, zgodnie z Zał. D do wniosku o wybór LSR. LGD współpracuje również z jednostkami nie mającymi osobowości prawnej i grupami nieformalnymi.

1.4. Organ decyzyjny

Organem decyzyjnym w LGD jest RADA, działająca zgodnie ze statutem LGD oraz Regulaminem Rady. Rada składa się z nie mniej niż 8 osób, wybranych w jawnym głosowaniu na Walnym Zebraniu Członków, spośród zgłoszonych kandydatów z członków zwyczajnych. Członek Rady nie może być równocześnie członkiem Zarządu bądź Komisji Rewizyjnej. Obszar danej gminy może reprezentować tylko 1 osoba w Radzie.

W skład Rady wchodzi przedstawiciele publicznych i prywatnych lokalnych interesów społeczno-gospodarczych, w których żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.

Na poziomie podejmowania decyzji przez Radę ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie posiada więcej niż 49% praw głosu, tym samym nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. W podejmowaniu decyzji dotyczących wyboru operacji co najmniej 50% głosów pochodzi od partnerów niebędących instytucjami publicznymi. Dane dotyczące reprezentatywności składu organu decyzyjnego LGD zawarte są w Zał. A do wniosku o wybór LSR.

1.5. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym oraz mechanizmy w zakresie zarządzania

Rada dokonuje oceny zgodności operacji z LSR oraz z Lokalnymi Kryteriami Wyboru. Decyzje Rady podejmowane są w formie uchwał w przedmiocie wyboru operacji i ustalenia kwoty wsparcia. Wszystkie głosowania Rady są jawne, każdemu przysługuje jeden głos. Uchwały zapadają zwykłą większością głosów w obecności co najmniej 50% +1 ustalonego składu Rady. W przypadku równej liczby głosów decyduje głos Przewodniczącego Rady. Na posiedzeniu Rady dotyczącym wyboru operacji wybierana jest Komisja Skrutacyjna, która weryfikuje i sprawdza karty oceny operacji wypełniane przez członków Rady. Rada podejmuje decyzję w sprawie zatwierdzenia list operacji wybranych oraz nie wybranych do finansowania.

Na każdym posiedzeniu członkowie Rady składają pisemną deklarację o swojej bezstronności co do oceny oraz wyboru operacji. Biuro LGD prowadzi na bieżąco Rejestr interesów członków Rady, w którym identyfikowany jest charakter powiązań z wnioskodawcami, na podstawie karty interesu członka Rady. Szczegółowy zakres czynności wykonywanych przez nich określony jest w Procedurach wyboru i ceny operacji.

W celu zapewnienia sprawnego i przejrzystego wyboru operacji, oraz zapewnienia wysokiego poziomu wiedzy i podnoszenia kompetencji członków Rady, przygotowany zostanie Plan szkoleń dla członków organu decyzyjnego.

W celu zapewnienia sprawnego wdrażania LSR oraz obsługi biurowej i merytorycznej organów Stowarzyszenia od 2006 roku funkcjonuje Biuro Stowarzyszenia SLGD „Tygiel Doliny Bugu”.

Szczegółowo pracę Biura reguluje Regulamin pracy biura. Wobec osób zatrudnionych w biurze stawia się wysokie wymagania w zakresie doświadczenia i wykształcenia, określone w opisie stanowisk. Dodatkowo w Regulaminie Biura określono zasady świadczenia doradztwa, metody oceny efektywności świadczonego doradztwa oraz Plan szkoleń. Pracownicy biura uczestniczą w procesie oceny operacji, szczegółowy zakres czynności wykonywanych przez nich określony jest w Procedurach wyboru i ceny operacji. Zatrudnieni pracownicy posiadają doświadczenie i niezbędną wiedzę do wdrażania dokumentów o strategicznym zasięgu regionalnym/lokalnym, wynikające z zakończonego wdrażania LSR (2007-2013) oraz LSR na 2014-2020.

Organizacja struktur wewnętrznych organów oraz biura regulują regulaminy: Rady, Zarządu, WZC, biura. LGD organizuje swoje struktury wewnętrzne w taki sposób, aby zapewnić odpowiednie kwalifikacje ekonomiczne oraz administracyjne do prawidłowego gospodarowania środkami publicznymi m.in. poprzez funkcjonujące biuro LGD. Mechanizmy stosowane w zakresie zarządzania stowarzyszeniem oraz wieloletnie doświadczenie wykazuje zdolność LGD do realizacji strategii na lata 2023-2027.

1.6. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Funkcjonowanie Stowarzyszenia regulowane jest dokumentami zewnętrznymi oraz wewnętrznymi. Do najważniejszych dokumentów zewnętrznych należą:

- 1) ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 2261),
- 2) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz.U. UE. L. z 2013 r. Nr 347 poz.320),
- 3) ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (t.j.: Dz.U. 2022 r. poz. 943 z późn. zm.),
- 4) ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej (Dz.U. z 2023 r., poz. 412),
- 5) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizyjowej (Dz. Urz. UE L 231 z 30.06.2021),
- 6) inne przepisy prawne i wytyczne dotyczące Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność oraz działania Stowarzyszenia.

Do dokumentów wewnętrznych należą: Statut Stowarzyszenia, uchwały Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia, uchwały Zarządu Stowarzyszenia oraz postanowienia Regulaminu Biura. Szczegółowy zakres dokumentów został opisany w tabeli 1.

Tabela 1 Dokumenty wewnętrzne regulujące funkcjonowanie LGD

Dokument	Regulowane kwestie	Uchwalanie i aktualizacja
Statut	Cele i zasady działania Stowarzyszenia; definiuje członków Stowarzyszenia oraz ich prawa i obowiązki, reguluje prawa i obowiązki oraz zasady funkcjonowania władz Stowarzyszenia, w tym Walnego Zebrania Członków, Rady, Zarządu, Komisji Rewizyjnej; określa majątek i finanse Stowarzyszenia	Statut był uchwalony przez członków założycieli na zebraniu założycielskim. Zmiana aktualizacja następuje uchwałą Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia.
Regulamin Rady	Określa organizację wewnętrzną i tryb pracy Rady Stowarzyszenia, w tym: definiuje członków Rady, obowiązki przewodniczącego Rady, tryb przygotowywania i zwoływania posiedzeń Rady oraz formę posiedzeń Rady, zasady głosowania i oceny operacji; określa procedurę odwołań oraz wyłączenia członka Rady od udziału w dokonaniu oceny i wyboru operacji; formę dokumentacji z posiedzeń Rady.	Uchwalanie, zmiana, aktualizacja następuje uchwałą Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia.
Regulamin Walnego Zebrania Członków	Reguluje zakres zadań, tryb podejmowania uchwał, głosowania, wnoszenia wniosków przez Walne Zebranie Członków, które jest najwyższą władzą Stowarzyszenia.	
Regulamin Zarządu	Określa zasady funkcjonowania i zakres działania Zarządu, jako najwyższej władzy Stowarzyszenia w okresach pomiędzy Walnymi Zebraniem Członków Stowarzyszenia.	
Regulamin Komisji Rewizyjnej	Określa zasady funkcjonowania i zakres działania Komisji Rewizyjnej jako naczelnego organu kontroli wewnętrznej Stowarzyszenia.	
Regulamin Biura	Regulamin określa zasady funkcjonowania Biura Stowarzyszenia „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu”, strukturę organizacyjną, ramowy zakres działania i kompetencje Dyrektora Biura, pracowników obsługi oraz inne postanowienia związane z funkcjonowaniem Biura Stowarzyszenia.	Uchwalanie, zmiana, aktualizacja następuje uchwałą Zarządu LGD

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

2.1. Opis obszaru

Obszar Stowarzyszenia „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu” obejmuje 25 gmin, położonych w czterech powiatach, należących do dwóch województw: podlaskiego i mazowieckiego. Łączna powierzchnia LGD to ponad 3.500 km². Przeważającą liczbę, bo aż 21, stanowią gminy wiejskie, trzy gminy są gminami miejsko-wiejskimi (Łosice, Kosów Lacki, Drohiczyń) oraz jedna gm. miejska Siemiatycze.

Gminy należące do LGD z terenu województwa podlaskiego to:

- *powiat siemiatycki*: Drohiczyń, Dziadkowice, Grodzisk, Mielnik, Milejczyce, Nurzec-Stacja, Perlejewo, Siemiatycze (gm. wiejska), Siemiatycze (gm. miejska).

Gminy należące do LGD z terenu województwa mazowieckiego to:

- *powiat łosicki*: Huszlew, Łosice, Olszanka, Platerów, Sarnaki, Stara Kornica;
- *powiat siedlecki*: Korczew, Przesmyki, Paprotnia;
- *powiat sokołowski*: Jabłonna Lacka, Repki, Sabnie, Sterdyń, Ceranów, Kosów Lacki, Sokołów Podlaski (gm. wiejska).

Całkowita liczba ludności wg faktycznego miejsca zamieszkania, na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju na dzień 31.12.2020 r. wynosiła 109.512 mieszkańców.

ODDZIAŁYWANIE EFSI: Na obszarze LGD wdrażana będzie strategia wielofunduszowa. W województwie podlaskim RLKS w formule bezpośredniej - fundusze: EFS+, EFRR, EFRROW. Obszar województwa mazowieckiego RLKS w formule pośredniej, w budżecie LSR zapewnia się tylko środki z funduszu EFRROW.

Tabela 2 Gminy LGD

Lp.	Gmina	Typ gminy	Województwo	Powiat	Powierzchnia w km ²	Liczba mieszkańców (21.12.2020 r.)	EFSI
1	Drohiczyń	miejsko-wiejska	podlaskie	siemiatycki	208	5951	EFRROW /EFRR/EFS+
2	Dziadkowice	wiejska	podlaskie	siemiatycki	116	2628	EFRROW /EFRR/EFS+
3	Grodzisk	wiejska	podlaskie	siemiatycki	203	3962	EFRROW /EFRR/EFS+
4	Mielnik	wiejska	podlaskie	siemiatycki	196	2172	EFRROW /EFRR/EFS+
5	Milejczyce	wiejska	podlaskie	siemiatycki	151	1711	EFRROW /EFRR/EFS+
6	Nurzec-Stacja	wiejska	podlaskie	siemiatycki	215	3625	EFRROW /EFRR/EFS+
7	Perlejewo	wiejska	podlaskie	siemiatycki	107	2631	EFRROW /EFRR/EFS+
8	Siemiatycze	wiejska	podlaskie	siemiatycki	227	5833	EFRROW /EFRR/EFS+
9	Siemiatycze	miejska	podlaskie	siemiatycki	36	13824	EFRROW /EFRR/EFS+
10	Huszlew	wiejska	mazowieckie	łosicki	118	2705	EFRROW
11	Łosice	miejsko-	mazowieckie	łosicki	121	10699	EFRROW

Lp.	Gmina	Typ gminy	Województwo	Powiat	Powierzchnia w km ²	Liczba mieszkańców (21.12.2020 r.)	EFSI
		wiejska					
12	Olszanka	wiejska	mazowieckie	łosicki	88	2805	EFRROW
13	Platerów	wiejska	mazowieckie	łosicki	129	4603	EFRROW
14	Sarnaki	wiejska	mazowieckie	łosicki	197	4402	EFRROW
15	Stara Kornica	wiejska	mazowieckie	łosicki	119	4522	EFRROW
16	Korczew	wiejska	mazowieckie	siedlecki	105	2474	EFRROW
17	Przesmyki	wiejska	mazowieckie	siedlecki	117	2932	EFRROW
18	Paprotnia	wiejska	mazowieckie	siedlecki	81	2424	EFRROW
19	Jabłonna Lacka	wiejska	mazowieckie	sokołowski	149	4342	EFRROW
20	Repki	wiejska	mazowieckie	sokołowski	168	4800	EFRROW
21	Sabnie	wiejska	mazowieckie	sokołowski	108	3471	EFRROW
22	Sterdyń	wiejska	mazowieckie	sokołowski	130	3576	EFRROW
23	Ceranów	wiejska	mazowieckie	sokołowski	111	1951	EFRROW
24	Kosów Lacki	miejsko - wiejska	mazowieckie	sokołowski	200	5583	EFRROW
25	Sokołów Podlaski	wiejska	mazowieckie	sokołowski	137	5886	EFRROW
RAZEM					3537	109512	

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

2.2. Mapa obszaru objętego LSR

Mapa 1. Gminy SLGD „Tygiel Doliny Bugu”

Źródło: Archiwum LGD

2.3. Spójność obszaru

Obszar objęty wdrażaniem LSR przez SLGD „Tygiel Doliny Bugu” cechuje się zarówno spójnością terytorialno-przestrzenną, jak również społeczno-gospodarczą. Spójność przestrzenna obszaru LGD wynika z położenia w obrębie historycznego Podlasia (Podlasia Nadbużańskiego), spójności terytorialnej oraz specyficznego położenia w obrębie rzeki Bug.

Obszar LGD stanowi zwarte i jednolite terytorium także z uwagi na spójność jego pozostałych cech.

Spójność środowiskowa, historyczna i kulturowa. Elementem dominującym, wokół którego ukształtowało się Partnerstwo SLGD „Tygiel Doliny Bugu”, jest rzeka Bug. Graniczy z nią bezpośrednio 12 gmin obszaru. Są to gminy: Mielnik, Siemiatycze, Drohiczyn i Perlejewo - po prawej stronie Bugu (woj. podlaskie) i gminy: Sarnaki, Platerów, Korczew, Repki, Jabłonna Lacka, Sterdyń, Ceranów, Kosów Lacki - po lewej stronie Bugu (woj. mazowieckie). Podlasie Nadbużańskie to perła polskiej przyrody, najpiękniejsze w kraju malownicze krajobrazy, rzeka Bug, bogactwa naturalne - rozumiane jako walory krajobrazu i środowiska przyrodniczego. Cenne kompleksy leśne, unikalna flora i fauna. To niezaprzeczalne skarby regionu, które są niezwykle atrakcyjne o każdej porze roku. Środowisko naturalne obszaru wyróżnia się, nawet na tle województwa podlaskiego i mazowieckiego, zachowaniem bogatej bioróżnorodności oraz czystością powietrza i gleb. Na obszarze znajduje się: Rezerwat przyrody Kózki, Rezerwat przyrody Wydma Mołożewska, Rezerwat przyrody Góra Uszeście, Zespół przyrodniczo - krajobrazowy Głogi, Obszar Natura 2000 oraz szereg innych cennych przyrodniczo terenów. Obszar LGD ma charakter turystyczny, świadczy o tym ponad 2600 miejsc noclegowych w ok. 166 obiektach. Niezliczone ścieżki przyrodnicze, szlaki turystyczne rowerowe i kajakowe oraz obiekty zabytkowe uatrakcyjnają pobyt turystom oraz mieszkańcom. Istotną zmianą, która nastąpiła w ostatnich pięciu latach jest powstanie sieci współpracy lokalnych przedsiębiorców „Naturalnie nad Bugiem” (współpraca przedsiębiorców świadczących usługi turystyczne oraz producentów lokalnej żywności). Na bazie „Naturalnie nad Bugiem” w 2018 r. powstała Lokalna Organizacja Turystyczna „LOT nad BUGIEM”. LGD współpracuje z LOT przy działaniach mających na celu promocję i rozwój turystyki oraz lokalnej edukacji. Ochrona nadbużańskiej przyrody, ochrona środowiska oraz rozwój zrównoważonej turystyki, to ważne tematy, które świadczą o spójności obszaru, LGD planuje nadal wspierać działania w tym zakresie. Obszar LGD swój szczególny urok zawdzięcza również bogatemu dziedzictwu kulturowemu oraz położeniu na styku kultur, gdzie niczym w tyglu mieszają się rozmaite narodowości, wyznania i języki. Całość tworzy ogromnie interesującą, specyficzną mozaikę przyrodniczo-kulturową, która jest jednak dość słabo odkryta i wypromowana. Podlaskie pejzaże - w rozumieniu historycznym, nie zaś wytyczane obecnymi granicami administracyjnymi województw - zachwycają urozmaiconymi widokami oraz perłami zabytkowej architektury kościołów, cerkwi, dworów i pałaców. W każdej gminie znajdują się „perełki” architektoniczne, często są to zabytkowe kościoły, cerkwie lub świątynie unickie, które obecnie są kościołami. Na szczególną uwagę zasługują: Zespół pałacowo-parkowy w Korczewie, Zespół Dworsko Parkowy z Muzeum Ziemiaństwa w Dąbrowie. Części zniszczonym obiektom nadano lub planuje się nadać nowe funkcje np. w byłej synagodze z 1927 r. w Milejczycach powstaje centrum kultury, w Zespole dworca kolejowego z pocz. XX wieku w Nurcu - Stacji utworzono bibliotekę, a wieżę ciśnień z XIX wieku udostępniono do zwiedzania turystom. Szczególne miejsce o znaczeniu religijnym, związane z lokalną tożsamością, ale również o wielkim potencjale turystycznym, zajmuje św. Góra Grabarka w gm. Nurzec Stacja oraz Muzeum Treblinka Niemiecki nazistowski obóz zagłady i obóz pracy w Kosowie Lackim. W 2018 r. Lokalne, folklorystyczne zespoły, kapele, twórcy, artyści, wydarzenia kulturalne stanowią potencjał LGD. Ochrona dziedzictwa lokalnego, kultury i tradycji to ważne tematy, które świadczą o spójności obszaru, LGD planuje nadal wspierać działania w tym zakresie.

Mieszkańcy Podlasia Nadbużańskiego słyną ze swojej gościnności oraz kuchni regionalnej. To nie tylko domena gospodyń wiejskich, dania regionalne takie jak: zaguby, kiszka i babka ziemniaczana serwowane są w lokalnych restauracjach.

Spójność gospodarcza. Na obszarze LGD dominują małe rodzinne firmy usługowe z branży budowlanej, stolarskiej, mechaniki pojazdowej, usługi beauty. Większość obszaru to wsie, o przeważającej dominacji małych i średnich gospodarstw, czasami połączonych z hodowlą zwierzęcą. Jednakże, w ostatnich latach, zauważalna jest rosnąca tendencja do przechodzenia w gospodarstwach na produkcję roślinną, likwidacja małych gospodarstw. Przekształcanie gospodarstw w duże wyspecjalizowane firmy powoduje, iż część mieszkańców wsi widzi potrzebę reorientacji zawodowej. Podejmują wysiłki, żeby przystosować gospodarstwo do przetwórstwa, bądź otworzyć przy gospodarstwie działalność przynoszącą dodatkowy dochód np. agroturystykę, zagrody edukacyjne. Nadbużańska wieś zmienia się, jest coraz więcej seniorów, niektóre wsie są mocno wyludnione, osiedlają się w nich napływowi mieszkańcy. Na terenie gmin LGD panują dogodne warunki do rozwoju branży turystycznej nie ingerującej nadmiernie w środowisko naturalne, opartej o zrównoważony rozwój turystyki i produktu lokalnego, oraz odpowiadającej na potrzeby osób w niekorzystnej sytuacji i angażujące osoby w niekorzystnej sytuacji. Kuchnia regionalna, produkty lokalne, to ważne tematy, które świadczą o spójności obszaru, w związku z tym LGD nadal planuje wspierać działania w tym zakresie.

Spójność społeczna. Ważnym spoiwem obszaru jest wieloletnie funkcjonowanie na nim organizacji pozarządowych, w tym OSP (obecnie jest 184) oraz kół gospodyń wiejskich (obecnie jest 150). Organizacje pozarządowe stanowią istotny element demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, umożliwiają wspólne działanie ludzi o podobnych zainteresowaniach, wzbogacając ich życie i życie społeczności, kształtują liderów społecznych. Są olbrzymią wspólną wartością obszaru LGD. LGD planuje współpracować z NGO's, wspierać lokalnych liderów, współtworzyć warunki do rozwoju stowarzyszeń. Kształtowanie świadomości obywatelskiej w zakresie zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego nadbużańskich wsi, a także wzmocnienie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, to najważniejsze zakresy, których potrzebują i oczekują mieszkańcy. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej (kulturalnej, turystycznej), dostęp do usług dla lokalnych społeczności, ożywienie działalności świetlic wiejskich i domów kultury oraz inteligentne SMART rozwiązania na obszarach wiejskich, powinny wynikać z potrzeb lokalnych mieszkańców, w szerokiej współpracy organizacji społecznych z samorządem.

O spójności obszaru LGD decydują wspólne problemy szczególnie demograficzne, starzenie się społeczeństwa, wyludnianie się obszaru wiejskiego, ubóstwo, peryferyjne położenie (ponad 100 km do Warszawy i Białegostoku). W stosunku do poprzedniej perspektywy finansowej, ludność zamieszkująca obszar zmniejszyła się prawie o 10%. Problemy, jakie dotyczą obszar, łączą nas we wspólnych działaniach, czynią ten obszar LGD społecznie, gospodarczo i środowiskowo spójnym. LGD zależy, żeby w sposób spójny i zintegrowany zmniejszać dysproporcje, pracować razem nad tym, aby region był atrakcyjny do życia dla mieszkańców. Optyw ludzi młodych, niski poziom oferty edukacyjnej, niedostrzeganie przez młodych potencjału obszaru, dysproporcje w poziomie edukacji miasto-wieś, przemawiają za tym, iż młodzi mieszkańcy nadal powinni należeć do grupy wspieranej priorytetowo w LSR. W związku z tym LGD będzie kładła ogromny nacisk na działania aktywizacyjne tej grupy. Ważny dla LGD jest zrównoważony rozwój całego obszaru, rozsądne wspieranie osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, zmniejszenie ubóstwa, wsparcie dla osób w niekorzystnej sytuacji,

w tym seniorów, osób z niepełnosprawnościami oraz rozwój oferty edukacyjnej, w tym edukacji nieformalnej, lokalnej. Starzenie się społeczeństwa LSR, skłania LGD do szczególnego wsparcia seniorów w nowej perspektywie, czy to przez działalność klubów seniora, usługi opiekuńcze, czy też aktywizację i włączanie seniorów poprzez różne działania dostosowane do tej grupy, zaplanowane w Planie Komunikacji. LGD w ramach konsultacji społecznych na swoim obszarze zdiagnozowała osoby w niekorzystnej sytuacji, tj. osoby z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów, kobiety, rolnicy z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia np. mieszkańcy osiedli po-PGR. W ramach środków przeznaczonych na wdrażanie strategii zaplanowała przedsięwzięcia skierowane tym grupom, szczegółowo opisane w rozdziale IV i VI LSR.

Na obszarze LGD zdiagnozowano trzy grupy interesów: sektora publicznego, sektora społecznego i sektora gospodarczego. Wieloletnia współpraca w ramach partnerstwa trójsektorowego pozwala stwierdzić, iż między tymi grupami nie ma konfliktów. LGD w LSR uwzględniła przedsięwzięcia skierowane do każdej grupy interesu.

Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR

Lokalna Strategia Rozwoju SLGD „Tygiel Doliny Bugu” 2023-2027 to dokument, który powstał w trakcie oddolnego procesu uwzględniającego lokalne potrzeby i potencjał. W przygotowanie strategii aktywnie byli zaangażowani przedstawiciele różnych sektorów społeczności lokalnej. Możliwość zabierania głosu, uczestniczenia w działaniach i decyzjach potwierdza partycypacyjny charakter przygotowania LSR.

3.1. Opis procesu opracowania LSR z udziałem społeczności SLGD „Tygiel Doliny Bugu” w V etapach konsultacji

Mając na uwadze długi i wymagający zaangażowania proces przygotowywania LSR na lata 2023-2027 już w 2022 roku zainicjowano pierwsze spotkania ze społecznością lokalną w zakresie rozpoznania potrzeb i kierunków rozwoju. W związku z tym w ramach LGD powołano wewnętrzne ciało doradcze w postaci Grupy roboczej ds. strategii (GS), w skład której weszli przedstawiciel Zarządu LGD, 10 przedstawicieli członków Stowarzyszenia, 2 beneficjentów oraz 2 podmiotów współpracujących reprezentujących trzy sektory oraz pracownicy Biura LGD. Grupa wspólnie wypracowała założenia co do etapów prac, które doprowadziły do opracowania LSR w czerwcu 2023 roku. W szczególności przyjęto założenie trzech zasad partycypacji:

- 1) **Transparentność** - przejrzystość i jawność procesu na każdym jego etapie.
Przekazywanie mieszkańcom obszaru wszelkich informacji na temat realizacji procesu.
- 2) **Inkluzywność** - włączenie w proces przedstawicieli wszystkich sektorów wchodzących w skład LGD, przedstawicieli wszystkich potencjalnych grup docelowych oraz seniorów, ludzi młodych i osób w niekorzystnej sytuacji ze szczególnym uwzględnieniem zasady równości płci.
- 3) **Sprawczość** - zapewnienie wszystkim uczestnikom procesu realnego i równego wpływu na jego przebieg.

Proces opracowywania LSR z udziałem społeczności lokalnej przebiegał w 5 kluczowych etapach:

- I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego, analiza potrzeb i potencjału LSR, w tym analiza SWOT.
- II. Określanie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowywania LSR.

III. Opracowanie sposobu wyboru operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru, w tym Planu Działania.

IV. Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji.

V. Przygotowanie Planu Komunikacji.

GS zdecydowała się wykorzystać do realizacji i procesu metody współpracy z mieszkańcami i podmiotami z terenu LGD rekomendowane przez praktyków partycypacji, wykorzystwała w tym temacie literaturę i opracowania wskazane na końcu LSR w wykazie literatury.

RÓWNOLEGLE do etapu I-V: na każdym etapie zbierano, systematyzowano i analizowano wnioski z etapów konsultacji. Następnie przygotowano Lokalną Strategię Rozwoju, w oparciu o wnioski z konsultacji, wyniki badań i analiz oraz wytyczne PS WPR, Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 oraz inne dokumenty programowe. Proces partycypacyjnego budowania LSR zakończony został w czerwcu 2023 r., kiedy to LSR została zaakceptowana przez Walne Zebranie Członków w dniu 02.06.2023 r.

Informacje w zakresie konsultacji dotyczących projektowania LSR, w celu dotarcia do szerokiej grupy mieszkańców znalazły się na: stronach internetowych (LGD, gminy), portalu społecznościowym, lokalnej prasie, tablicach ogłoszeń oraz słupach ogłoszeniowych (gminnych, sołeckich, rad osiedli).

W ramach procesu opracowania LSR LGD zwróciła uwagę na sześć poniższych zakresów istotnych dla procesu partycypacji:

- 1) Aktywizacja ludzi młodych. LGD włączyła ludzi młodych w przygotowanie LSR. Zastosowane zostały bezpośrednio 2 metody konsultacyjne, które były skierowane do młodzieży tj. Burza mózgów z młodzieżą (II, V etap konsultacji), Ankieta on-line (II etap konsultacji). W Planie Komunikacji w Celu 2 zapewniono działania komunikacyjne skierowane bezpośrednio do ludzi młodych.
- 2) Aktywizacja seniorów. LGD włączyła seniorów w przygotowanie LSR. Zastosowana została bezpośrednio jedna metoda konsultacyjna, która była skierowana do seniorów, w tym osób z niepełnosprawnością tj. Grupa przedstawicielska - osoby starsze, w tym osoby niepełnosprawne (II i V etap konsultacji). W Planie Komunikacji w Celu 2 zapewniono działania komunikacyjne skierowane bezpośrednio seniorom.
- 3) Wsparcie grup osób w niekorzystnej sytuacji. LGD włączyła w przygotowanie LSR osoby w niekorzystnej sytuacji tj. osoby z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów (Grupa przedstawicielska - osoby starsze, w tym osoby niepełnosprawne - II i V etap konsultacji), kobiety, rolnicy z małych gospodarstw (Grupa przedstawicielska lokalni producenci, w tym rolnicy z małych gospodarstw - II, V), osoby poszukujące zatrudnienia np. mieszkańcy osiedli po-PG R. LGD w Planie Komunikacji zaplanowała racjonalną i adekwatną formę i treść przekazu poszczególnych działań komunikacyjnych, która zostanie dostosowana do grupy docelowej i efektywny (przekazywane informacje będą się odbywały w taki sposób, aby odbiorca zrozumiał intencję nadawcy i będą charakteryzowały się odpowiednim stosunkiem nakładów do korzyści). Animowanie, komunikacja i informowanie o możliwości udziału w działaniach oraz możliwości korzystania z efektów tych działań przez grupę osób w niekorzystnej sytuacji przygotowano w 13 środkach przekazu działań komunikacyjnych, szczegółowo opisanych w Planie Komunikacji. Kobietom oraz osobom poszukującym zatrudnienia np. mieszkańcom osiedli po-PGR, nie organizowano indywidualnych spotkań, natomiast osoby te uczestniczyły we wszystkich działaniach konsultacyjnych.

- 4) **Partnerstwo w LGD.** Stowarzyszenie jest otwarte na poszerzanie partnerstwa tj. przyjmowanie nowych członków, co wielokrotnie było przekazywane podczas konsultacji społecznych. W celu zapewnienia partnerskich relacji w LGD i efektywnej współpracy różnych podmiotów wdrażających LSR, relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji. Zasady wymiany informacji oraz sposób komunikacji pomiędzy członkami LGD i komunikacja z mieszkańcami prowadzona będzie w miarę posiadanych możliwości w sposób zapewniający dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami przez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień, w tym za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej, wraz z informacją o metodach umożliwiających skorzystanie z takich środków komunikacji. Szczegółowo ten zakres opisano w pkt. 1.2.1.
- 5) **Partnerstwo na obszarze LSR.** LGD podczas konsultacji LSR informowała społeczność lokalną o możliwościach realizacji projektów partnerskich i w partnerstwie, zachęcała do współpracy i zgłaszania inicjatyw/pomysłów oraz zadeklarowała pomoc w poszukiwaniu i kojarzeniu partnerów w ramach takich operacji. Szczegółowo ten zakres opisano w LSR w punkcie 6.3. Partnerstwo na obszarze LSR.
- 6) **Innowacyjność w LSR.** LGD przeprowadzając konsultacje społeczne, analizowała z uczestnikami obszar LSR pod względem potencjału, problemów i wprowadzenia ewentualnych rozwiązań innowacyjnych. Wynikiem konsultacji oraz dobrych praktyk z poprzedniej perspektywy, była decyzja, iż nie należy wprowadzać kryterium innowacyjności we wszystkich przedsięwzięciach LSR. Należy je zastosować tylko tam, gdzie faktycznie są przesłanki, iż operacje będą innowacyjne. Jeśli beneficjenci zechcą dodatkowo wprowadzać do swoich projektów innowacyjne rozwiązania zgodne z definicją innowacyjności opisaną w rozdziale VII LSR, pkt. 7.4, będzie to wartość dodana podejścia LEADER. Innowacyjnymi przedsięwzięciami w LSR są: 1.1. Rozwój małej infrastruktury publicznej - turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki, 1.4. Sieciowanie producentów lokalnych, 1.5. Odnawialne źródła energii, 2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego, w działaniu edukacji lokalnej, 2.7. Inteligentne rozwiązania na wsi.

Procedura przyjmowania wniosków z konsultacji

Każdy z etapów prowadzenia prac połączony był logicznie z poprzednim. Wnioski wskazane przez uczestników konsultacji z poprzedniego etapu były konsultowane przez społeczność uczestniczącą w kolejnych etapach. Wnioski z konsultacji na każdym etapie przyjmowane były przez GS. Natomiast w przypadku wniosków z konsultacji, które miały charakter incydentalny, niepowiązany z zakresem LSR lub dotyczyły błędów formalnych (np. niezgodność z dokumentacją programową), pracownicy biura LGD, Zarząd nie uwzględniał ich w Strategii. Rozdziały LSR, które wchodziły w poszczególne pięć etapów konsultacji były zamieszczone na stronie internetowej wraz z formularzem zgłaszania uwag, który był przygotowany na dysku Google. Po każdym etapie konsultacji Grupa robocza ds. strategii analizowała zgłoszone uwagi. W formularzu zgłaszania uwag znajduje się informacja kto wnosi wniosek/uwagę, którego rozdziału dotyczy, jaka jest treść i ewentualne uzasadnienie wniosku/uwagi, oraz informacja z uzasadnieniem o rozstrzygnięciu, czy uznaje się lub odrzuca zgłoszony wniosek/uwagę. Wszystkie formularze zgłaszania uwag są dostępne na stronie www.tygiel dolinybugu.pl, każdy zainteresowany może zapoznać się decyzją dotyczącą zgłaszanych wniosków/uwag.

3.2. Zaangażowanie lokalnej społeczności we wdrażanie LSR oraz podejmowane działania informacyjne

W tworzeniu LSR byli zainteresowani oraz bezpośrednio angażowali się poprzez uczestniczenie w spotkaniach konsultacyjnych, wypełnianie ankiet mieszkańcy obszaru, w tym: członkowie organizacji pozarządowych m.in. OSP, KGW, LGD, przedstawiciele samorządów (wójtowie, pracownicy gmin, GOK, GOPS), przedsiębiorcy, rolnicy, parafie, młodzież, seniorzy, nauczyciele, beneficjenci LGD.

Stowarzyszenie „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu” planuje utrzymać zaangażowanie lokalnej społeczności również na etapie wdrażania LSR, poprzez włączenie mieszkańców w szereg działań zaplanowanych w Planie Komunikacyjnym. Za pomocą odpowiednio dostosowanych metod oraz środków przekazu LGD będzie pozyskiwać informację zwrotną, co pozwoli na bieżące dostosowanie zaplanowanych działań komunikacyjnych. W celu dotarcia do szerszej społeczności lokalnej z przekazaniem informacji oraz zachęceniem do angażowania dotychczas biernych mieszkańców w proces wdrażania LSR, LGD wykorzysta bazę e-mailową, stronę internetową, portal społecznościowy, lokalną prasę, ogłoszenia w parafiach, Spotted. Będzie zapraszać lokalną społeczność na szkolenia, warsztaty, eventy, wyjazdy studyjne. Wszystkie formy przekazu zostaną dostosowane do poszczególnych odbiorców, w tym ludzi młodych, seniorów i grupy osób w niekorzystnej sytuacji. Uczestnicy całego procesu konsultacyjnego począwszy od oceny potrzeb, poprzez identyfikację szans, aż po wyznaczenie celów byli zaangażowani w opracowanie LSR, co przedstawione zostało w niniejszej tabeli.

Tabela 3 Przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzucenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
Przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną					
Etap I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego, analiza potrzeb i potencjału LSR, w tym analiza SWOT					
1.1	Mobilny punkt informacyjno-konsultacyjny podczas imprezy plenerowej (ankieta)	W ramach zebranych ankiet określono: problemy (odpływ ludzi młodych, brak atrakcyjnych miejsc pracy, starzejące się społeczeństwo), mocne strony (przyroda, podlaska gościnność, rzeka Bug), słabe strony (brak atrakcyjnych miejsc pracy, mała aktywność społeczna, mała ilość działań dla dzieci i młodzieży), szanse (rozwój turystyki zrównoważonej, przedsiębiorczości, Smart Village, wsparcia edukacji) i zagrożenia (inflacja, biurokracja, nierentowne gosp. rolne) - SWOT, grupy społeczne wymagających wsparcia (dzieci, młodzież os. niepełnosprawne oraz ich opiekunowie, mali rolnicy, kobiety, seniorzy, bezrobotni) zakresów wsparcia (OZE, edukacja, infrastruktura turystyczna i kulturalna, turystyka, usługi opiekuńcze).	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej .	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki	Mieszkańcy, NGO, KGW, OSP, rolnicy, przedsiębiorcy, przedstawiciele gmin, nauczyciele, młodzi ludzie, seniorzy. Łącznie ankietę wypełniło 38 osób, w tym 21 kobiet. /Magia lat 20-tych w Korczewie 25.09.2022 r.
1.2	Zogniskowany wywiad grupowy I	Uczestnicy spotkania zaproponowali: mocne strony (przyroda, czyste środowisko, dobry stan infrastruktury publicznej, podlaska gościnność, rzeka Bug, wielokulturowość, produkty lokalne, NGO), słabe strony (brak atrakcyjnych miejsc pracy, mała aktywność społeczna, niski poziom edukacji, niedostateczne wsparcie dla przedsiębiorców), szanse (rozwój współpracy trzech sektorów, rozwój przedsiębiorczości i turystyki) i zagrożenia (wypalenie liderów lokalnych, starzenie się społeczeństwa, wojna, konflikt na granicy) -SWOT, grupy społeczne wymagających wsparcia (dzieci, młodzież, os. niepełnosprawnością, os. samotne, mali przedsiębiorcy, seniorzy).	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej .	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego II - Charakterystyka obszaru u ludności objętej wdrażaniem LSR IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR	Pracownicy biura LGD, zarząd, członkowie rady, członkowie LGD, przedstawiciele GOPS-ów, przedsiębiorcy, przedstawiciele organizacji pozarządowych, przedstawiciele samorządów, 16 osób, w tym 12 kobiet. /Drohiczyn 10.06.2022 r.
1.3	Zogniskowany wywiad grupowy II	Określono hierarchię interwencji w LSR zgodnie ze zgłaszanymi przez uczestników konsultacji potrzebami, które są spójne z zakresami PS WPR: przedsiębiorczość, infrastruktura publiczna i usługi społeczne, rozwój pozarolniczych funkcji gosp. rolnych, KŁŻ, wzmacnianie kapitału społecznego, ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, Smart Village. FEEdP: edukacja, usługi opiekuńcze,	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki	Pracownicy biura LGD, zarząd, członkowie rady, członkowie LGD, 6 osób, w tym 6 kobiet. /27.09.2022 r. Drohiczyn

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzuć wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
		aktywna integracja, kluby seniora, OZE, dziedzictwo kulturowe, rewitalizacja, ochrona walorów turystycznych i przyrodniczych.			
1.4	Badanie potrzeb mieszkańców obszaru LGD (ankieta)	W ramach zebranych ankiet określono następujące wnioski: duże zróżnicowanie gmin, brak atrakcyjnych miejsc pracy, pogłębiające się zmiany demograficzne, niedostatecznie rozwinięta i wykorzystywana infrastruktura kulturalna i turystyczna, mała aktywność społeczna, niedostateczna ilość miejsc w żłobkach i przedszkolach. Należy wspierać: przedsiębiorczość, infrastrukturę turystyczną i kulturalną, turystykę, organizację czasu wolnego, os. starsze, niepełnosprawne i ich opiekunów, dzieci, młodzież, małych przedsiębiorców. Sporządzono i upubliczniono raport na stronie LGD w dniu 10.02.2023 r. http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2466,raport-z-badania-potrzeb-mieszkanow-obszaru-slgd-tygiel-doliny-bugu	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki Plan Komunikacji	Mieszkańcy gmin objętych Lokalną Strategią Rozwoju. W badaniu wzięło udział 460 osób, w tym ankietę w wersji papierowej wypełniło 350 osób, a w elektronicznej 110 osób, w tym 324 kobiet/ Ankieta udostępniona na stronie internetowej i podczas 25 spotkań konsultacyjnych w terminie 19.09.2022 r. - 28.10.2022 r.
1.5	25 otwartych spotkań konsultacyjnych w gminach LGD	Uczestnicy spotkań zgłosili: brak atrakcyjnych miejsc pracy, pogłębiające się zmiany demograficzne, niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna, kulturalna, brak promocji regionu to główne problemy obszaru LGD. Uczestnicy podczas spotkań kilkakrotnie wskazywali, iż grupą wymagającą wsparcia w przyszłej LSR powinny być osoby starsze, samotne, mali przedsiębiorcy osoby niepełnosprawne oraz ich opiekunowie, dzieci i młodzież, długotrwale bezrobotni. Należy wspierać rolników w ramach KŁŻ, agroturystyk. Wypracowano trzy kierunki rozwoju, które posłużyły do określenia celów LSR: rozwój zrównoważonej turystyki i promowanie środowiska naturalnego, wsparcie aktywności mieszkańców w organizacjach pozarządowych oraz poprawa dostępu do infrastruktury publicznej i usług publicznych, rozwój przedsiębiorczości. Uczestnicy zgłaszali również różne działania do Planu Komunikacji m.in.: wizyty studyjne, szkolenia, warsztaty, imprezy. Sporządzono i upubliczniono raport na stronie LGD w dniu 15.02.2023 r. http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2470,raport-z-25-spotkan-	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki Plan Komunikacji	Społeczność lokalna (trzy sektory), 438 osób, w tym dwie online (w tym 296 kobiet). /10.10.2022 r. - 27.10.2022 r. na terenie gmin należących do LGD Informacja o spotkaniu http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2405,konsultacje-spoeczne-w-zakresie-zapisow-w-lsr-na-lata-2023-2027

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzuć wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
		konsultacyjnych			
1.6	Warsztat partycypacyjny w zakresie podsumowania pierwszego etapu konsultacji oraz wstępnego opracowania celów i wskaźników	Opracowano z uczestnikami projekt celów, przedsięwzięć i wskaźników LSR: wsparcie przedsiębiorczości, w tym produktów lokalnych oraz usług związanych z turystyką, rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, ogólnodostępnej, wsparcie usług społecznych skierowanych do lokalnych mieszkańców, w tym grup w niekorzystnej sytuacji. Zgłoszono: utworzenie w nowej perspektywie inkubatora NGO połączonego z przedsiębiorczości, realizację projektów partnerskich pomiędzy NGO, w tym międzypokoleniowych, kierowanie wsparcia do dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, potrzebę zatrudniania animatorów lokalnych w świetlicach wiejskich. Należy w ramach partnerstwa zewnętrznego organizować konkursy na inicjatywę lokalną, a w zakresie partnerstwa wewnętrznego wspierać aktywność członków LGD. Uczestnicy zgłaszali również różne działania do Planu Komunikacji m.in. szkolenia dla rolników, NGO (RODO, rachunkowość, pisanie i rozliczanie wniosków).	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego VI - Cele i wskaźniki Plan Komunikacji	Mieszkańcy obszaru oraz członkowie LGD, 33 osoby, w tym 24 kobiet /24.02.2023 r. Drohiczyn Informacja o spotkaniu http://www.tygielolinybugu.pl/art.2477,warsztat-partycypacyjny-w-zakresie-podsumowania-pierwszego-etapu-konsultacji-oraz-wstepnego-opracowania-celow-i-wskaznikow
1.7	Konsultacje społeczne poprzez stronę internetową - maj 2023 r.	Na stronie internetowej zamieszczono formularz on-line (dysk google), w którym mieszkańcy obszaru mieli możliwość zgłaszania uwag do rozdziału I, II, IV projektu LSR. Cztery osoby z grupy roboczej ds. strategii zgłosiło uwagi dot.: błędów stylistycznych, literówek, doprecyzowania grupy mieszkańców obszarów po PGR, dopisania wspierania sklepów z produktami lokalnymi, wyjaśnienia problemów obszaru związanych z kryzysem migracyjnym na granicy, zgłoszono inkubator NGO. Wnioskowano o poprawienie opisów wyników danych pozyskanych z GUS, gmin i innych podmiotów. Zgłoszono, żeby zachęcać członków do włączania się w życie LGD, zgłoszono, żeby wspierać zakładanie żłobków, klubów malucha.	Przyjęto wszystkie uwagi w zakresie błędów oraz częściowo przyjęto pozostałe wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	I - Charakterystyka partnerstwa lokalnego II - Charakterystyka obszaru u ludności objętej wdrażaniem LSR IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR	Członkowie LGD, mieszkańcy obszaru/strona internetowa 22.05.2023 r. - 28.05.2023 r.
Podsumowanie etapu I.					

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzucenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
<p>Zastosowano 7 różnorodnych metod partycypacji, w których wzięło udział łącznie 991 osób. Uzyskano szczegółowy obraz sytuacji społeczno - gospodarczej obszaru LSR. Mobilny punkt informacyjno-konsultacyjny, wywiady grupowe, ankiety, spotkania i konsultacje internetowe zapewniły reprezentację wszystkich grup interesów sektora publicznego, gospodarczego i społecznego, co przełożyło się na obiektywizm oceny obszaru LGD. Uzyskane informacje pozwoliły określić: główne problemy, potrzeby, kierunki rozwoju obszaru, grupy osób potrzebujących wsparcia, grupy docelowe, zasady partnerstwa wewnętrznego i zewnętrznego, działania komunikacyjne. Zebrane dane, wnioski z konsultacji zostały uwzględnione w poszczególnych rozdziałach LSR.</p>					
ETAP II. OKREŚLANIE CELÓW I WSKAŹNIKÓW W ODNIESIENIU DO OPRACOWYWANIA LSR					
2.1	Burza mózgów z młodzieżą	Podczas kolonii młodzież wspólnie z opiekunami w grupach pracowała nad pomysłami na swoje miejscowości, jakich wydarzeń kulturalnych, sportowych lub innych im brakuje, określiła problemy młodych ludzi. Młodzi zgłosili brak skateparków, ścieżek rowerowych, nieciekawą ofertę zajęć pozalekcyjnych, niski poziom edukacji, brak miejsc spotkań dostosowanych do młodzieży, niedostateczną ilość wydarzeń kulturalnych,	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Młodzież z terenu LGD, 90 osób w tym 49 kobiet/ styczeń - luty 2023 r. Informacja o spotkaniu http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2534,sprawozdanie-z-spotkan-konsultacyjnych-z-mlodzieza
2.2	25 otwartych spotkań konsultacyjnych w gminach LGD- wraz z konsultacjami ankietowymi	Uczestnicy zaproponowali projekt celów, przedsięwzięć i wskaźników LSR: wsparcie przedsiębiorczości, w tym produktów lokalnych oraz usług związanych z turystyką, rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, ogólnodostępnej, wsparcie usług społecznych skierowanych do lokalnych mieszkańców, w tym grup w niekorzystnej sytuacji. Sporządzono i upubliczniono raport na stronie LGD w dniu 15.02.2023 r. http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2470,raport-z-25-spotkan-konsultacyjnych	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Społeczność lokalna (trzy sektory), 438 osób w tym dwie online (w tym 296 kobiet) /10.10.2022 r. - 27.10.2022 r. na terenie gmin należących do LGD Informacja o spotkaniu http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2405,konsultacje-spoeczne-w-zakresie-zapisow-w-lsr-na-lata-2023-2027
2.3	Grupa przedstawicielska - osoby starsze, w tym osoby niepełnosprawne	Uczestnicy zgłosili zapotrzebowanie na wsparcie w zakresie usług opiekuńczych (zwykłych, specjalistycznych) świadczonych w społeczności lokalnej w miejscu zamieszkania oraz w formach stacjonarnych, wsparcia klubów seniora, zapewnienie opieki wytchnieniowej, organizację zajęć mających na celu zagospodarowanie czasu wolnego po zakończeniu aktywności zawodowej, zwiększenie aktywności i uczestnictwa osób starszych w	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Seniorzy, uczestniczyło 53 osoby, w tym 42 kobiety /24.03.2023 r. Jabłonna Lacka http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2501,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-seniorzy , 28.03.2023 r. Milejczyce

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odręczenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
		życiu społecznym, działalność prozdrowotną, kulturalną i edukacyjną. Wspólnie określono typy przedsięwzięć dedykowane tej grupie w LSR.			http://www.tygielodolinybugu.pl/art,2512,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-seniorzy , 04.04.2023 r. Olszanka http://www.tygielodolinybugu.pl/art,2513,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-seniorzy
2.4	Grupa przedstawicielska - lokalni producenci, w tym rolnicy z małych gospodarstw	Uczestnicy zgłosili zapotrzebowanie na wsparcie w zakresie krótkich łańcuchów dostaw, zagród edukacyjnych oraz gospodarstw agroturystycznych. Wnioskowano, żeby rolników uwzględnić w przedsiębiorczości, szczególnie w zakresie przetwórstwa rolno - spożywczego. Wspólnie określono typy przedsięwzięć dedykowane tej grupie w LSR.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Rolnicy, członkowie krótkiego łańcucha żywnościowego, przedstawiciele lokalnej organizacji turystycznej, łącznie uczestniczyło 15 osób, w tym 8 kobiet/ 01.03.2023 r. w Łosice Informacja o spotkaniu http://www.tygielodolinybugu.pl/art,2481,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-lokalnych-producentow-w-tym-rolnikow-niskotowarowych
2.5	Grupa przedstawicielska - branża turystyczna	Uczestnicy podkreślali olbrzymi potencjał obszaru w zakresie rozwoju zrównoważonej turystyki. Natomiast może być znaczącym źródłem zatrudnienia lokalnych mieszkańców. Zgłoszono wniosek na wspieranie turystyki aktywnej, turystyki regionalnej, przyrodniczej, rozwoju bazy noclegowej i gastronomicznej, agroturystyki, zagrody edukacyjne. Wg. branży turystycznej samorządy powinny rozwijać infrastrukturę turystyczną, w tym plaże, kamper parki. Jednocześnie uczestnicy akcentowali konieczność dbałości o dziedzictwo przyrodnicze, potrzebę budowania świadomości ekologicznej w ramach rozwoju przedsiębiorczości. Wspólnie określono typy przedsięwzięć dedykowane tej grupie w LSR.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Członkowie LOT nad Bugiem (przedsiębiorcy z branży turystycznej, gospodarstwa agroturystyczne, samorządy,) łącznie uczestniczyło 55 osób, w tym 29 kobiet/20.03.2023 r. w Mielnik Informacja o spotkaniu http://www.tygielodolinybugu.pl/art,2498,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-branża-

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzucenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
					turystyczna
2.6	Grupa przedstawicielska - pomoc społeczna	Uczestnicy przedstawili na spotkaniu sytuację w zakresie pomocy społecznej w powiecie siemiatyckim. Zgłosili, iż jest niewystarczające wsparcie oraz są olbrzymie potrzeby w zakresie usług opiekuńczych, w tym opieki nad seniorami, również w ramach klubów seniora. W ramach aktywnej integracji zaproponowali organizowanie kursów na opiekunów. Wnioskowali o kontynuację wsparcia świetlic środowiskowych. Wspólnie określono typy przedsięwzięć dot. środków EFS+.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy	Przedstawiciele MOPS/GOPS, uczestniczyło 11 osób, w tym 8 kobiet/10.05.2023 r. Drohiczyn, Informacja o spotkaniu http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2538,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-pomoc-spoeczna
2.7	Grupa przedstawicielska - samorządy	Samorządowcy upatrują kierunek rozwoju obszaru LSR w turystyce, infrastrukturze turystycznej np. plaże, zbiorniki kąpielowe kamper parki, muzea interaktywne, w infrastrukturze kulturalnej np. wsparcie świetlic wiejskich, domów kultury. Zgłosili wspólnie, iż brakuje animatorów kultury w świetlicach wiejskich, sugerowali, aby oferta domów kultury rozszerzyła się o świetlice wiejskie i współpracę z lokalną społecznością. Podkreślali ogromną rolę organizacji pozarządowych. Wspólnie dopracowano cele oraz typy przedsięwzięć w LSR.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy	Samorządy, uczestniczyło 18 osób, w tym 3 kobiet /30.03.2023 r. Korczew, Informacja o spotkaniu http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2504,spotkanie-konsultacyjne-grupy-przedstawicielskiej-samorzady
2.8	Tygiel coffee - punkty konsultacyjne	Podczas badania i spotkań zebrano informacje dotyczące określenia typów przedsiębiorstw, branż działalności gospodarczej najważniejszych z punktu widzenia rozwoju gospodarczego obszaru LGD. Wyniki ankiety przedstawiają się następująco: turystyka aktywna, turystyka przyrodnicza, baza noclegowa, pola namiotowe, campingi, kamper parki, glampingi, agroturystyka, zagrody edukacyjne, przetwórstwo rolno-spożywcze, przedsiębiorstwa oparte o produkt lokalny, gastronomia, przedsiębiorstwa powiązane bezpośrednio z ochroną środowiska naturalnego oraz Gospodarka o obiegu zamkniętym (GOZ), usługi rehabilitacyjne, lecznicze, fizjoterapeutyczne, dietetyczne spa, beauty z ofertą skierowaną do seniorów itp., usługi szkoleniowe, doradcze, edukacja lokalna,	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania IX - Plan finansowy	Mieszkańcy gmin objętych LSR, punkty konsultacyjne odwiedziło 67 osób w tym 40 Kobiet/1.04.2023 r. Drohiczyn http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2507,punkt-konsultacyjny-w-nadbuzanskim-osrodku-produktu-lokalnego-zagubek , 12.04.2023 r. Łosice http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2516,punkt-konsultacyjny-w-starostwie-powiatowym-w-losicach

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzucenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
		przyrodnicza, warsztaty, szkolenia skierowane do ludzi młodych, starszych, z problemami zdrowotnymi, żłobki, kluby malucha. domy opieki			, 13.04.2023 r. Sokołów Podlaski http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2518.punkt-konsultacyjny-w-starostwie-powiatowym-w-sokolowie-podlaskim
2.9	Ankieta online do ludzi młodych	Zebrano wśród ludzi młodych pomysły i informacje dotyczące planów na przyszłość związanych z obszarem LGD. Młodzież zgłosiła, iż ważny jest rozwój przedsiębiorczości, rozszerzenie oferty edukacyjnej, w tym edukacji lokalnych. Dodatkowo brakuje miejsc integracji, rekreacji i spędzania wolnego czasu.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Ludzie młodzi z obszaru gmin objętych LSR, w badaniu wzięło udział 94 osoby /termin badania 14 - 27 kwietnia 2023 r.
2.10	Fiszka projektowa oraz spotkanie grupy przedstawicielskiej - samorządy (Podlaskie)	Samorządowcy wnioskowali o przedsięwzięcia w zakresie: infrastruktury turystycznej i infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej. Zgłaszali również zapotrzebowanie na magazyny energii oraz tworzenie centrów ochrony różnorodności biologicznej.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Samorządy, łącznie uczestniczyło 9 osób /24.04.2023 r. w Drohiczyn Informacja o spotkaniu http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2528.spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-samorzady
2.11	Spotkanie konsultacyjne dotyczące opracowania LSR - samorządy	Samorządowcy wnioskowali o przedsięwzięcia w zakresie: infrastruktury turystycznej np. kamper parki, plaże zbiorniki wodne, szlaki turystyczne, infrastruktury kulturalnej np. domy kultury, świetlice wiejskie, muzea, biblioteki oraz uzupełniająco do tych obiektów altany, miejsca ogniskowe, boiska. Plac zabaw tam gdzie są małe dzieci, infrastruktura skierowana do młodzieży. Wnioskowano o to żeby w pierwszej kolejności dofinansowywać infrastrukturę tam, gdzie jest aktywne społeczeństwo.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Członkowie LGD, mieszkańcy obszaru /uczestniczyło 19 osób, w tym 5 kobiet /24.05.2023 r. Drohiczyn Informacja o spotkaniu http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2559.spotkanie-konsultacyjne-dotyczace-opracowania-lsr-samorzady
2.12	Konsultacje społeczne poprzez stronę internetową - maj 2023 r.	Na stronie internetowej zamieszczono formularz on-line (dysk google), w którym mieszkańcy obszaru mieli możliwość zgłaszania uwag do rozdziału VI projektu LSR. Wpłynęła jedna uwaga, że należy przenieść z 4.6. informację	Przyjęto wniosek pozyskany w ramach metody	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki VIII - Plan działania	Członkowie LGD, mieszkańcy obszaru /strona internetowa 22.05.2023 r. - 28.05.2023 r.

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzucenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
		dotyczącą kierowania poszczególnych przedsięwzięć do osób w niekorzystnej sytuacji, seniorów oraz ludzi młodych.	partycypacyjnej.		
Podsumowanie etapu II:					
Zastosowano 12 różnorodnych metody partycypacji, w których wzięło udział łącznie 869 osób. Wybór priorytetów spośród listy zidentyfikowanych obszarów, które w różnym zakresie wymagają wsparcia lub interwencji był istotny dla mieszkańców z obszaru LSR. Metody partycypacji były dobrane właściwie, a formy zbierania danych odpowiadały uczestnikom konsultacji. Zarówno spotkania konsultacyjne jak i przeprowadzone badania ankietowe z mieszkańcami dały możliwość sformułowania celów, przedsięwzięć oraz wskaźników. Były one również podstawą do alokacji środków w budżecie LSR w sposób, który zapewnia realizację zadań najistotniejszych z punktu widzenia poszczególnych grup interesu poszczególnych sektorów oraz lokalnej społeczności z obszaru LGD. Zebrane dane, wnioski z konsultacji zostały uwzględnione w poszczególnych rozdziałach LSR.					
ETAP III. OPRACOWANIE SPOSOBU WYBORU OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU, W TYM PLANU DZIAŁANIA					
3.1	Konsultacje eksperckie Grupy roboczej ds. strategii (on-line)	W ramach spotkania uczestnicy określili, iż kryteria premiujące powinny być zgodne z propozycją zawartą w PS WPR 2023-2027 oraz przypisali je do odpowiednich przedsięwzięć. Ważne jest premiowanie projektów innowacyjnych tylko w tych przedsięwzięciach, które zostały określone jako innowacyjne. Dodatkowo należy zachęcać beneficjentów do wdrażania projektów innowacyjnych w innych przedsięwzięciach, projektów partnerskich, w partnerstwie, niwelujący negatywny wpływ na środowisko, wpisujących się w koncepcję inteligentnych wsi. Ważne jest premiowanie projektów zintegrowanych oraz dedykowanych osobom w niekorzystnej sytuacji, młodym, seniorom. Zawnioskowano, iż lokalne kryteria wyboru operacji dla poszczególnych przedsięwzięć powinny zostać przygotowane przy udziale społeczności lokalnej, po wybraniu LGD na perspektywę 2023-2027. Określono innowacyjność, realizację projektów grantowych. W ramach planu działania określono wskaźniki rezultatu i produktu do poszczególnych przedsięwzięć oraz harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników w podziale na lata 2023 -2029, uwzględniając kamienie milowe.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej .	VII - Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru VIII - Plan działania	Członkowie LGD, mieszkańcy obszaru /uczestniczyło 7 osób, w tym 5 kobiet /25.05.2023 r. Drohiczyn
3.2	Spotkanie konsultacyjne	Samorządowcy zgłosili, iż nie należy na etapie LSR określać wysokości i intensywności wsparcia na poszczególnych	Przyjęto wszystkie	VII - Sposób wyboru i oceny operacji oraz	Członkowie LGD, mieszkańcy obszaru /uczestniczyło 19 osób, w

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzucenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
	dotyczące opracowania LSR - samorządu	przedsięwzięciach. Jeśli LGD zależy na większej ilości zrealizowanych projektów to na etapie przygotowywania lokalnych kryteriów wyboru powinna punktować beneficjentów, którzy ubiegają się o wsparcie niższe niż przewiduje PS WPR oraz FEoP. Uczestnicy zgodzili się z zaproponowanymi dodatkowymi warunkami wsparcia oraz zaproponowali, iż należy stosować kryteria premiujące zaproponowane w PS WPR. W ramach planu działania określono wskaźniki rezultatu i produktu do poszczególnych przedsięwzięć oraz harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników w podziale na lata 2023 -2029, uwzględniając kamienie milowe.	wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	sposób ustanawiania kryteriów wyboru VIII - Plan działania	tym 5 kobiet /24.05.2023 r. Drohiczyn Informacja o spotkaniu http://www.tygieldolinybugu.pl/art,2559,spotkanie-konsultacyjne-dotyczace-opracowania-lsr-samorzady
3.3	Konsultacje społeczne poprzez stronę internetową - maj 2023 r.	Na stronie internetowej zamieszczono formularz on-line (dysk google), w którym mieszkańcy obszaru mieli możliwość zgłaszania uwag do rozdziału VII, VIII projektu LSR. Została zgłoszona jedna uwaga: nie określono roli biura w zakresie opracowania i przygotowania dokumentacji dot. wyboru i oceny operacji oraz sposobu ustanawiania kryteriów wyboru operacji.	Przyjęto wniosek pozyskany w ramach metody partycypacyjnej.	VII - Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposobu ustanawiania kryteriów wyboru VIII - Plan działania	Członkowie LGD, mieszkańcy obszaru /strona internetowa 16.05.2023 r. - 22.05.2023 r.
Podsumowanie etapu III:					
Zastosowano 3 różnorodne metody partycypacji, w których wzięło udział łącznie 26 osób. Opracowano kryteria wyboru premiujące, które wynikają z diagnozy obszaru, są zgodne z celami i wskaźnikami, wysokość i intensywność oraz dodatkowe warunki wsparcia, definicję innowacyjności. Przypisano projekty grantowe, operacje w partnerstwie oraz projekty partnerskie w poszczególnych przedsięwzięciach. Do Planu Działania określono wskaźniki rezultatu i produktu do poszczególnych przedsięwzięć oraz harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników w podziale na lata 2023 -2029, uwzględniając kamienie milowe. Zebrane obszary problemowe zostały uwzględnione w poszczególnych rozdziałach LSR. Zebrane dane, wnioski z konsultacji zostały uwzględnione w poszczególnych rozdziałach LSR.					
Etap IV. OPACOWANIE ZASAD MONITOROWANIA I EWALUACJI					
4.1	Konsultacje eksperckie Grupy roboczej ds. strategii - on-line	W ramach konsultacji uczestnicy przeanalizowali zaproponowany proces monitoringu i ewaluacji. Potwierdzili, iż zaproponowane elementy monitoringu są spójne ze stosowanymi w okresie programowania 2014-2020 i należy je nadal kontynuować. Również zgodzili się z dwuetapowością ewaluacji LSR, uwzględniając w drugim etapie zlecenie jej na zewnątrz. Zaproponowali terminy wykonania dwóch ewaluacji.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	X - Monitoring i ewaluacja	Członkowie LGD, mieszkańcy obszaru /uczestniczyło 7 osób, w tym 5 kobiet /25.05.2023 r. Drohiczyn

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odręczenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
4.2	Konsultacje społeczne poprzez stronę internetową - maj 2023 r.	Na stronie internetowej zamieszczono formularz on-line (dysk google), w którym mieszkańcy obszaru mieli możliwość zgłaszania uwag do rozdziału X projektu LSR. Zostały zgłoszone dwie uwagi, które dotyczyły błędów składniowych i stylistyki.	Przyjęto: częściowo zgłoszone uwagi, przededagowan o zapis.	X - Monitoring i ewaluacja	Członkowie LGD, mieszkańcy obszaru /08.05.2023 r. - 14.05.2023 r. strona internetowa
Podsumowanie etapu IV: Zastosowano 2 różnorodne metody partycypacji, w których wzięło udział łącznie 7 osób. Ze względu na specyfikę tego elementu strategii zastosowane na tym etapie metody partycypacji skierowane były do węższej grupy odbiorców. LGD wdrażała LSR w latach 2014 -2020, co przyczyniło się do osiągnięcia doświadczenia w badanym obszarze, dlatego zdobytą wiedzę wykorzysta w nowym okresie programowania 2023-2027. Zebrane dane, wnioski z konsultacji zostały uwzględnione we właściwym rozdziale LSR.					
Etap V. PRZYGOTOWANIE PLANU KOMUNIKACJI					
5.1	Burza mózgów z młodzieżą	Podczas kolonii młodzież opracowała różne metody komunikacji LGD z młodzieżą. Młodzież zgłosiła chęć uczestnictwa w koloniach, warsztatach np. kulinarnych, garncarskich, szydełkowych, wokalnych, tanecznych, teatralnych, w zakresie robotyki, kosmetycznych, pantonimy, zdrowego odżywiania, spotkania z influencerami. Ponadto zgłosili, iż chcą otrzymywać informację od LGD za pomocą: Facebook, Spotted, strona internetowa LGD, szkoły, Instagram, ulotki, lokalna prasa.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki IX - Plan finansowy LSR Plan Komunikacji	Młodzież z terenu LGD, 90 osób w tym 49 kobiet/ styczeń - luty 2023 r. Informacja o spotkaniu http://www.tygielolinybugu.pl/art.2534,sprawozdanie-z-spotkan-konsultacyjnych-z-mlodzieza
5.2	Grupa przedstawicielska - osoby starsze, w tym osoby niepełnosprawne	Podczas spotkań uczestnicy zgłosili uczestnictwa w warsztatach: kulinarnych (międzypokoleniowych), rękodzielniczych, florystycznych, ogrodniczych, ekologicznych, zielarskich, fotograficznych ceramicznych. Dodatkowo zawnieśli o organizację zajęć o tematyce: dietyki, rehabilitacji, komputerowych, obsługi telefonu komórkowego, nordic walking, kosmologii, fryzjerstwa, psychologii, dress code. Spotkania z prawnikiem, ornitologiem oraz wycieczki piesze, rowerowe, wyjazdy kulturalne. Uczestnicy zgłosili, iż chcą otrzymywać informacje z LGD za pomocą: tablic ogłoszeniowych, instytucji kultury, pomocy społecznej, klubów seniora, uniwersytetów III wieku, gminy, parafii, plakatów, ulotek, Facebooka, e-maili.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki IX - Plan finansowy LSR Plan Komunikacji	Seniorzy, uczestniczyło 53 osoby, w tym 42 kobiety/ 24.03.2023 r. Jabłonna Lacka http://www.tygielolinybugu.pl/art.2501,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-seniorzy , 28.03.2023 r. Milejczyce http://www.tygielolinybugu.pl/art.2512,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-seniorzy , 04.04.2023 r. Olszanka

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzuć wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
					http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2513,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-seniorzy
5.3	Grupa przedstawicielska - lokalni producenci, w tym rolnicy z małych gospodarstw	Uczestnicy spotkania zgłosili chęć uczestnictwa w szkoleniach, warsztatach i wyjazdach w temacie produktów lokalnych, legalizacji sprzedaży, współpracy podmiotów. Dodatkowo zależy im na współpracy z inkubatorami przetwórstwa lokalnego oraz ośrodkiem promocji produktu lokalnego. Uczestnicy zgłosili, iż chcą otrzymywać informacje z LGD za pomocą strony internetowej, Facebooka, Spotted, tablic ogłoszeniowych, e-maili.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki IX - Plan finansowy LSR Plan Komunikacji	Rolnicy, członkowie krótkiego łańcucha żywnościowego, przedstawiciele lokalnej organizacji turystycznej, łącznie uczestniczyło 15 osób, w tym 8 kobiet/01.03.2023 r. w Łosice http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2481,spotkanie-grupy-przedstawicielskiej-lokalnych-producentow-w-tym-rolnikow-niskotowarowych
5.4	Tygiel coffee - punkty konsultacyjne	Mieszkańcy uczestniczący w spotkaniach wyrazili chęć uczestnictwa w spotkaniach informacyjnych, szkoleniach np. wypełniania wniosku o dof. i rozliczania projektów, doradztwie indywidualnym, warsztatach tematycznych, eventach, konkursach w ramach LSR, wyjazdach studyjnych, spotkaniach i wyjazdach aktywizujących. Uczestnicy zgłosili, iż chcą otrzymywać informacje z LGD za pomocą strony internetowej, Facebooka, Spotted, e-maili, parafie, tablice ogłoszeniowe, newsletter.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IV - Analiza potrzeb i potencjału LSR VI - Cele i wskaźniki IX - Plan finansowy LSR Plan Komunikacji	Mieszkańcy gmin objętych LSR, punkty konsultacyjne odwiedziło 67 osób, w tym 40 Kobiet /1.04.2023 r. Drohiczyn http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2507,punkt-konsultacyjny-w-nadbuzanskim-osrodku-produktu-lokalnego-zagubek , 12.04.2023 r. Łosice http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2516,punkt-konsultacyjny-w-starostwie-powiatowym-w-losicach , 13.04.2023 r. Sokółów Podlaski http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2518,punkt-konsultacyjny-w-starostwie-powiatowym-w-

Lp.	Partycypacyjna metoda/platforma/narzędzie konsultacji	Dane/wnioski	Dokonana analiza przyjęcia/odrzucenia wniosków z konsultacji	Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych do opracowania LSR (wskazanie rozdziału LSR)	Reprezentowane strony (uczestnicy)/ data i miejsce
					sokolowie-podlaskim
5.5	Konsultacje społeczne poprzez stronę internetową - maj 2023 r.	Na stronie internetowej zamieszczono formularz on-line (dysk google), w którym mieszkańcy obszaru mieli możliwość zgłaszania uwag do projektu Planu Komunikacyjnego. Zostały zgłoszone dwie uwagi, które dotyczyły nieuwzględnienia realizacji w Planie Komunikacji projektów partnerskich, w partnerstwie oraz animowania do wdrażania projektów innowacyjnych.	Przyjęto wszystkie wnioski pozyskane w ramach metody partycypacyjnej.	IX - Plan finansowy LSR Plan Komunikacji	Członkowie LGD, mieszkańcy obszaru/ 10.05.2023 r. - 16.05.2023 r. strona internetowa
<p>Podsumowanie etapu V:</p> <p>Zastosowano 5 różnorodnych metod partycypacji, w których wzięło udział łącznie 225 osób. Ze względu na specyfikę ważnego dla LGD zakresu działalności tj. komunikacji z lokalną społecznością zastosowane na tym etapie metody partycypacji skierowane były do osób młodych, seniorów oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Komunikacja jest kluczowym elementem efektywnego wdrażania strategii, aby spełniała swoją rolę musi odbywać się dwukierunkowo i dostarczać informacji dla bieżącego zarządzania procesem, jak również dla oceny, ewaluacji i wprowadzania ewentualnych korekt. Preferencje dotyczące środków przekazu były konsultowane równolegle z innymi etapami przygotowania LSR. Zebrane dane, wnioski z konsultacji zostały uwzględnione we właściwym rozdziale LSR oraz Planie Komunikacji.</p>					

3.3. Aktualizacja LSR - konsultacje LSR ze społecznością

Zespół opracowujący LSR SLGD - nie rości sobie prawa do jednoznacznego i nieodwołalnego sposobu określania kierunków działań. Stosunkowo długa perspektywa realizacji Strategii, ewentualne sugestie społeczności lokalnych oraz prowadzona sukcesywnie ewaluacja, może wykazać potrzebę modyfikacji pewnych jej zapisów. Bardzo istotne znaczenie ma więc szczegółowe zapisanie procedury aktualizacyjnej na przyszłość. Wprowadzenie stosownych rozwiązań ma zapobiegać niejasnościom i powstawaniu konfliktów wewnątrz LGD. Dodatkowo należy mieć na uwadze, iż niniejsza Strategia została opracowana przy szerokim, partycypacyjnym zaangażowaniu lokalnej społeczności, co powoduje w konsekwencji konieczność przeprowadzenia ponownych konsultacji, w tym zakresie. Jednocześnie zakres i charakter zmian w żadnym razie nie może pozostawać w sprzeczności do wymogów PS WPR/ FEdP oraz aktów prawnych, wytycznych i innych dokumentów. Mając powyższe na uwadze, w celu dokonania aktualizacji LSR, LGD stosować będzie metody konsultacji ze społecznością lokalną zgodnie z poniższą procedurą aktualizacji LSR.

1. Za przygotowanie projektów zmian w LSR odpowiada biuro LGD, mogą też być przygotowane przez grupę mieszkańców.
2. Zmiany dotyczące celów i przedsięwzięć mogą być dokonywane w następujących okolicznościach:
  - 1) Jako wnioski z ewaluacji LSR.
  - 2) Na wniosek Zarządu LGD.
  - 3) Na wniosek 100 mieszkańców obszaru działania.
  - 4) W związku z koniecznością dostosowania LSR do wymogów instytucji wdrażającej lub zarządzającej.

Projekt wraz z uzasadnieniem zostaje przekazany do konsultacji na min. 7 dni, przy czym zostaje wskazany termin zakończenia konsultacji:

- na stronie internetowej LGD,
- członkom LGD na wskazany przez nich adres poczty elektronicznej lub pocztą.

Uwagi do projektu zmian mogą wnosić mieszkańcy obszaru działania oraz instytucje i organizacje działające na jego terenie. Zarząd LGD sporządza listę uwag ze wskazaniem sposobu ich rozpatrzenia. Zmiany do LSR wprowadza Walne Zebranie Członków LGD zwykłą większością głosów.

W sytuacjach wyjątkowych, za które rozumie się zagrożenie dla prawidłowości realizacji LSR, możliwe jest skrócenie okresu konsultacji, jednakże wymaga to pisemnej zgody Urzędu Marszałkowskiego.

Zmiany dotyczące: przesunięcia kosztów w budżecie, dostosowania wskaźników, aktualizacji liczby członków, załączników do LSR, opisów ogólnych w LSR, oczywistych omyłek, zmian aktów prawnych, załączników do umowy o warunkach i sposobie realizacji Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność, w tym Procedur wyboru i oceny operacji, Procedur wyboru i oceny Grantobiorców itp. są przygotowywane przez biuro LGD w konsultacji z Zarządem, a następnie zatwierdzane przez Zarząd.

Następnie zaktualizowana LSR jest przekazywana do Samorządu Województwa w celu akceptacji. Powyższa procedura zabezpiecza interesy społeczności lokalnej w zakresie możliwości wnoszenia uwag do LSR. Jest to niezwykle istotne z punktu wiarygodności i ciągłości realizowanych działań.

3.4. Zasady horyzontalne

Na etapie tworzenia, jak i realizacji LSR, uwzględniono zasady horyzontalne określone w art. 9 rozporządzenia 2021/1060. Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2023-2027 jest zgodna z:

- a) Kartą praw podstawowych Unii Europejskiej i Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych. Wnioskodawca przedłoży oświadczenie, że sposób realizacji oraz zakres projektu nie będzie naruszać postanowień Karty praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 6 czerwca 2016 r. (Dz. Urz. UE C 202 z 7.06.2016, str. 3890) oraz Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169, z późn. zm.),
- b) zasadą równości kobiet i mężczyzn. W ramach oceny spełniania kryterium zostanie zweryfikowane, czy projekt ma wpływ na równość kobiet i mężczyzn. Zgodność projektu zostanie uznana, jeśli projekt ma pozytywny bądź neutralny wpływ na równość kobiet i mężczyzn uwzględniając zapisy Wytocznych dotyczących zasad równościowych w funduszach unijnych na lata 2021-2027 odnośnie neutralnego charakteru wobec zasady równości w przypadku wydatków z projektu.
- c) zasadą niedyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną a wnioskodawca przestrzega przepisy art. 9 (3) rozporządzenia ramowego. W ramach oceny spełniania kryterium zostanie zweryfikowane, czy projekt ma wpływ na zasadę niedyskryminacji. Zgodność projektu zostanie uznana, jeśli realizacja projektu ma pozytywny wpływ na ww. zasadę poprzez zapewnienie dostępności produktów lub usług dla wszystkich ich użytkowniczek/użytkowników. Zgodnie z Wytocznymi dotyczącymi zasad równościowych w funduszach unijnych na lata 2021-2027 możliwy jest neutralny charakter wobec zasady niedyskryminacji w przypadku niektórych wydatków z pomocy technicznej. Dlatego dopuszczalne jest uznanie neutralności poszczególnych produktów/usług projektu w stosunku do ww. zasady, o ile wnioskodawca wykaże, że produkty/usługi nie mają swoich bezpośrednich użytkowniczek /użytkowników. W takiej sytuacji również uznaje się, że projekt ma pozytywny wpływ na ww. zasadę. W przypadku neutralnego wpływu - Wnioskodawca przedłożył oświadczenie, że projekt obejmuje m.in. produkty/usługi nie mające swoich bezpośrednich użytkowniczek /użytkowników.
- d) zasadą zrównoważonego rozwoju i zasadą „nie czyn poważnych szkód” (DNSH), a wnioskodawca przestrzega rozporządzenia ramowego art. 9 ust. 4. Wnioskodawca przedłożył oświadczenie o tym, że sposób realizacji oraz zakres projektu będzie zgodny z zasadą zrównoważonego rozwoju i zasadą „nie czyn poważnych szkód” (DNSH). Oświadczenie wnioskodawcy będzie zawierało uzasadnienie.

Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR

4.1. Uwarunkowania geograficzne, przyrodnicze, kulturowe i historyczne

4.1.1. Uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze

Elementem dominującym, wokół którego ukształtowało się Partnerstwo, jest rzeka Bug. Czwarła pod względem długości rzeka w Polsce, będąca dopływem Narwi, przepływająca przez zachodnią Ukrainę, zachodnią Białoruś i wschodnią Polskę. Dzika rzeka jest jedną z nielicznych (jeśli nie ostatnią) rzeką w Europie o nieuregulowanym korycie. Krajobraz nadbużański to falujące niziny z występującymi morenami czołowymi. Strefę moren przecina Bug, tworząc

malowniczy Podlaski Przełom Bugu. Rzeka przecina te ziemie tworząc krętą dolinę o stosunkowo wąskim dnie i nachylonych zboczach. Występują tu rozległe i płaskie równiny, powstałe w wyniku akumulacji wodnej niewielkich rzek, płynących płytkimi i podmokłymi dolinami o słabo wykształconych krawędziach. Dolina Bugu, to nie tylko jeden z najczystszych regionów Polski, to również unikalna na skalę europejską i światową skarbnica rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Potwierdza to objęcie tych terenów europejską siecią obszarów chronionych NATURA 2000.

Mocnym atutem regionu są jego bogactwa naturalne - rozumiane jednak jako walory krajobrazu i środowiska przyrodniczego. Środowisko naturalne obszaru wyróżnia się, nawet na tle województwa podlaskiego, zachowaniem bogatej bioróżnorodności oraz czystością powietrza i gleb. Na obszarze LSR jest m.in. Rezerwat przyrody Kózki, Rezerwat przyrody Wydma Mołżewska, Rezerwat przyrody Góra Uszeście, Zespół przyrodniczo - krajobrazowy Głogi, Obszar Natura 2000 oraz szereg innych cennych przyrodniczo obszarów.

Według danych pozyskanych z bazy internetowej łącznie obszary objęte różnymi formami ochrony przyrody wynoszą 184 369,38 ha, co stanowi ogółem 52,13% powierzchni całego obszaru. Są to parki krajobrazowe z otuliną, rezerваты przyrody wraz z otuliną, obszary chronionego krajobrazu, Natura 2000. Najwięcej, bo aż ponad 67 tys. ha stanowią obszary chronionego krajobrazu. Na obszarze Partnerstwa zarejestrowanych jest także 254 pomników przyrody, występują w każdej gminie. Spośród ogółu obszarów objętych różnymi formami ochrony przyrody, ok. 14,81% obszaru SLGD „Tygiel Doliny Bugu” objęte jest europejską siecią obszarów chronionych NATURA 2000 (51846,62 ha). Należy jednak zwrócić uwagę, iż w gminach położonych bezpośrednio nad rzeką Bug współczynnik ten jest dużo wyższy¹. Dane szczegółowe dotyczące form przyrody występujących na obszarze SLGD „Tygiel Doliny Bugu” zamieszczono w Zał. nr 13 do wniosku na wybór LSR.

W 20 gminach (80%) obszaru LSR występuje przynajmniej jedna z następujących form ochrony przyrody: park krajobrazowy lub jego otulina, rezerwat przyrody lub jego otulina, obszar chronionego krajobrazu, obszar Natura 2000 - liczba punktów w kryterium 5.8. Formy ochrony przyrody wg. LGD wynosi: 4.

4.1.2. Uwarunkowania historyczne i kulturowe²

Prahistoria tych ziem sięga epoki kamienia (mezolit, neolit), tj. 10.000 lat p.n.e. Obszar ten rozwijał się szczególnie bujnie w epoce wczesnośredniowiecznej (lata 600-1251), kiedy to nad Bugiem wyrosła gęsta sieć grodów. W epoce tej rozpoczyna się rozkwit Mielnika i Drohiczyzna. Drohiczyn był wówczas najważniejszą wczesnośredniowieczną miejscowością terenów nadbużańskich o znaczeniu ponadregionalnym, o randze równej takim ośrodkom jak Gniezno, Kraków, Poznań czy Gdańsk. Jego wielkie znaczenie wynikało z bezpośredniego położenia nad rzeką Bug, stanowiącą drogę wodną między Rusią a Polską, a także poprzez Okę i Desnę między Słowianami północno-zachodnimi, a arabskim Wschodem. Silny wpływ na te tereny miała nieznaną powszechnie, ale udokumentowaną i odkrywaną po wiekach obecność Jaćwingów. W XI-XII w. napadali oni często na nadbużańskie tereny.

¹ Dane na grudzień 2022 r., Pomniki przyrody źródło danych: www.crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/index.jsf, Obszary chronione źródło danych: www.ongeo.pl.

² Wykorzystano: Kwerenda historyczna materialnego dziedzictwa kulturowego z obszaru gmin zrzeszonych w Stowarzyszeniu „Lokalna Grupa Działania – Tygiel Doliny Bugu”, Pracownia Badań i Dokumentacji Zabytków, 2008 r.

Do wieku XIV tereny nadbużańskie były pod silnym wpływem lub w bezpośrednim władaniu ruskim. W XIII-XIV w. różnice etniczne, kulturowe, wyznaniowe i polityczne były przyczyną licznych sporów między Polską, Rosją i Litwą. Znaczne zniszczenia spowodowały też najazdy tatarskie w 1254 i 1260 oraz krzyżacki w 1380 r. Natomiast XV-XVI w. to okres świetności Podlasia Nadbużańskiego. Następuje szybki rozwój gospodarczy, do którego przyczynia się przebiegający przez te tereny „szlak królewski”, łączący Kraków i Wilno. W okresie tym powstaje większość miejscowości. Za czasów Jagiellonów prawa miejskie otrzymują Drohiczyn, Łosice i Mielnik.

Wielki Gościniec Litewski to najważniejszy trakt handlowy i pocztowy Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII i XVIII wieku, wiodący z Warszawy do Wilna.

W 1520 r. ziemie te weszły w skład nowo utworzonego województwa podlaskiego, którego stolicą aż do ostatniego rozbioru Rzeczypospolitej był Drohiczyn. Na mocy unii lubelskiej Podlasie zostaje przyłączone do Korony. Od tego czasu odnotowuje się stopniowo malejącą rangę tych ziem. Od roku 1807 (traktat tylżycki) Podlasie Nadbużańskie należało do Rosji. Okres rozbiorów to przede wszystkim dynamiczny rozwój Siemiatycz, które dzięki dobrej komunikacji kolejowej (wybudowana w 1873 r. kolej brzesko-grajewska) i przebiegającym traktem (do Białegostoku i trakt nadbużański), przeżywały w XIX wieku rozkwit wzmożonej koniunktury. Wcześniej Siemiatycze były centrum dóbr, których największy rozkwit przypadł na okres władania nimi przez Annę z Sapiehów Jabłonowską. Wiek XIX to także okres zrywów niepodległościowych, wśród których najmocniej zapisała się Bitwa Siemiatycka w 1863 r. II Wojna Światowa przyniosła kolejne zniszczenia. Do 1941 r. Bug stanowił linię demarkacyjną między III Rzeszą a ZSR R. Restrykcje dotknęły mieszkańców tych ziem, a szczególnie licznie zamieszkujących Żydów. Rzeka Bug w rejonie Mielnika stanowiła linię frontu podczas działań II Wojny Światowej. Pamiątką tamtych lat jest linia bunkrów - tzw. „Linii Mołotowa”, która jest jednym z lepiej zachowanych obiektów tego typu w Europie. Powszechnie znanym epizodem z II Wojny Światowej jest też historia zdobycia przez polskie podziemie w okolicach Sarnak informacji i części rakiet V-1 i V-2.

Okres powojenny to okres odbudowy i ożywienia gospodarczego. Siemiatycze, uzyskując rangę miasta powiatowego, stają się centrum administracyjnym i gospodarczym ziem położonych po prawej stronie Bugu. Łosice natomiast po drugiej stronie Bugu tworzą powiat z części powiatów: bialskiego, siedleckiego i sokołowskiego. W tym też okresie Drohiczyn odzyskuje prawa miejskie i staje się siedzibą gminy. Siemiatycze i Łosice pozostają powiatami do 1975 r. a następnie, po kolejnej reformie administracyjnej, odzyskują status miast powiatowych z dniem 1 stycznia 1999 r.

Na obszarze LSR, pod względem ilości obiektów zabytkowych nieruchomych, zdecydowanie wyróżniają się gmina Platerów (50 obiektów wpisanych do rejestru zabytków), miasto i gmina Łosice (37 zabytków) oraz gmina Drohiczyn (31 obiektów). Do najcenniejszych zabytków zaliczyć możemy zespół klasztorny Franciszkanów oraz zespół klasztorny Jezuitów w Drohiczynie, Grabarkę - prawosławny zespół klasztorny (teren wzgórza klasztornego z zespołem krzyży), obóz zagłady w Treblince oraz zespół pałacowo-parkowy w Korczewie. Jeżeli chodzi o ilość zabytków archeologicznych, największa liczba występuje w gminie Siemiatycze (27 obiektów), gminie Grodzisk (26 zabytków) oraz gminie Drohiczyn (21 obiektów). Z najbardziej znanych możemy wyróżnić Górę Zamkową w Drohiczynie oraz w Mielniku, cmentarzysko kurhanowe w Cecelach, Słochach Annopolskich oraz cmentarzyska i kurhany w Czarnej Średniej, Czarnej Wielkiej i Czarnej Cerkiewnej. Łączna liczba zabytków

nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków wynosi 449, natomiast łączna liczba zabytków archeologicznych wynosi 140³.

Obszar partnerstwa swój szczególny urok zawdzięcza również bogatemu dziedzictwu kulturowemu oraz położeniu na styku kultur, gdzie niczym w tyglu mieszają się rozmaite narodowości, wyznania i języki. Wszystko to wpływa na specyficzną aurę pogranicza, która jest tu silnie odczuwalna. Tutejszy pejzaż kulturowy ma w sobie dużo z zaginionego świata, którego tchnienie wciąż można odnaleźć pośród zagubionych wiosek, gdzie występuje zabytkowa architektura, stare obrzędy i gwara. Kościołki, cerkwie, liczne zabytki unickie, przydrożne kapliczki wkomponowane w piękne pejzaże, dopełniają obrazu nadbużańskiej wsi. Ziemie te zamieszkiwane są również przez potomków drobnej szlachty, stąd też zwyczaje ludowe splatają się tu z tradycją szlacheckiego zaścianka.

Różnorodność ta wpłynęła silnie na tutejszą kuchnię regionalną, która jest jednym z istotniejszych atutów tych ziem. To właśnie tutaj można spróbować najlepszych potraw z ziemniaków: zagubów, kiszki i babki ziemniaczanej, parowców czy też korowajów. Okoliczne lasy zapewniają dostatek grzybów, leśnego runa czy dziczyzny. Zawołanie „czym chata bogata” nabiera tu nowego znaczenia, gdyż nigdzie nie można już chyba doświadczyć tak szczerej gościnności, dzięki której lokalne potrawy smakują jeszcze lepiej. Lokalne tradycje kultywowane są dzięki działalności zespołów folklorystycznych oraz kół gospodyń wiejskich, które chętnie angażują się także w przedsięwzięcia kulturalne.

Podczas spotkań konsultacyjnych, dotyczących diagnozy obszaru, elementy najczęściej podkreślane jako bogactwo geograficzne i przyrodnicze to: walory przyrodnicze (parki, rezerваты, obszary chronione), czyste powietrze (dużo lasów, mikroklimat), położenie nad rzeką Bug oraz innymi zbiornikami wodnymi. Mieszkańcy uczestniczący w konsultacjach widzą realizację przedsięwzięć mających na celu ochronę zasobów przyrodniczych, poprawy klimatu oraz zrównoważone wykorzystanie potencjału przyrodniczego do rozwoju turystyki, produktu lokalnego, przedsiębiorczości. Realizacja pomysłów społeczności lokalnej zawartych w koncepcji Smart Village, projekty dotyczące ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego, magazyny energii pochodzącej z OZE. Infrastruktura oraz firmy, które powstaną dzięki środkom z LSR powinny spełniać wymogi ochrony środowiska, również energii pochodzącej z odnawialnych źródeł. Ważnym wnioskiem z konsultacji jest kierowanie wsparcia w zakresie kształtowania świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi, a także wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego. Wydarzenia edukacyjno-promocyjne, warsztaty, edukacja lokalna (szczególnie dzieci i młodzieży) również powinna być wspierana w tym zakresie. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000 to kierunek dla samorządów, NGO oraz przedsiębiorców z obszaru LGD na bezpieczne udostępnianie oferty podlaskiej natury dla mieszkańców i turystów, przy jednoczesnej ochronie potencjału przyrodniczego. Ważna jest też ekologizacja obiektów użyteczności publicznej, w tym instytucji kultury.

Dodatkowo uczestnicy konsultacji wskazali na historyczne bogactwo obszaru LSR: granicę historycznego Podlasia i historycznego Mazowsza; tereny pounickie; wielokulturowość (wielość religii, kultur, żywe kultywowanie obrządków i obyczajów); duża ilość obiektów zabytkowych, w tym dworów i kościołów. A jako główne wyznaczniki dziedzictwa lokalnego podawano potencjał

³ Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: *Narodowego Instytutu Dziedzictwa (NID) z dnia 30 czerwca 2022 (<https://dane.gov.pl/pl/dataset/1130> i /210)

w różnorodności terytorialnej, kulturalnej, religijnej i historycznej oraz podlaską gościnność. Uczestnicy wspomnieli, że należy wspierać inicjatywy dot. regionalnej kuchni, działalności zespołów ludowych, lokalnych artystów, rękodzielników. Ważne dla podtrzymania tożsamości regionu Podlasia Nadbużańskiego są wydarzenia kulturalne oparte o tradycje i lokalne dziedzictwo historyczne i kulturowe.

4.2. Ludność

Całkowita liczba ludności wg faktycznego miejsca zamieszkania, na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju na dzień 31.12.2020 r. wynosiła **109 512 osób**. W porównaniu do roku 2013, stanowiącego okres wyjściowy dla LSR na lata 2014-2020, liczba ta uległa zmniejszeniu o 9,78% osób (z 121 385 osób do 109 512 osób).

Depopulacja regionu jest dużo większa niż województwa podlaskiego, w którym liczba mieszkańców zmniejszyła się o 2%. Zupełnie inną sytuację mamy w województwie mazowieckim, w którym w analizowanym okresie liczba ludności wzrosła o 1%. W każdej z gmin obszaru SLGD w 2021 roku było mniej mieszkańców niż w 2013 roku. Najwięcej osób ubyło w gminach: Cerańów -18,55%, Sterdyń -15,84%, Przesmyki -14,58%, Mielnik -13,87%, Perlejewo -13,30%, Nurzec - Stacja i Sarnaki -13%, spadek powyżej -10% odnotowano w gminach: Drohiczyn, Dziadkowice, Grodzisk, Milejczyce, Stara Kornica, Korczew, Repki, Sabnie, Kosów Lacki, a najmniejszy spadek ludności widzimy w gminie Łosice -2,9%, Sokołów Podlaski -3,60%, Siemiatycze (gm. wiejska) -5,95%, Siemiatycze (gm. miejska) -7,12%. W pozostałych gminach spadek ludności klaruje się w przedziale od -10% do -7,13%.

Tabela 4 Liczba ludności wg faktycznego miejsca zamieszkania w latach 2015-2021

Lp.	Gmina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Drohiczyn	6713	6640	6558	6454	6377	6293	6222	5951	5837
2	Dziadkowice	2924	2905	2887	2827	2805	2754	2724	2628	2592
3	Grodzisk	4494	4418	4348	4288	4285	4215	4169	3962	3861
4	Mielnik	2563	2543	2472	2435	2408	2374	2319	2172	2129
5	Milejczyce	1963	1928	1893	1854	1809	1760	1710	1711	1668
6	Nurzec-Stacja	4249	4176	4119	4010	3932	3872	3793	3625	3583
7	Perlejewo	2994	2954	2953	2900	2866	2819	2778	2631	2560
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	6272	6190	6158	6139	6119	6097	6087	5833	5791
9	Siemiatycze (gm. miejska)	14766	14725	14684	14631	14590	14505	14391	13824	13639
10	Huszlew	2939	2932	2896	2874	2841	2834	2813	2705	2678
11	Łosice	10954	10961	10929	10897	10884	10837	10787	10699	10612
12	Olszanka	3092	3051	3043	3021	3011	2961	2943	2805	2777
13	Platerów	5056	5035	5020	4974	4943	4876	4849	4603	4537
14	Sarnaki	5035	4996	4922	4880	4807	4717	4645	4402	4278
15	Stara Kornica	5025	4998	4965	4898	4849	4798	4737	4522	4463
16	Korczew	2829	2796	2757	2716	2662	2620	2599	2474	2418
17	Przesmyki	3472	3414	3346	3287	3228	3182	3169	2932	2858
18	Paprotnia	2684	2675	2626	2587	2572	2556	2549	2424	2390
19	Jabłonna Lacka	4766	4704	4663	4603	4591	4496	4417	4342	4242
20	Repki	5576	5502	5437	5370	5326	5255	5173	4800	4732
21	Sabnie	3870	3838	3808	3769	3693	3697	3636	3471	3390
22	Sterdyń	4307	4215	4142	4069	4023	3957	3889	3576	3486
23	Cerańów	2331	2316	2307	2272	2263	2220	2169	1951	1879

Lp.	Gmina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
24	Kosów Lacki	6423	6363	6276	6215	6112	6006	5947	5583	5482
25	Sokołów Podlaski	6088	6022	6061	6061	6021	6008	6019	5886	5843
Razem dla LGD		121385	120297	119270	118031	117017	115709	114534	109512	107725
województwo podlaskie		1194965	1191918	1188800	1186625	1184548	1181533	1178353	1173286	1165262
województwo mazowieckie		5316840	5334511	5349114	5365898	5384617	5403412	5423168	5425028	5419721

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

Co więcej, analizując dane demograficzne między rokiem 2013 a 2020 dla poszczególnych grup wiekowych można zauważyć, że do 2020 wzrosła liczba seniorów o 5,46% oraz osób do 14 lat o 9,44%. W pozostałych grupach wiekowych liczba mieszkańców spadła, a w grupie osób w wieku 20 - 29 lat o ponad 22,78%. Należy się zatem spodziewać pogłębiającego się problemu starzejącego się społeczeństwa obszaru objętego niniejszą strategią. Na tle innych przedziałów wiekowych pozytywnie wypada wynik ludzi do 14 lat.

Tabela 5 Zmiany demograficzne w latach 2013-2020

	0 - 14 lat		15 - 19 lat		20 - 29 lat		30 - 59 lat		60 +	
	2013	2020	2013	2020	2013	2020	2013	2020	2013	2020
Liczba mieszkańców	17108	18892	7661	6245	18338	14936	48617	45920	29661	31375

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

Co więcej analizując dane demograficzne pod kątem zdolności do pracy (Tabela 6) zauważamy również niekorzystną sytuację związaną ze znacznie mniejszą liczbą osób w wieku produkcyjnym w roku 2020 w stosunku do roku 2013, różnica bowiem wynosi 12,33%, jak również w wieku przedprodukcyjnym, gdzie odnotowany spadek wyniósł ponad 11,55%. W tym samym czasie o prawie 4,54% wzrosła liczba osób w wieku poprodukcyjnym. Zmiany te mogą okazać się bardzo niekorzystne. Oznaczają one bowiem, że w najbliższych latach tendencja spadku liczby osób w wieku produkcyjnym będzie utrzymana. Może to oznaczać spadek dochodów gmin z tytułu odprowadzonego podatku dochodowego osób fizycznych. Jednocześnie, wciąż wzrastać będzie liczba osób w wieku poprodukcyjnym, co dla budżetu gmin może oznaczać wzrost wydatków socjalnych związanych opieką nad osobami starszymi i niepełnymi.

Tabela 6 Zmiany demograficzne w latach 2015-2020 ze względu na wiek mieszkańców

	przedprodukcyjnym		produkcyjnym		poprodukcyjnym	
	2013	2020	2013	2020	2013	2020
Liczba ludności na obszarze LSR	21359	18892	75745	66405	25985	27164

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

Wskaźnik: udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR według stanu na koniec 2020 r., liczony jako: $30 \times [1 - (0,35 \times \text{liczba mieszkańców} / \text{liczba osób w wieku nieprodukcyjnym})]$, dla obszaru LGD wynosił: **4,80** (liczba mieszkańców w 2020: 109 512, liczba mieszkańców w wieku nieprodukcyjnym w 2020: 46 056).

Liczba ludności regionu to suma liczby urodzin i zgonów, czyli generalnie czynników ściśle demograficznych oraz ruchów ludności z i do regionu. Mówimy tutaj o migracjach wewnętrznych (w obrębie kraju, przekroczenie granicy gminy) i zewnętrznych (wyjazdy zagranicę i przyjazdy do kraju). Najniższe saldo migracji obserwujemy w gminie miejskiej Siemiatycze (72 osoby w 2021 roku) a najwyższe, dodatnie, w gminie wiejskiej Siemiatycze (+7). W 2021 tylko dwie gminy miały dodatnie saldo migracji: Siemiatycze gm. wiejska i Nurzec - Stacja. Poniższa tabela wskazuje, że w okresie 2015 - 2021 tylko w gminie wiejskiej Siemiatycze saldo migracji jest dodatnie - przyjechało więcej osób, niż wyjechało (+36 osób). We wszystkich pozostałych gminach łączne saldo migracji w okresie ostatnich 6 lat jest ujemne. W niektórych społecznościach w okresie 2015 - 2021 kilkaset osób wyjechało z danej gminy - najwięcej z gminy miejskiej Siemiatycze (499 osób), Łosice (261 osób), Repki (237).

Saldo migracji na obszarze LGD według stanu na koniec 2020 roku, liczone jako: $4 \times [1 - 40 \times (\text{zameldowania} - \text{wymeldowania} / \text{liczba mieszkańców})]$, dla obszaru LGD wynosiło: **5,60** (zameldowania w 2020: 831; wymeldowania w 2020: 1327; liczba mieszkańców w 2020: 109 512).

Tabela 7 Saldo migracji w ruchu wewnętrznym i zewnętrznym

Lp.	Gmina	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Drohiczyn	-	-44	-29	-29	-45	-20	-12
2	Dziadkowice	-	-33	-8	-27	-25	-21	-24
3	Grodzisk	-	-25	-9	-23	-8	-14	-39
4	Mielnik	-	-25	-23	0	-12	5	-4
5	Milejczyce	-	-12	-24	-11	-12	9	-7
6	Nurzec-Stacja	-	-26	-24	-29	-31	-38	6
7	Perlejewo	-	-19	-31	-20	-34	-22	-36
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	-	-2	3	15	19	-6	7
9	Siemiatycze (gm. miejska)	-	-38	-57	-121	-117	-94	-72
10	Huszelew	-	-15	-10	4	-7	-11	-7
11	Łosice	-	-33	-34	-64	-55	-37	-38
12	Olszanka	-	-23	-9	-29	-18	-22	-22
13	Platerów	-	-21	-22	-18	-8	-29	-27
14	Sarnaki	-	-30	-22	-44	-26	-9	-59
15	Stara Kornica	-	-38	-47	-24	-35	-22	-24
16	Korczew	-	-24	-16	-4	-11	-8	-20
17	Przesmyki	-	-27	-40	-26	-17	-27	-20
18	Paprotnia	-	-27	-19	-10	-5	-21	-22
19	Jabłonna Lacka	-	-42	-13	-48	-20	-5	-12
20	Repki	-	-28	-16	-44	-80	-28	-41
21	Sabnie	-	-6	-40	-17	-35	-6	-34
22	Sterdyń	-	-46	-19	-30	-33	-39	-27
23	Ceranów	-	-19	-8	-9	-28	-14	-42
24	Kosów Lacki	-	-41	-52	-64	-23	-24	-16
25	Sokołów Podlaski	-	-1	-23	-3	1	7	-7
Razem dla LGD		-	-645	-592	-675	-665	-496	-599

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

Obszar LGD starzeje się. Więcej niż co piąta osoba (21,3%) ma powyżej 65 roku życia (wskaźnik obciążenia demograficznego). Wartość wskaźnika - relatywna liczba osób najstarszych - przekracza wartości dla województwa podlaskiego (18,6%) i mazowieckiego (18,8%). Najwięcej seniorów jest w gminach Mielnik (27,3%) i Milejczyce (27,4%), a najmniej w

gminie Paprotnia (17,3%) i Stara Kornica (18,7%). Najszybciej seniorów przybywa w Siemiatyczach (gm. miejska) i Łosicach. W tych rejonach, w okresie ostatnich 6 lat, odsetek najstarszych mieszkańców zwiększył się co najmniej o 25%.

Tabela dot. ruchu ludności wyraźnie pokazuje, że obszar SLGD „Tygiel Doliny Bugu”, wyludnia się, a procesy migracyjne mają na ten stan duży wpływ. Niestety prognoza na najbliższe lata ludności dla powiatów łosickiego, siedleckiego, sokołowskiego i siemiatyckiego wskazuje dalszy systematyczny spadek ludności, znacznie wyższy niż średnia w województwie mazowieckim i podlaskim. Tendencji spadku liczby mieszkańców zapewne nie będzie można odwrócić, ponieważ w dużej mierze wynika ona z czynników zewnętrznych, niezależnych od władz samorządowych. Nie mniej jednak, można podejmować działania wyhamowujące ją. Takie, które zachęcą młodych do pozostawania na obszarze LGD, zakładania tu rodzin i wychowywania dzieci. Muszą to być zatem inwestycje związane z podnoszeniem atrakcyjności obszaru jako miejsca, gdzie warto żyć, pracować, prowadzić działalność gospodarczą. Są to zatem wszelkie inwestycje związane edukacją, kulturą, opieką zdrowotną, dostępnością Internetu, z poprawą infrastruktury drogowej, wodno-kanalizacyjnej, oświatowej, kulturalnej, zdrowotnej, ale również rekreacyjnej. Ważnym aspektem jest umożliwienie ludziom młodym zakładanie firm. W tym celu należy podejmować działania podnoszące atrakcyjność regionu zarówno w aspekcie gospodarczym, jak i społecznym.

Najmniejszy spadek ludności odnotowuje się w gminach, które są tzw. „obwarzankiem” miasta. Tańsze działki budowlane, praca zdalna oraz bliskość podstawowych usług publicznych (przedszkola, szkoły), zachęcają szczególnie młode osoby do osiedlania się poza centrum miasta. Jednocześnie, analizując perspektywę finansową 2014-2020, a szczególnie środki przeznaczane na przedsiębiorczość, widać coraz większy trend powrotu młodych ludzi. Często powodem wyjazdu ich z obszaru LGD do większych miast było zdobycie edukacji oraz podjęcie pracy w różnych firmach, często korporacjach. Jednak młodzi coraz częściej dostrzegają, że rodzinna miejscowość staje się coraz bardziej atrakcyjna do zamieszkania, są żłobki, przedszkola, szybko można umówić się na wizytę u lekarza. Podczas konsultacji społecznych mieszkańcy wskazywali, iż działania w LSR powinny wzmacniać atrakcyjność obszaru do osiedlania się młodych osób.

Uczestnikami spotkań konsultacyjnych byli również „nowi” mieszkańcy, którzy starają się współpracować z tymi osiedlonymi dłużej. Zakładają stowarzyszenia, próbują wspólnie organizować spotkania, wydarzenia. Zdarzają się również konflikty pomiędzy napływową ludnością a tubylcami. Zgłaszano potrzebę wsparcia inicjatyw w lokalnych społecznościach, mającą na celu integrację różnych środowisk.

Kobiety stanowią ponad 50% populacji, a w konsultacjach 67% uczestników to kobiety. W LSR w sposób szczególny należy kierować wsparcie do kobiet, które mają większe trudności z znalezieniem pracy, a ich wynagrodzenie jest niższe od mężczyzn. Kobiety mają trudności z powrotem do pracy po okresie opieki nad dziećmi, ze względu na niedostateczną ilość żłobków. Problem demografii dodatkowo wzmacniany jest postępującą emigracją ekonomiczną. Wyjazdy na pobyt stały do prężniejszych i atrakcyjniejszych ośrodków w kraju, oraz coraz częściej za granicę, stanowią obecnie największe zagrożenie, gdyż społeczeństwo traci najbardziej aktywne jednostki w stosunkowo młodym wieku. Problem ten stale pogłębia się, gdyż nie są to już sezonowe wyjazdy zarobkowe, jak to wcześniej bywało, ale podejmowane świadomie decyzje o wyjeździe całymi rodzinami na stałe. W takiej sytuacji nie dziwią miejscowości, które tętnią życiem jedynie w miesiącach letnich, kiedy to byli mieszkańcy zjeżdżają na odpoczynek do coraz starszych rodziców.

4.3. Gospodarka

4.3.1. Przedsiębiorczość, w tym branże z potencjałem rozwojowym

Podobnie jak cała Polska, obszar LGD bogaci się. Od 2015 do 2020 roku wydatki budżetów gmin na jednego mieszkańca zwiększyły się o 39%, do poziomu 1635 złotych (realny wzrost jest mniejszy, bo nominalnie wartość wzrosła również ze względu na inflację). Średni poziom wydatków gmin LGD jest zbliżony do wydatków w województwie mazowieckim i nieznacznie wyższy niż w województwie podlaskim (odpowiednio: 1746 i 1627). W gminach Repki, Korczew i Siemiatycze (gm. miejska) wydatki w latach 2015 - 2020 podwoiły się. Z kolei w gminie Mielnik wydatki są obecnie niższe, ale ta gmina wydaje na jednego mieszkańca zdecydowanie najwięcej. Dzięki kopalni kredy, wydatki roczne na jednego mieszkańca wynoszą ponad 3 tysiące złotych. Co powoduje, że gmina Mielnik jest 8 najbogatszą gminą w Polsce.

Tabela 8 Wydatki budżetów gmin na jednego mieszkańca w złotych

Lp.	Gmina	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Drohiczyn	1169	1240	1457	1564	1502	1470
2	Dziadkowice	1034	829	1083	1731	1126	1431
3	Grodzisk	1201	842	919	1311	1214	1400
4	Mielnik	3647	1876	2256	4435	2380	3041
5	Milejczyce	1371	1006	1033	1161	1798	1431
6	Nurzec-Stacja	1223	994	1001	1267	1179	1234
7	Perlejewo	1496	812	972	1412	1350	2397
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	1400	861	1077	1808	1455	1742
9	Siemiatycze (gm. miejska)	862	913	1021	1158	1434	2144
10	Huszelw	807	1171	1521	1308	1412	1535
11	Łosice	1096	987	1080	1273	1532	1261
12	Olszanka	897	1049	1131	1463	1357	1426
13	Platerów	967	1045	1183	2028	1315	1407
14	Sarnaki	930	1029	1099	1382	1506	1309
15	Stara Kornica	1324	1029	1162	1345	1446	1949
16	Korczew	1056	959	1367	1181	1475	2129
17	Przesmyki	1123	953	959	1264	1158	1637
18	Paprotnia	1205	1122	1338	1319	1563	2159
19	Jabłonna Lacka	1033	880	1143	1367	1299	1392
20	Repki	895	1047	1223	1369	1445	1903
21	Sabnie	828	1095	1178	1282	1245	1299
22	Sterdyń	797	840	1355	1284	1179	1297
23	Ceranów	972	1659	1013	1123	1134	1253
24	Kosów Lacki	1023	1047	1099	1319	1329	1391
25	Sokołów Podlaski	1070	888	1021	1198	1133	1243
Średnia LGD		1177	1047	1188	1494	1399	1635
województwo podlaskie		1025	1042	1219	1513	1528	1627
województwo mazowieckie		1125	1225	1392	1631	1702	1746

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

Wskaźniki dotyczą dochodów podatkowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (wskaźnik G), które stanowią podstawę do wyliczenia rocznych kwot części wyrównawczej subwencji ogólnej i wpłat na rok dla gmin. Wskaźniki oparto na danych o dochodach podatkowych za rok wcześniejszy oraz planowanych na kolejny dochodach z tytułu podatków dochodowych PIT i CIT. Najwyższy wskaźnik w 2021 r. odnotowano w gminie Mielnik 6445,48 zł., kolejne jest miasto Siemiatycze

2074,54 zł., najniższy dochód odnotowano w gminie Perlejewo 790,96 zł. Wskaźniki z 2021 r. w stosunku do 2018 r. w każdej gminie LGD wzrosły. Wskaźnik w 2021 r. dla województwa podlaskiego wyniósł 109,24 zł., natomiast dla mazowieckiego 497,02 zł. Średnia z 2021 r. dla obszaru LGD w stosunku do 2018 r. wzrosła o ok. 20%.

Średnia arytmetyczna wskaźnika G gmin objętych LSR według stanu na koniec 2020, liczona jako: 3750/ średnia wartości wskaźnika G gmin objętych LSR, dla obszaru LGD wynosiła: **2,68** (średnia wskaźnika G gmin obszaru w 2020: 1399,36).

Tabela 9 Wskaźniki dochodów podatkowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca dla poszczególnych gmin (wskaźniki G)

Lp.	Gmina	2018	2019	2020	2021
1	Drohiczyn	1072,73	1123,32	1148,07	1147,31
2	Dziadkowice	883,80	907,90	948,08	1046,62
3	Grodzisk	999,60	1029,46	1142,93	1195,55
4	Mielnik	5793,09	6051,09	6201,36	6445,48
5	Milejczyce	922,62	896,37	1012,14	1134,49
6	Nurzec-Stacja	823,55	821,92	897,66	920,35
7	Perlejewo	640,33	682,89	722,32	790,96
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	1036,21	1079,07	1189,59	1363,64
9	Siemiatycze (gm. miejska)	1487,43	1561,45	1706,39	2074,54
10	Huszwilc	1169,17	1205,73	1270,23	1296,06
11	Łosice	1492,10	1552,18	1753,97	1976,17
12	Olszanka	821,88	885,21	967,71	1050,20
13	Platerów	842,96	800,65	879,79	924,38
14	Sarnaki	1473,25	1650,42	1804,29	1968,53
15	Stara Kornica	818,83	884,71	1036,54	1105,78
16	Korczew	597,52	948,79	1015,19	1057,21
17	Przesmyki	794,37	843,71	900,89	969,94
18	Paprotnia	890,03	922,19	1101,76	1208,68
19	Jabłonna Lacka	1174,95	1254,18	1355,81	1459,13
20	Repki	1172,10	1201,90	1275,77	1414,33
21	Sabnie	1104,06	1165,56	1300,63	1391,05
22	Sterdyń	1012,20	1064,21	1161,67	1278,17
23	Ceranów	882,13	928,53	901,72	1175,66
24	Kosów Lacki	1479,94	1562,65	1838,34	1984,07
25	Sokołów Podlaski	1185,16	1288,91	1451,24	1480,94
	Łącznie na obszarze LGD	30570,01	32313,00	34984,09	37859,24
	Średnio LGD	1222,80	1292,52	1399,36	1514,37

Źródło: <https://www.gov.pl/web/finanse/wskazniki-dochodow-podatkowych-gmin-powiatow-i-wojewodztw>

Rośnie liczba podmiotów gospodarki narodowej (osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą), co prezentuje tabela 10. Na obszarze LGD było ich w 2021 r. przeciętnie 319 w każdej gminie. To o 10% więcej w porównaniu do 290 w 2015 roku. W tym samym czasie w woj. podlaskim o 14% wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej, a w województwie mazowieckim 21%.

Najwięcej takich podmiotów na obszarze LSR jest w gminie miejskiej Siemiatycze (1419), a najmniej w gminie Milejczyce (95), w której w skali ostatnich 6 lat przybyło aż 40% podmiotów

gospodarki narodowej. Tylko w dwóch gminach liczba podmiotów spadła: w Mielniku i Huszlewie.

Tabela 10 Podmioty gospodarki narodowej ogółem

Lp.	Gmina	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Drohiczyn	359	364	366	360	359	373	374
2	Dziadkowice	111	117	118	126	132	134	142
3	Grodzisk	155	163	167	157	168	175	187
4	Mielnik	140	136	135	136	141	137	134
5	Milejczyce	68	72	75	78	84	92	95
6	Nurzec-Stacja	169	163	166	156	174	184	189
7	Perlejewo	144	151	157	166	171	173	174
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	307	312	313	329	348	362	383
9	Siemiatycze (gm. miejska)	1297	1299	1306	1346	1378	1399	1419
10	Huszlew	147	145	145	139	133	135	146
11	Łosice	1120	1128	1097	1119	1155	1161	1166
12	Olszanka	216	210	218	224	237	238	238
13	Platerów	282	279	270	277	291	299	303
14	Sarnaki	287	288	293	301	312	309	321
15	Stara Kornica	256	254	262	277	296	297	305
16	Korczew	136	135	135	126	130	137	144
17	Przesmyki	119	120	128	124	126	131	138
18	Paprotnia	121	119	121	124	139	140	150
19	Jabłonna Lacka	262	270	264	270	281	286	292
20	Repki	231	224	223	225	221	222	237
21	Sabnie	236	242	245	238	240	238	238
22	Sterdyń	233	232	224	213	216	221	235
23	Ceranów	124	122	121	122	122	119	126
24	Kosów Lacki	312	317	312	326	337	335	340
25	Sokołów Podlaski	427	427	432	453	467	488	500
Średnia LGD		290	292	292	296	306	311	319
województwo podlaskie		99309	99956	101202	103040	105578	109492	113236
województwo mazowieckie		766030	788008	809369	816423	854457	887329	927669

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

Na przestrzeni lat 2015 - 2021 odnotowuje się wzrost liczby przedsiębiorstw zatrudniających do 50 pracowników. Najwięcej takich przedsiębiorstw jest w Siemiatyczach (gminie miejskiej), Łosicach oraz gm. Sokołów Podlaski. Najmniej przedsiębiorstw zatrudniających do 50 pracowników występuje w gminach Milejczyce i Ceranów. Ogólnie przybiera mikro i małych firm na obszarze LGD.

Tabela 11 Liczba przedsiębiorstw do 50 pracowników na obszarze LSR

Rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Łącznie na obszarze LGD	7220	7250	7257	7374	7624	7753	7941

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

Wskaźnik przedsiębiorczość na obszarze LSR, liczony jako udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na obszarze LSR w liczbie mieszkańców LSR, według stanu na koniec 2020 r., liczony jako:

0,25 x liczba mieszkańców/ liczba przedsiębiorstw poniżej 50 pracowników, **dla obszaru LGD wynosi 3,54** (liczba mieszkańców w 2020: 109 512, liczba przedsiębiorstw poniżej 50 pracowników w 2020: 7 753).

Na obszarze oddziaływania SLGD rejestruje się w systemie REGON dość dużo osób fizycznych, prawnych oraz prowadzących działalność rolniczą. W 2021 roku było zarejestrowanych 648 podmiotów na 10 tys. mieszkańców. W porównaniu z 2015 rokiem to wzrost o 19%. W tym samym czasie w województwie podlaskim było zarejestrowanych 972 podmiotów, o 16% więcej niż w 2015 r. Oczywiście pod względem wskaźników przedsiębiorczości, województwo mazowieckie wypada dużo lepiej. Zarejestrowano tam 1712 podmiotów, o 20% więcej niż przed 6 laty. Najwięcej podmiotów wpisanych w REGON jest w gminie miejskiej Siemiatycze oraz w gminie Łosice (ponad tysiąc podmiotów). W gminach Repki, Przesmyki i Grodzisk liczba podmiotów wpisanych w REGON na 10 tysięcy mieszkańców nie przekracza 500 podmiotów⁴.

Ważnym wskaźnikiem rozwoju przedsiębiorczości jest liczba nowo zarejestrowanych podmiotów na 10 tysięcy mieszkańców. W tym przypadku obszar LSR jest wewnątrznie bardzo zróżnicowany, ustępuje jednak średnim wartościom dla województw podlaskiego i mazowieckiego. Średnio w gminie SLGD „Tygiel Doliny Bugu” w 2021 zostało zarejestrowanych 83 podmioty, w podlaskim 126, a w mazowieckim 224. W najlepiej rozwiniętej, po tym względem, gminie Sterdyń w 2021 było 130 nowo zarejestrowanych podmiotów, a w najslabiej (z wyłączeniem gminy Mielnik) w gminie Przesmyki 55 podmiotów⁵.

Z uwagi na charakter regionu, raczej trudno oczekiwać, by nowe miejsca pracy powstawały w związku z dużymi zakładami. Na terenie LGD jest tylko kilka takich zakładów pracy, które przede wszystkim opierają się na pracownikach fizycznych (często migrantach z zachodniej granicy i Azji). W Kosowie Lackim Zakłady Mięsne „Zakrzewscy”, w Siemiatyczach firmy Pronar, Polser, Orlemans, w Korycinach Ziółowy Zakątek oraz Dary Natury, pieczarkarnie w powiecie łosickim i siedleckim, zakład drobiarski w Stasinie, Krynica Witamin w Dziadkowskich (gm. Huszlew), Verifis w Wyrozębach Podawcach (gm. Repki).

Nic więc dziwnego, że rozwój mikro i małych przedsiębiorstw to jeden z głównych mechanizmów rozwoju wskazywanych przez mieszkańców podczas spotkań konsultacyjnych. Powstawanie nowych miejsc pracy, w tym jednoosobowych działalności gospodarczych, może wg uczestników spotkań powstrzymać dramatyczne tendencje demograficzne na obszarze SLGD „Tygiel Doliny Bugu”. Jednocześnie warunkiem PS WPR jest wspieranie rozwoju takich branż przedsiębiorczości, które bezpośrednio wynikają z obszarów tematycznych wskazanych w LSR: ochrona przyrody i rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego oraz stworzenie warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej, z włączeniem osób w niekorzystnej sytuacji.

Uczestnicy spotkań zgłaszali podczas konsultacji potrzebę wspierania rozwoju przedsiębiorczości, która jest motorem rozwoju obszaru LGD. Widzą wsparcie działalności gospodarczej w zakresie zielonych branż, turystyki np. pola campingowe, namiotowe, glampingi baza noclegowa (np. wynajem domków, pokoje, pensjonaty, hotele), gastronomia, spa, beauty, usługi w zakresie turystyki przyrodniczej, aktywnej, przetwórstwo rolno-spożywcze, przedsiębiorstwa oparte o produkt lokalny, sklepy z lokalnymi produktami, które dodatkowo będą pełniły funkcję IT, usług skierowanych do ludzi młodych, starszych, z problemami zdrowotnym, w zakresie usług edukacyjnych (warsztaty, szkolenia), żłobki/kluby malucha, domy

⁴ Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

⁵ Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

opieki. Powstawanie nowych oraz rozwijanie istniejących firm powinno ograniczać ślad środowiskowy.

Pracownicy LGD oraz uczestnicy spotkań konsultacyjnych wskazywali, iż brakuje współpracy między LGD a osobami, które otrzymały środki na przedsiębiorczość. Wina leży po obu stronach, ważne jest, żeby w nowym okresie programowania poprawić te relacje i w ramach środków na animację planować działania skierowane do przedsiębiorców np. śniadania z przedsiębiorcami, szkolenia ze zmieniających się przepisów, wyjazdy studyjne nt. przenoszenia dobrych praktyk, doradztwo w zakresie przygotowania dobrego wniosku o dofinansowanie. Dobrą praktyką, którą LGD chce przenieść do nowego okresu programowania, są filmy informacyjno-promocyjne o firmach, które otrzymały dofinansowanie z budżetu LSR.

4.3.2. Rolnictwo

Z jakością gleb wiąże się wskaźnik Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej (łącna miara jakości gleb, warunków klimatycznych, stosunków wodnych i rzeźby terenu), który dla terenu SLGD „Tygiel Doliny Bugu” wynosi 62 pkt. i jest zdecydowanie niższy od średniej krajowej (66,6 pkt), ale wyższy od średniej województwa podlaskiego (55 pkt). Jednocześnie lokalne warunki przyrodnicze dla rolnictwa są dość zróżnicowane. Najkorzystniejsze warunki dla rolnictwa występują na obszarze gmin Olszanka (72,0), Repki (71,4), Łosice (70,7), Platerów (70,8), Sterdyń (70,1), Drohiczyn (68,8) i Grodzisk (68,1). Najłabsze natomiast w Mielniku (43,9), w Nurcu-Stacji (46,9) oraz w Milejczycach (48,9).⁶ Liczba gospodarstw na obszarze LGD w stosunku do spisu rolnego z 2010 r. spadła znacznie było ponad 22 tysiące, natomiast w 2020 r. tylko 17672. Spowodowane jest to niską opłacalnością małych gospodarstw, włączaniem ich do dużych, dobrze wyposażonych, które skoncentrowane są na masową produkcję. Zmienia się zatem wizerunek wsi nadbużańskich. W atrakcyjnych miejscach ludność napływowa (zwykle obecna tylko od maja do września) wykupuje masowo działki letniskowe, figurujące potem jako działające gospodarstwa. Zauważalny wzrost liczby gospodarstw bardzo małych (1-2 ha) w ewidencji podatkowej gmin potwierdza to zjawisko.

Na obszarze LGD jest 17672 gospodarstw rolnych, w tym w gminach podlaskich 5683. W części mazowieckiej średnio przypada na gminę 749 gospodarstw rolnych, natomiast w podlaskim na gminę średnio przypada 631 gospodarstw rolnych. Łączna powierzchnia gospodarstw rolnych wynosi 235 310,90 ha, w tym z obszaru Podlasia 87554,60 ha.

Małych gospodarstw rolnych, na obszarze LSR w 2021 r. było: 11 091, które zajmowały powierzchnię łączną 70 888,10 ha, co stanowiło 62,76% w stosunku do łącznej ilości gospodarstw i 30,13% łącznej powierzchni gospodarstw.

Najwyższą średnią powierzchnię gospodarstw rolnych w gminach podlaskich mają: Perlejewo (18,30 ha), Dziadkowice (17,83 ha), Drohiczyn (17,37 ha), natomiast najniższa średnia gospodarstw jest w gminach: Nurzec - Stacja (11,12 ha), Mielnik (13,58 ha). Najwyższą średnią powierzchnię gospodarstw rolnych w gminach mazowieckich mają: Paprotnia (14,37 ha), Jabłonna Lacka (14,12 ha), Ceranów (13,92 ha), natomiast najniższa średnia powierzchnia gospodarstw jest w gminie Łosice (10,69 ha), Platerów (10,31 ha). Wynika z tego, iż gospodarstwa rolne, pomimo że liczbowo jest ich mniej, w części podlaskiej są większe niż w gminach woj. mazowieckiego. Spowodowane jest to tym, iż w gminach woj. mazowieckiego są gospodarstwa sadownicze o niewielkim areale, mało jest gospodarstw zajmujących się produkcją mleka. Lasy i grunty leśne w stosunku do całej powierzchni gospodarstw rolnych

⁶ Biesiacki A., Kuś J., Madej A., Ocena warunków przyrodniczych do produkcji rolnej, IUNG, Puławy 2004

wynoszą 11,11%, natomiast użytki rolne w dobrej kulturze wnoszą 74,94%. Główne kierunki produkcji to uprawa zbóż (23 gminy), hodowla drobiu (22 gminy), chów trzody (7 gmin), bydło (7 gmin)⁷.

Na obszarze LGD są gminy w których funkcjonowały PG R. W powiecie siemiatyckim gminy: Milejczyce, Nurzec Stacja, w powiecie Łosickim gminy: Huszlew, Łosice, Platerów, Sarnaki, Stara Kornica, w powiecie siedleckim gmina Korczew, natomiast w powiecie sokołowskim gminy: Sterdyń, Sabnie, Jabłonna Lacka, Ceranów, Sokołów Podlaski. W Polsce często mieszkańcy terenów po PGR byli stygmatyzowani, społeczeństwo odbierało ich jako patologię: leni, złodziei i pijaków. Obecnie nadal, aczkolwiek coraz rzadziej, pokutuje w podobne przekonanie. Zauważalne są różnice w mentalności, wykształceniu, kwalifikacjach, kompetencjach mieszkańców z obszarów po PGR, większe bezrobocie oraz problemy z angażowaniem się w życie społeczne, wyższy poziom korzystania ze środków pomocy społecznej. Na obszarze LGD ogółem w 2021 r. było zarejestrowanych 2474 bezrobotnych, z czego 55,54% gminach po PG R. Najwięcej zarejestrowanych bezrobotnych w stosunku do mieszkańców odnotowano w gminach: Nurzec Stacja 3,67%, Milejczyce 3,06%, Ceranów 2,77%.

Bardzo interesującym kierunkiem, ściśle związanym z produkcją rolną, jest również wytwarzanie tradycyjnych, lokalnych produktów żywnościowych. Mogłaby być to alternatywa dla dużej części rolników. W większych miastach zanikła umiejętność wyrabiania własnych wyrobów spożywczych, a możliwość zakupu takich tradycyjnych wyrobów jest bardzo atrakcyjna dla przybywających turystów. Jest to magnes przyciągający turystów, jednocześnie dający dodatkowe źródło dochodów mieszkańcom⁸. W tabeli 12 wymieniono producentów i firmy lokalne, które swoją działalność opierają przede wszystkim o produkty z Podlasia Nadbużańskiego.

Tabela 12 Producenci lokalni

Lp.	Gmina	Producenci lokalni	Ilość
1	Drohiczyn	<ul style="list-style-type: none"> • Dażynka - Nadbużańskie Smaki • PAOLA • Pasięka Pod Dębem, Zbigniew Wojtkowski • Pasięka rodzinna, Magdalena i Czesław Antoszek • "Bajeczna" S.C. Lody Tradycyjne Wyrób i Sprzedaż Lodów A. Markiewicz M. Sawicka • Piekarnia Cukiernia Podlaska 	6
2	Dziadkowice	<ul style="list-style-type: none"> • Podlaski Słoik (przetwory warzywno-owocowe) • Stara Szkoła Piwa Ziołowe 	2
3	Grodzisk	<ul style="list-style-type: none"> • Dary Natury Mirosław Angielczyk 	1
4	Mielnik	<ul style="list-style-type: none"> • Winnica Korol 	1
5	Milejczyce	<ul style="list-style-type: none"> • Junakor Sp. z o.o. (sękacze, mrowiska) 	1
6	Nurzec-Stacja	<ul style="list-style-type: none"> • Piekarnia Nurzecka 	1
7	Perlejewo	<ul style="list-style-type: none"> • Wyrób chleba na zakwasie Niemyjski Wojciech 	1
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	<ul style="list-style-type: none"> • Browar Rzemieślniczy Brovca • PPH Solana Ewa Boguszevska • Masarnia Czysta Dolina 	3

⁷ Powszechny Spis Rolny 2020, GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

⁸ Przewodnik <http://www.tygielodolinybugu.pl/art,2526,przewodnik-turystyczny-dolina-bugu-kulinaria-i-producenci-lokalni> oraz mapa <http://www.tygielodolinybugu.pl/art,2487,mapa-turystyczna-dolina-bugu-kulinaria-i-producenci-lokalni> producentów lokalnych z obszaru LGD.

Lp.	Gmina	Producenci lokalni	Ilość
9	Siemiatycze (gm. miejska)	<ul style="list-style-type: none"> • Polinat Irena Godoniuk, Jerzy Godoniuk S.C. Grzyby i runo leśne, • Pasięka Podlaska Tradycja • Wiktor Wolszczuk - miody, • Zakład Cukierniczy Poławscy, lody tradycyjne, • Piekarnia PSS Spółem, • Sokół sp.j. piekarnia, • Miś s.c. piekarnia, • Polser, • Lody Kosińscy 	9
10	Huszlew	<ul style="list-style-type: none"> • Sery podpuszczkowe Krawczowskie • „Aga” Piekarnia Agnieszka Poddaniec 	2
11	Łosice	<ul style="list-style-type: none"> • Rafał Kordaczuk - miody • Pasięka Mistrzowska, Agata Kowalczyk 	2
12	Olszanka	<ul style="list-style-type: none"> • Wasiluk Grzegorz - miody 	1
13	Platerów	<ul style="list-style-type: none"> • Pasięka Bartnik • Gospodarstwo rolno-sadownicze Piotr Dmowski • Gospodarstwo Sadownicze Michał Michaluk • Gospodarstwo Rolno-Sadownicze Wawryniuk Łukasz 	4
14	Sarnaki	<ul style="list-style-type: none"> • Gospodarstwo Sadownicze Alina Paluch i córka • Gospodarstwo Ogrodnicze Olgierd Religioni • Robert Zawistowski - ocet jabłkowy • Gospodarstwo Sadownicze Michał Karwacki • Szczepan Juńczyk -miody i produkty pszczelarskie • Dwór Zaścianek 	6
15	Stara Kornica	<ul style="list-style-type: none"> • P.H.U KulinArt Anna Szpura - produkty tradycyjne 	1
16	Korczew	<ul style="list-style-type: none"> • Pasięka pod Kaliniakiem Małgorzata i Jerzy Krawczyk • Piekarnia Cukiernia Korczew • EKOOAZA Młyny Wodne Sp. z o.o. 	3
17	Przesmyki	Brak	0
18	Paprotnia	<ul style="list-style-type: none"> • Zakład drobiarski w Stasinie 	1
19	Jabłonna Lacka	<ul style="list-style-type: none"> • Witold Stolarczuk - miody i produkty pszczelarskie 	1
20	Repki	<ul style="list-style-type: none"> • Pasięka Nadbużańska Skrzyszew • Młyn Zbożowy „Bracia Górscy” Sp. J. 	2
21	Sabnie	Brak	0
22	Sterdyń	<ul style="list-style-type: none"> • Piekarnia GS Sterdyń • Lody tradycyjne DEC Sterdyń 	2
23	Ceranów	<ul style="list-style-type: none"> • Piekarnia Uszyńscy 	1
24	Kosów Lacki	<ul style="list-style-type: none"> • Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska. Skup i przetwórstwo mleka - OSM Kosów Lacki • Zakłady mięsne Świderyscy • Piekarnia Kosów 	3
25	Sokołów Podlaski	<ul style="list-style-type: none"> • Pasięka „Z daru natury” Piotr Denisiuk 	1
Razem na obszarze LGD			54
obszar gmin podlaskich			25
obszar gmin mazowieckich			29

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskane ze stron internetowych

<https://www.polskiebazarek.pl/> ; <https://produkty.podlaskie.eu/producenci/region/siemiatycki> oraz z Nadbużańskiego Ośrodka Promocji Produktu Lokalnego „Zagubek”.

Na obszarze LSR zidentyfikowane są następujące produkty wpisane na listę produktów tradycyjnych:

Województwo podlaskie

Produkty mięsne: kump nadbużański z ćwiartki - Żurobice, (gmina Dziadkowice); warzywa i owoce: Nadbużańska kawa żółdziówka - Koryciny, (gmina Grodzisk); wyroby piekarnicze i cukiernicze: mielnicki korowaj weselny - Mielnik; gotowe dania i potrawy: zaguby - Drohiczyn, napoje: podlaska samogonka zbożowa - Koryciny, gmina Grodzisk; inne produkty: nadbużańskie grzyby marynowane - Siemiatycze; Nadbużańskie grzyby suszone - Siemiatycze.

Województwo mazowieckie

Produkty mleczne: ser ziemny z Kornicy; produkty mięsne: kielbasa nadbużańska jałowcowa sucha; kielbasa z wątrową z Kornicy; czarna kiszka oraz kielbasa ze Starych Litewnik (gmina Sarnaki); pasztet z mięsa wieprzowego z Kornicy; pomasta - Sterdyń; wyroby piekarnicze i cukiernicze: nadbużański chleb wiejski na zakwasie oraz bułki drożdżowe jagodzianki - Sabnie; Mazowieckie ciastka ze skwarek; miody: miód nadbużański - Skrzyszew (gm. Repki); miód wielokwiatowy łąkowy z Kornicy; korowaj weselny - Stara Kornica Gotowe dania i potrawy: kornickie jaja faszerowane; naleśniki starokornickie; placki ziemniaczane pieczone na blasze - Stara Kornica; golonka faszerowana grzybami leśnymi z Rudki - (gmina Stara Kornica); pierogi niemojskie - (gmina Łosice; napoje (alkoholowe i bezalkoholowe): lipówka kornicka; piwo kozicowe - (gmina Sterdyń); domowa nalewka z tarniny - (gmina Sarnaki); warzywa i owoce: konfitura borówkowa z gruszką - (gmina Paprotnia).

Lokalne targowiska na terenie LGD: w Drohiczynie (ul. Targowa), w Mierzynówce, w Mielniku (ul. Stary Trakt), w Milejczycach (ul. Parkowa 2), w Nurcu Stacji, w Perlejewie, w Siemiatyczach (ul. Polna) i "mini bazar" (ul. Ciechanowiecka), w Łosicach (ul. Targowa 2), w Korczewie (ul. Ks. Brzóska), w Sterdyni (ul. Targowa 2), w Ceranowie, w Kosowie Lackim (ul. Nurska 52).

Miejsca promocji produktów lokalnych:

1. Nadbużański Ośrodek Promocji Produktu Lokalnego „Zagubek”, Drohiczyn,
2. Piwniczka Podlaska, powiat siemiatycki i łosicki, www.piwniczkapodlaska.pl.

Na obszarze Partnerstwa jest kilkunastu lokalnych producentów rolnych, małych przetwórci. Powstają podmioty, zrzeszające się w grupy tych producentów, bądź też rolników. W tym miejscu warto wspomnieć o projekcie realizowanym ze środków LGD, PROW 2014-2020 w ramach sieci współpracy, przez 15 podmiotów - Naturalnie nad Bugiem, który połączył przedsiębiorców z doliny Bugu (woj. mazowieckiego i podlaskiego) specjalizujących się w produktach i usługach. Sieć współpracy skupiła producentów lokalnych produktów, właścicieli restauracji, pensjonatów oraz przedsiębiorców świadczących usługi turystyczne. Polegał on na stworzeniu wspólnego znaku towarowego (logotypy, nazwa sieci, torby z logo sieci, naklejki z logo projektu, tablice na karty partnerskie, breloczki ze znakiem towarowym na karty partnerskie, mapy, kolorowanki, podkładki, strona www, tablice zewnętrzne) oraz opracowaniu wspólnej oferty sprzedaży produktów i usług lokalnych. Z kolei inny projekt, realizowany ze środków LGD, PROW 2014-2020 w ramach sieci współpracy, realizowany był przez 2 producentów. Polegał na prowadzeniu wspólnej oferty opartej na lokalnych zasobach, w celu rozwoju usług turystycznych i rekreacyjnych. W ramach projektu partnerzy nawiązali współpracę w zakresie stworzenia wspólnej oferty usług związanych z turystyką i rekreacją. Istotą współpracy było wzajemne uzupełnianie się ofert Partnerów. Warto wspomnieć, iż na terenie LGD funkcjonują 2 inkubatory przetwórstwa lokalnego: komercyjny (Klimczyce Kolonia - gm. Sarnaki) i niekomercyjny (Koryciny - gm. Grodzisk), które są udostępniane mieszkańcom, KGW, lokalnym producentom rolnym lub małym przetwórcom w celu przetworzenia produktów. Są w

pełni wyposażone w urządzenia i maszyny niezbędne do przetwarzania produktów spożywczych i przygotowania do sprzedaży, spełniają wymagania weterynaryjne, sanitarne i ochrony środowiska. Przetwarzanie produktów spożywczych w odpowiednich warunkach higieniczno-sanitarnych przyczynia się do profesjonalnej produkcji domowej żywności, oraz do ułatwienia rozwoju działalności gospodarczej. Inkubatory przetwórstwa lokalnego świadczą usługi z zakresu pomocy technologicznej i marketingowej oraz usługi szkoleniowe.

W 2022 r. na terenie LSR powstała Piwniczka Podlaska zrzeszająca lokalnych producentów z Podlasia Nadbużańskiego. Obecnie skupia rolników, producentów lokalnej żywności, LOT, Zagubek. Współpraca zrzeszonych podmiotów polega na organizacji wspólnego transportu, sprzedaży, promocji i marketingu w ramach stworzonego krótkiego łańcucha dostaw (KŁŻ), m.in. utworzono internetową platformę sprzedaży produktów. KŁŻ ma za zadanie zmniejszenie liczby pośredników między rolnikiem lub producentem żywności a konsumentem.

Uprawa pieczarek to produkcja na skalę przemysłową i bardzo prężnie rozwijająca się gałąź gospodarki, szczególnie w powiecie łosickim. Pieczarkarstwo jest najbardziej dynamicznie rozwijającą się gałęzią w rolnictwie na obszarze LGD, to jednak mieszkańcy dotychczas nie widzieli możliwości budowania produktu lokalnego na tej bazie, co nie przesądza o zmianie tej sytuacji. Wynika to z faktu, iż jest to produkcja wielkotowarowa, w całości przeznaczana na sprzedaż, głównie na eksport, a nie na potrzeby lokalnego przetwórstwa.

Z racji na znaczący odsetek łąk i pastwisk, hodowla bydła odgrywa znaczącą rolę. Funkcjonuje tu znacząca ilość gospodarstw mlecznych, które osiągnęły już bardzo wysoki stopień specjalizacji i wydajności. Produkcja mleka, to obok pieczarkarstwa i sadownictwa, kolejna specjalizacja rolna obszaru. Znacznie gorzej rozwijają się inne działy rolnictwa. Nie pomaga w tym brak dostatecznej ilości zakładów produkcyjnych, przetwórstwa rolno-spożywczego oraz niedostateczny poziom usług dla rolnictwa. Uczestnicy spotkań konsultacyjnych wskazywali na rozwój firm skierowanych na przetwórstwo. Byłby to dodatkowy dochód dla mieszkańców wsi, co potwierdzają obecne trendy konsumenckie w tym zakresie, wszyscy szukają zdrowych, lokalnych produktów.

W ramach zdiagnozowanych problemów społecznych w gminach po PGR, LGD ze środków przeznaczonych na aktywizację, EFFROW, EFS+ będzie wspierać m.in. osoby poszukujące zatrudnienia mieszkańców osiedli po-PGR.

Jak wskazują wyniki diagnozy na obszarze LSR przeważają małe gospodarstwa rolne, które są mało rentowne. Rolnicy, są bardzo związani z rolą, przeważająca większość nie widzi swego miejsca poza wsią. Dlatego na obszarze LSR w ostatnich 7 latach powstało dużo inicjatyw wspierających rolników oraz producentów lokalnych: dwa inkubatory przetwórstwa lokalnego, sieć współpracy Naturalnie nad Bugiem, KŁŻ Piwniczka Podlaska. W 2021 r. w Drohiczynie powstał Nadbużański Ośrodek Promocji Produktu Lokalnego ZAGUBEK, który promuje oraz sprzedaje produkty od lokalnych producentów z Podlasia Nadbużańskiego. Kuchnia regionalna, produkty lokalne, współpraca producentów to ważne tematy zgłaszane przez uczestników konsultacji. Zgłoszono również, iż ze środków LGD należy wspierać krótkie łańcuchy żywnościowe (element innowacyjny w kontekście lokalnym), gospodarstwa agroturystyczne oraz zagrody edukacyjne. Ważna dla LGD jest spójność i kontynuacja wcześniej rozpoczętych działań w zakresie rolników małych gospodarstw, producentów lokalnych, zachęcanie do korzystania z infrastruktury i wyposażenia istniejących inkubatorów przetwórstwa lokalnego. Rolą LGD będzie również animacja rolników małych gospodarstw, producentów lokalnych, KGW, które odgrywają ogromną rolę w temacie produktów lokalnych, przeprowadzanie

warsztatów, szkoleń, wyjazdów studyjnych oraz współpraca z Zagubkiem, LOT-em, Piwniczką Podlaską oraz inkubatorami przetwórstwa lokalnego.

4.3.3. Turystyka

Opisane powyżej walory przyrodnicze, krajobrazowe, historyczne i kulturowe stanowią potencjał do rozwoju zrównoważonej turystyki na obszarze SLGD „Tygiel Doliny Bugu”. Turystyka odpowiedzialna, wpisuje się w koncepcję zrównoważonego rozwoju i ma na celu maksymalne zminimalizowanie negatywnego wpływu turystyki na środowisko naturalne oraz kulturę lokalną, przy jednoczesnym generowaniu możliwości zatrudnienia dla lokalnych mieszkańców. Opiera się na dążeniu do rozwoju regionu i promowaniu lokalnych wytworów kultury, mając jednak na uwadze poszanowanie zasobów przyrody i społeczno-kulturalnego autentyzmu. Turystyka zrównoważona jest szczególnie pożądana na obszarze LSR, który jest peryferyjny oraz marginalizowany, gdzie widzimy rosnące zapotrzebowanie na usługi turystyczne, które stopniowo przekładają się na powstawanie nowych miejsc pracy, co w efekcie prowadzi do wzrostu zatrudnienia wśród lokalnej społeczności. Tereny te są zresztą, z racji swojego położenia, najbardziej atrakcyjne i mają największy potencjał do rozwoju tego typu turystyki. Poniżej, w tabeli przedstawione zostały dane, odnoszące się do wielkości ruchu turystycznego na obszarze LGD w latach 2016 - 2022. Liczba turystów na przestrzeni sześciu lat wzrosła o 52,6%. Głównym powodem wzrostu była pandemia Covid-19, gdyż teren był traktowany jako najbardziej bezpieczny i nieskażony. Według danych z punktów IT turyści przyjeżdżali przede wszystkim w celu związanym z wypoczynkiem, uprawianiem turystyki aktywnej oraz spędzenia czasu z rodziną. Na obszarze dominują pobyty weekendowe. Turyści doceniają dobry klimat, lokalną kuchnię, gościnność, zabytki, czyste powietrze i malownicze widoki. Najbardziej przeszkadza im trudna komunikacja po terenie (mało połączeń lokalnych, w weekendy brak autobusów, busów, nieskomunikowany dojazd do stacji PKP. Obecnie największym problemem jest lokalizacja (blisko granicy), turyści narzekają na niewystarczającą i niewykwalifikowaną kadrę w recepcjach/obsłudze oraz na braki infrastruktury kamperowej, rowerowej (niewystarczająca ilość wypożyczalni)⁹.

Tabela 13 Ruch turystyczny

Lp.	Źródło pozyskanych danych	Ilość osób odwiedzających obszar LSR					
		2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Punkty IT w Drohiczynie	6100	7600	7621	8301	10729	15588
2	Punkt IT w Mielniku	3512	3652	3440	4603	2969	3 968
3	Punkt IT w mieście Siemiatycze	3304	3333	5600	5119	6385	6156
4	Punkt IT Powiatu Siemiatyckiego	-*	-*	-*	-*	-*	-*
5	Podlaski Ogród Botaniczny w Korycinach oraz Punkt IT w Korycinach	60000	65000	70000	75000	80000	85000
6	Punkt IT w Korczewie	-*	-*	-*	-*	-*	400
7	Punkt IT w Zabużu	-*	-*	-*	-*	-*	600
8	Pałac w Korczewie	2305	2973	2866	6327	5643	6272
RAZEM		75221	82558	89527	99350	10526	11784
Liczba korzystających z noclegów¹⁰		30088	33023	35810	39740	42290	47194
Relacja korzystających z noclegów w ciągu roku do liczby stałych mieszkańców¹¹		25,49%	28,22%	30,95%	34,70%	38,62%	43,81%

⁹ Informacja z punktów IT, LOT nad Bugiem.

¹⁰ Nie ma możliwości pozyskania danych o ilości osób, które skorzystały z noclegów, w GUS istnieją dane w podziale na województwo/kraj. Przy wyliczeniu wskaźnika Schneidera założono, iż w każdym roku 40% z osób odwiedzających obszar LGD skorzystało z noclegu

* Nie prowadzono statystyk.

** Nie prowadzono statystyk, gdyż pałac uległ spaleni i został wyłączony dla odwiedzających.

Obszar LSR jest zróżnicowany pod względem atrakcji turystycznych, prym wiedzie kilka gmin: Drohiczyn, Mielnik, Korczew. W 2023 r. w ramach projektu współpracy Sieć Lokalnej Informacji Turystycznej opracowano wykaz dziesięciu destynacji turystycznych na obszarze LGD, które powinien zobaczyć każdy turysta¹²:

- 1) Drohiczyn: Nadbużańskie Centrum Turystyki Kajakowej, Nadbużański Ośrodek Promocji Produktu Lokalnego „Zagubek”, Wystawa starych motocykli oraz Nadbużański Park Kulturowo - Historyczny Bug Pogranicze Kultur i Religii, Ośrodek Edukacji Ekologicznej „Puszczczyk”, Strefa Odkrywania, Wyobraźni i Aktywności (SOWA), Muzeum Diecezjalne, Góra Zamkowa,
- 2) Kasztel-ik Korona Podlasia,
- 3) Mielnik: Odkrywkowa kopalnia kredy - taras widokowy na kopalnię, Kładka piesza - punkt widokowy na Górze Rowskiej, Ośrodek Dziejów Ziemi Mielnickiej - Muzeum w Mielniku, Góra Zamkowa,
- 4) Muzeum Treblinka. Niemiecki Nazistowski Obóz Zagłady i Obóz Pracy (1941-1944),
- 5) Muzeum Ziemiaństwa w Dąbrowie - Oddział Muzeum Regionalnego w Siedlcach,
- 6) Przyroda Nadbużańska: Rzeka Bug, Rezerwat przyrody „Kózki”, Rezerwat przyrody „Wydma Mołóżewska”, Rezerwat przyrody Góra Uszeście, Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Głogi” - ścieżki edukacyjno-poznawcze, Park Krajobrazowy Podlaski Przełom Bugu, Uroczysko Trojan, Nadbużańskie starorzecza w okolicy Drażniewa i Mężenina,
- 7) Samochodowo-Motocyklowy Podlaski Szlak Sakralny,
- 8) Św. Góra Grabarka z XVIII-XIX wieku,
- 9) Zespół pałacowo-parkowy w Korczewie,
- 10) Ziołowy Zakątek.

O tym, że to rzeka Bug jest najważniejszą „lokomotywą” rozwoju turystyki na tym obszarze świadczy fakt, iż na 9 zidentyfikowanych produktów turystycznych tego obszaru, cztery dotyczą właśnie rzeki Bug¹³:

- 1) 500 kajaków CERTYFIKAT PROT, KANDYDAT DO CERTFIKATU POT 2022,
- 2) Szlak Wielki Gościniec Litewski WYRÓŻNIENIE PROT 2019,
- 3) 500 kajaków CERTYFIKAT PROT, KANDYDAT DO CERTFIKATU POT 2019,
- 4) Międzynarodowy Turniej Smaków na zamku w Liwie, CERYFIKAT MROT 2017,
- 5) 500 kajaków WYRÓŻNIENIE PROT 2016,
- 6) Siemiatyckie zalewy z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną WYRÓŻNIENIE PROT 2015,
- 7) Ścieżki rowerowe Bug - rajem dla turysty WYRÓŻNIENIE PROT 2012,
- 8) Ziołowy Zakątek CERTYFIKAT PROT 2012,
- 9) Promocyjny Spływ Bugiem WYRÓŻNIENIE PROT 2009 (obecnie spływ nie jest organizowany),
- 10) Szlak Nadbużańskich Grodzisk WYRÓŻNIENIE PROT 2009 i 2010,

---

¹¹ Nie ma możliwości pozyskania danych o ilości osób, które skorzystały z noclegów, w GUS istnieją dane w podziale na województwo/kraj. Przy wyliczeniu wskaźnika Schneidera założono, iż w każdym roku 40% z osób odwiedzających obszar LGD skorzystało z noclegu

¹² Przewodnik turystyczny <http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2523,przewodnik-turystyczny-musisz-to-zobaczyc-10-najwazniejszych-atrakcji-doliny-bugu> i mapa <http://www.tygiel dolinybugu.pl/art,2490,mapa-turystyczna-dolina-bugu-musisz-to-zobaczyc-top-10-atrakcji>: Musisz to zobaczyć 10 najważniejszych atrakcji doliny Bugu.

¹³ Katalog turystycznych produktów regionalnych Podlaskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej

11) Nadbużański produkt turystyczny - Bugiem z Bogiem KANDYDAT DO CERYFIKATU POT 2015.

Niestety na obszarze gmin woj. mazowieckiego jest mało produktów turystycznych. Tylko Lokalna organizacja turystyczna Wielki Gościniec Litewski zdobyła nagrody i wyróżnienia (PROT, MROT) oraz dodatkowo otrzymała nagrodę EDEN od Polskiej Organizacji Turystycznej za najciekawszą destynację kulturową w 2017 i Różę Regionów w 2018 r.

Na obszarze LSR jest 10 szlaków rowerowych o łącznej długości 755 km. W 2022 r. LGD opracowała 8 pętli rowerowych o łącznej długości 585 km, w 2023 r. planuje je oznakować, a w przyszłości wyposażyć w infrastrukturę dla rowerzystów. Są dwa szlaki wodne o łącznej długości 739,10 km, z czego na obszarze Partnerstwa 159,10 km. Są również dwa szlaki samochodowe z czego na obszarze LGD 122,4 km. Jest też jeden szlak samochodowo - motocyklowy o łącznej długości 254 km, z czego na obszarze 200,7 km. Dodatkowo ofertę uzupełnia aż siedem szlaków pieszych o łącznej długości 181,2 km. Szlaki turystyczne to niewątpliwym atut, który przyciąga turystów. Szczególnie znany w skali Europy jak i Polski jest szlak rowerowy Green Vello (ok. 2000 km.), jest najdłuższą trasą rowerową w Polsce. Szlak przebiega przez obszar województwa podlaskiego - ok. 592 km. Na obszarze LGD przebiega część tego szlaku zwana Dolina Bugu 58,5 km. W 2022 r. Podlaskie Stowarzyszenie Gmin odnowiło szlak „Bug rajem dla turysty”, umieściło na nim nowe znaki rowerowe, stacje naprawy rowerów, ławki ze stojakami na rowery oraz tablice z mapą przebiegu szlaku. Szlak łączy ze sobą 9 gmin nadbużańskich: Perlejewo, Drohiczyn, Siemiatycze, Mielnik, Repki, Korczew, Platerów, Sarnaki, Konstantynów położonych w zasięgu trzech województw: podlaskiego, lubelskiego i mazowieckiego. Rzeka Bug to magnes, który głównie zachęca do przyjazdu na Podlasie Nadbużańskie. W 2022 r. Gmina Drohiczyn z partnerem z Ukrainy oznakowała szlak wodny po rzece Bug „Rzeka Bug” - od miejscowości Werhabuż w Ukrainie, do Gminy Wyszków w Polsce ok. 700 km. Zostały wyznaczone dzienne odcinki spływów oraz miejsca postoju kajakarzy. Powstała infrastruktura dla kajakarzy: tablice informacyjne z mapą, kosze na śmieci, megafony do słuchania odgłosów przyrody, wieże widokowe, przewodniki, mapy, aplikacja mobilna oraz Nadbużańskie Centrum Kajakowe. Na rzece Bug działają dwie przeprawy promowe Drohiczyn - Bużyska (gm. Korczew) oraz Mielnik - Zabuże (gm. Sarnaki). LGD opracowała dwa przewodniki z mapami, gdzie znalazły się informacje o najciekawszych miejscach, które warto polecić turyście aktywnemu (50 miejsc) oraz rodzinom z dziećmi (70 miejsc)¹⁴.

Do niewątpliwych atutów obszaru należy także dodać jeszcze Serpelice ze specyficznym mikroklimatem oraz Mielnik z pokładami źródeł geotermalnych. W ostatnich pięciu latach rozbudowano również informację turystyczną, łącznie jest - 14 punktów IT, w tym 5 działających sezonowo. Dwa sezonowe punkty w Korczewie i Zabużu powstały ze środków LGD. Sezonowe punkty są bardzo dobrym rozwiązaniem, ze względu na większą ilość turystów w sezonie wysokim maj-wrzesień.

Dobrze rozbudowana i różnorodna baza noclegowa i gastronomiczna, to oprócz walorów przyrodniczych i kulturowych, niezbędny element w rozwoju potencjału turystycznego terenu. Na obszarze SLGD „Tygiel Doliny Bugu” na przestrzeni ostatnich lat obserwujemy dynamiczny

¹⁴ Dolina Bugu turystyka aktywna, przewodnik - <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2522,przewodnik-turystyczny-dolina-bugu-turystyka-aktywna> Dolina Bugu rodzinom z dziećmi, mapa - <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2486,mapa-turystyczna-dolina-bugu-rodzinom-z-dziecmi>, przewodnik - <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2522,przewodnik-turystyczny-dolina-bugu-turystyka-aktywna>, mapa - <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2524,przewodnik-turystyczny-dolina-bugu-rodzinom-z-dziecmi>

rozwój bazy noclegowej i gastronomicznej, przede wszystkim w gminach położonych po obu stronach rzeki Bug. Obecnie funkcjonuje 166 obiektów noclegowych, które oferują 2645 miejsc noclegowych. Łącznie na obszarze funkcjonuje 51 gospodarstw agroturystycznych oraz 7 zagród edukacyjnych, co stanowi olbrzymi potencjał do rozwoju slow tourismu.

Tabela 14 Baza noclegowa

Lp.	Gmina	Baza noclegowa			Pola kampingowe, namiotowe, kamper parki	Zagrody edukacyjne
		Hotele, pensjonaty, pokoje gościnne	Agroturystyki	Ilość miejsc noclegowych		
1	Drohiczyn	15	1	309	2	1
2	Dziadkowice	3	1	48	1	0
3	Grodzisk	2	1	163	0	1
4	Mielnik	17	10	251	2	1
5	Milejczyce	5	2	38	0	0
6	Nurzec-Stacja	3	3	22	0	0
7	Perlejewo	2	1	20	0	0
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	6	1	358	2	0
9	Siemiatycze (gm. miejska)	7	0	194	0	0
10	Huszlew	0	0	0	0	0
11	Łosice	1	0	30	0	0
12	Olszanka	0	0	0	0	0
13	Platerów	5	4	56	0	1
14	Sarnaki	22	12	796	2	0
15	Stara Kornica	2	1	20	0	1
16	Korczew	5	2	64	0	0
17	Przesmyki	3	2	36	0	0
18	Paprotnia	0	0	0	0	0
19	Jabłonna Lacka	3	2	77	0	0
20	Repki	2	1	17	0	0
21	Sabnie	1	1	10	0	0
22	Sterdyń	2	1	23	0	1
23	Ceranów	2	2	19	0	0
24	Kosów Lacki	5	2	51	0	1
25	Sokołów Podlaski	2	1	43	0	0
Razem na obszarze LGD		115	51	2645	10	7
obszar gmin podlaskich		60	20	1403	8	3
obszar gmin mazowieckich		50	31	1242	2	4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Przewodnika Turystycznego obszaru Stowarzyszenia „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu" <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2093,przewodnik-turystyczny-obszaru-stowarzyszenia-lokalna-grupa-dzialania-tygiel-doliny-bugu-rok-2022>

Podczas konsultacji społeczność lokalna wyrażała dalsze zapotrzebowanie na rozwój turystyki na obszarze LGD, przy czym ważne dla mieszkańców jest środowisko naturalne. W związku z tym niezbędne jest zintegrowanie działalności turystycznej z celami ochrony przyrody oraz kształtowanie nowych zachowań turystów i organizatorów ruchu turystycznego. Na spotkaniach konsultacyjnych wskazywano specyficznego „klienta”, korzystającego z oferty turystycznej obszaru. To przede wszystkim mieszkańcy aglomeracji warszawskiej, najczęściej dobrze usytuowani, poszukujący w nadbużańskich wsiach ciszy i spokoju oraz kontaktu z naturą i

tradycją. Jednocześnie wskazywano na niedostatecznie wykorzystywany potencjał turystyczny rzeki Bug i nadbużańskich obszarów w zakresie rozwoju turystyki kwalifikowanej (kajakowej, pieszej, rowerowej, samochodowej, motocyklowej i konnej). Miejsca zakwaterowania muszą stworzyć atrakcje, żeby turysta został u nich na dłużej. Należy myśleć o czymś oryginalnym i innowacyjnym.

Na terenie gmin LGD, szczególnie w miejscowościach położonych w pasie nad Bugiem, mieszka dość duża społeczność „letników”. Są oni właścicielami domków letnich, często domów po rodzicach, w których spędzają znaczną część czasu, a ich obecność wpływa na rozwój gospodarczy naszego regionu np. korzystają z usług, robią zakupy. Poza tym często, widać to było w czasie pandemii Covid 19, przenoszą się z pracą on-line lub zaczynają rozwijać swoje działalności, również turystyczne.

Natomiast mieszkańcy pozostałych gmin, szczególnie gmin mazowieckich nieleżących bezpośrednio nad Bugiem, wskazują na „przelotowy” charakter swojego obszaru i poszukują pomysłów na zatrzymanie, przynajmniej na krótko, turysty jadącego z Warszawy nad Bug, bądź powracającego z wypoczynku.

Takimi „atrakcjami” mogłyby być według mieszkańców interaktywne muzea: Rzeki Bug (Korczew, Jabłonna Lacka, Mielnik), Kredy (Mielnik), Sadownictwa (Platerów, Sarnaki), Wielokulturowości - historia Żydów (Kosów Lacki, Milejczyce, Łosice), Kaflarskie (m. Siemiatycze), Dom Pszczelarza (Drohiczyn), Chlebowa Chata (Perlejewo), Heleny Mniszek (Sabnie), Centrum historyczno-przyrodnicze (Sokołów Podlaski). Plaże, zbiorniki kąpielowe oraz infrastruktura wodna wg. zgromadzonych powinna powstać w Kątach w gm. Dziadkowice, w Milejczycach, w Wólce Nadbużnej w gm. Siemiatycze, w mieście Siemiatycze nad zalewem, w Szkopach w gm. Repki, w Sterdyni, nad zbiornikiem Niewiadoma w gm. Sabnie, w Długich Kamieńskich w gm. Ceranów, w Serpelicach gm. Sarnaki, w Szydłowie gm. Olszanka, w Łosicach (nad rzeką Toczna i/lub Zalewem). W większości gmin społeczność lokalna widzi potrzebę powstania: miejsca obsługi rowerzystów, motocyklistów, stacji ładowania aut, wypożyczalni rowerów, kamper parków (element innowacyjny w kontekście lokalnym), pól kempingowych i namiotowych, szlaków rowerowych, kulinarnych, pieszych, nordic walking, ścieżek przyrodniczych, rowerowych. Konieczne jest też doinwestowanie Transgranicznego Centrum Kultury w Łosicach i udostępnienie obiektu turystom oraz utworzenie Szlaku Unitów Polskich w gminie Olszanka.

Podlasie to region przez wielu turystów identyfikowany z trendem slow tourismu (gminy z woj. mazowieckiego to też historyczne Podlasie). Jest to destynacja turystyczna, nieoczywiste miejsce na wypoczynek, w którym dominuje wspaniała przyroda, cisza i spokój, bogactwo kulturalne i przede wszystkim - niezwykle smaki regionu. Idea „slow life” zyskuje na popularności, jako odskocznia od życia w ciągłym pośpiechu. To nie tylko modne słowo, ale cała filozofia obejmująca wiele dziedzin codzienności, w tym podróżowanie tak, żeby maksymalnie zminimalizować negatywny wpływ turystyki na środowisko naturalne i kulturę lokalną, pomagając jednocześnie w generowaniu możliwości zatrudnienia dla lokalnych mieszkańców. Uczestnicy spotkań konsultacyjnych są świadomi nowych trendów w turystyce, zgłaszali rozwój gospodarstw agroturystycznych oraz zagród edukacyjnych na obszarze LGD, jako alternatywy zarobkowania dla mieszkańców wsi. Niestety wysoki sezon turystyczny przypada na okres maj - październik, z nasileniem w miesiącach wakacyjnych. Działania w sferze turystycznej powinny przyczyniać się do wydłużenia sezonu. Jednym z takich rozwiązań byłby rozwój oferty skierowanej do seniorów, którzy swoje wyjazdy planują niekoniecznie w wakacje.

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych zgłaszali zainteresowanie powstawaniem nowych punktów IT np. w Kosowie Lackim, oraz rozwojem istniejących. Jakość punktów IT oraz świadczonych tam usług wymaga poprawy. Na pewno, we współpracy z LOT nad Bugiem LGD będzie wspierać funkcjonowanie informacji turystycznej.

Pandemia COVID, która wybuchła w 2020 roku pokazała nowe trendy w turystyce, która przeniosła się z dużych ośrodków wczasowych do małych miejscowości, miejsc nieznanymi, ustronnych. Obszary nad rzeką Bug w 2020 r. odnotowały zwiększoną ilość turystów, którzy szukali małych domków wypoczynkowych, agroturystyk, miejsc, gdzie można zatrzymać się kamperem czy rozbić namiot. Turyści podróżujący tego typu pojazdami szukają możliwości skorzystanie z serwisu (opróżnienie zbiorników z nieczystościami i uzupełnienie zasobów wody użytkowej) oraz spokojnych i urokliwych miejsc na nocleg. Obecnie na naszym obszarze jest 10 miejsc kempingowych, w tym tylko jeden kamper park nad Bugiem w Drohiczyńcu z bardzo dobrą infrastrukturą. Na uwagę zasługują nowopowstałe kempingi u przedsiębiorców, które są dostosowane do postoju kamperów i przyczep kempingowych: w Osmoli (gm. Dziadkowie), w Klepaczewie i Franopolu (gm. Sarnaki). Pozostałe miejsca nie są profesjonalnie dostosowane, turyści parkują „na dziko”, mają problem z pozbyciem się nieczystości. Gospodarstwa rolne, sadownicze i agroturystyczne posiadają ogromny potencjał do powstawania miejsc przyjaznych turystom caravaningowym. Podczas konsultacji w wielu miejscach przez uczestników był poruszany temat kamperów, samorządy we współpracy z przedsiębiorcami z branży turystycznej chcieliby utworzyć sieć pól kempingowych i kamper parków.

Ze względu na kryzys migracyjny oraz wojnę w Ukrainie, nasz region w 2022 r. był odbierany jako niebezpieczny, co spowodowało mniejsze zainteresowanie turystów obiektami i usługami. Przed LGD i LOT stoją wyzwania, żeby „odczarować” obszar, wygenerować szereg pomysłów, inicjatyw skutkujących wydłużeniem okresu turystycznego oraz zachęceniem turystów do powrotów na Podlasie Nadbużańskie. Rola LGD w zakresie rozwoju turystyki powinna również polegać na kojarzeniu branży turystycznej, instytucji działających na rzecz turystyki i samorządów.

Na obszarze LGD pracuje tylko 4 przewodników turystycznych, jest ich za mało w stosunku do zapotrzebowania. Należy organizować szkolenia, szukać nowych osób, może w grupie seniorów, byłych nauczycieli, pasjonatów historycznych i przyrodniczych. Ważnym aspektem dalszego rozwoju turystyki na Podlasiu Nadbużańskim jest rozwój współpracy branży turystycznej, wspólne projekty, szkolenia, wizyty studyjne, wspólna promocja, współpraca z POT, MROT, PROT, ale przede wszystkim wspieranie inicjatyw lokalnej organizacji turystycznej LOT nad Bugiem.

4.4. Rynek pracy

Na obszarze funkcjonowania LGD w latach 2015 - 2021 liczba osób bezrobotnych spadła o 47%. Relatywny spadek liczby bezrobotnych jest wyższy niż w województwach podlaskim (-39%) i mazowieckim (-40%). Najmniej zarejestrowanych bezrobotnych, tylko 36 osób, było w gminie Perlejewo. Najwięcej osób bez pracy było w gminach Siemiatycze (gm. miejska) i Łosice, po niemal 300 osób bez pracy w każdej z gmin.

Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR według stanu na koniec 2020 r, liczony jako: $5 \times [1 - (0,015 \times \text{ludność w wieku produkcyjnym} / \text{liczba bezrobotnych})]$, **dla obszaru LGD wynosił: 3,15** (ludność w wieku produkcyjnym w 2020: 66 405, liczba bezrobotnych w 2020: 2 697).

Tabela 15 Bezrobotni zarejestrowani ogółem

Lp.	Gmina	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Drohiczyn	198	186	160	141	133	132	120
2	Dziadkowice	71	71	69	64	62	59	55
3	Grodzisk	96	92	81	70	67	69	66
4	Mielnik	77	65	72	50	54	42	48
5	Milejczyce	85	96	78	67	57	51	51
6	Nurzec-Stacja	273	266	236	191	155	141	131
7	Perlejewo	64	59	52	49	43	35	36
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	185	174	153	146	119	117	116
9	Siemiatycze (gm. miejska)	606	544	473	411	351	351	298
10	Huszwle	122	102	86	72	63	63	66
11	Łosice	613	499	358	320	249	305	283
12	Olszanka	106	85	74	67	45	51	53
13	Platerów	262	224	165	149	96	132	130
14	Sarnaki	245	212	173	136	116	131	115
15	Stara Kornica	263	186	136	135	96	110	117
16	Korczew	117	97	78	76	61	70	60
17	Przesmyki	96	84	69	64	51	58	72
18	Paprotnia	58	43	38	33	33	37	38
19	Jabłonna Lacka	172	125	92	95	85	96	77
20	Repki	176	152	122	87	90	119	82
21	Sabnie	151	119	100	75	81	91	79
22	Sterdyń	132	122	88	77	81	79	71
23	Ceranów	85	75	67	51	53	52	52
24	Kosów Lacki	207	181	124	121	114	133	116
25	Sokołów Podlaski	246	221	168	147	149	173	142
Razem		4706	4080	3312	2894	2504	2697	2474
Średnia LGD		188	163	132	116	100	108	99

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

W 2021 r. na 2474 zarejestrowanych bezrobotnych na obszarze LGD, aż 55,54% stanowili bezrobotni z gmin po byłych PG R. Najwięcej zarejestrowanych bezrobotnych z tych gmin, w stosunku do ogółu mieszkańców odnotowano w gminach: Nurzec Stacja 3,67%, Milejczyce 3,06%, Ceranów 2,77%.

Liczba osób bezrobotnych w stosunku do liczby osób w wieku produkcyjnym na obszarze LSR, w porównaniu do województw klaruje się na podobnym poziomie. W powiecie siemiatyckim jest niższa niż w woj. podlaskim, natomiast w powiatach: łosickim, sokołowskim i siedleckim jest wyższa niż w woj. mazowieckim.

Tabela 16 Stopa bezrobocia rejestrowanego

Jednostka terytorialna	Stopa bezrobocia rejestrowanego (%)						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
POLSKA	9,7	8,2	6,6	5,8	5,2	6,3	5,8
MAZOWIECKIE	8,3	7,0	5,6	4,9	4,4	5,2	4,7
PODLASKIE	11,8	10,3	8,5	7,7	6,9	7,8	7,8
powiat łosicki	10,1	8,2	6,3	5,6	4,2	5,0	6,6
powiat siedlecki	8,7	7,4	6,1	5,5	4,3	4,8	5,1
powiat sokołowski	9,4	8,0	6,5	5,6	5,4	6,0	6,1
powiat siemiatycki	10,0	9,3	8,2	7,1	6,2	6,0	6,8

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

Porównując średnią stopę bezrobocia z powiatów LGD w stosunku do kraju, nasz region wypada pozytywnie. Można wręcz powtórzyć za LSR 2014-2020, że obszar LGD nie jest zagrożony bezrobociem strukturalnym i że wyróżnia się bardzo niskim oficjalnym bezrobociem. Na zaistniałą sytuację wpływ mają m.in. następujące powody:

- dominujący sektor rolny „maskuje” rzeczywiste bezrobocie (nadmiar rąk do pracy w gospodarstwie rolnym),
- praca na „czarno” (tzw. ukryte bezrobocie),
- niechęć podjęcia pracy przez osoby korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej (nadmiar świadczeń),
- wyjazdy za granicę Polski oraz województw w poszukiwaniu pracy, podjęcia nauki. W ostatnich pięciu latach zauważamy powrót ludzi młodych, którzy zdobyli wykształcenie w większym mieście, podjęli pracę, jednak postanowili wrócić na obszar LGD, który okazał się dla nich atrakcyjny do zamieszkania np. ze względu na niższe koszty utrzymania, dobrą ofertę edukacyjną dla dzieci, możliwości dofinansowania do założenia działalności gospodarczej, niedostateczna ilość żłobków.

Bezrobocie najbardziej dotyka ludzi o niskim stopniu wykształcenia, niesamodzielnym, niepełnosprawnym, z różnymi dysfunkcjami, jak również ludzi w wieku powyżej 50 roku życia. Głównymi barierami w ograniczaniu bezrobocia jest: brak miejsc pracy blisko miejsca zamieszkania i ofert pracy dla osób niepełnosprawnych, niedostateczna oferta pomocy dla rodzin zajmujących się dziećmi, osobami starszymi, niesamodzielnymi, niepełnosprawnymi, dysfunkcje społeczne, dziedziczenie ubóstwa, niskie kwalifikacje bezrobotnych. Podczas konsultacji mieszkańcy zgłaszali niedostateczny poziom opieki nad dziećmi do 3 roku życia na terenach wiejskich (brak przedszkoli, klubików dla dzieci). Kobiety często nie mogą podejmować pracy. Wyższy wskaźnik bezrobocia w gminach po byłych PGR obliguje LGD, żeby wsparcie dot. osób poszukujących pracy kierować priorytetowo w te miejsca. Wg uczestników spotkań konsultacyjnych wyjściem z tej sytuacji może być zachęcenie inwestorów zewnętrznych do działania na obszarze LGD oraz rozwój przedsiębiorczości w oparciu o lokalne zasoby. Rozwój oferty wsparcia osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym: kursy podnoszące kompetencje zawodowe, wsparcie doradcze, szkolenia np. z możliwości ubiegania się o dofinansowanie. Powstawanie nowych żłobków i klubików dziecięcych oraz wspieranie działalności gospodarczej w tym kierunku. To ważne kierunki, które należy wspierać na obszarze.

4.5. Mała infrastruktura publiczna oraz usługi dla lokalnej społeczności

4.5.1. Usługi oraz infrastruktura kulturalna, turystyczna, rekreacyjna i sportowa

Na terenie SLGD „Tygiel Doliny Bugu” istnieje 376 świetlic wiejskich (w tym 1 w mieście Siemiatycze), w 2006 r. na obszarze LGD było ich 332 (+44). Bez gminy miejskiej Siemiatycze, na 1000 mieszkańców obszaru przypadają ponad 3 świetlice. 15% świetlic zarządzanych jest przez organizacje pozarządowe. Na przestrzeni dwóch okresów programowania UE wyremontowano i wyposażono mnóstwo obiektów, część z nich z udziałem środków LGD, PROW 2007-2013 (134 szt.) oraz PROW 2014-2020 (207 szt.). W żadnej ze świetlic nie ma zatrudnionych animatorów na stałe.

Na obszarze LGD funkcjonuje 14 domów kultury oraz w Starej Kornicy istnieje budynek, który gmina chce przeznaczyć na dom kultury, niestety nie uruchomiono jeszcze jego działalności (mieszkańcy Starej Kornicy na konsultacjach podkreślali olbrzymią potrzebę funkcjonowania

GOK-u). Ciekawym przykładem zrewitalizowanego budynku GOK jest Lokalne Centrum Aktywności Społeczno - Kulturalnej w Dziadkowicach, gdzie zniszczony budynek po byłym GOK oraz plac wokół, zostały wyremontowane ze środków LGD w ramach tzw. małej rewitalizacji. W gminach, które nie posiadają ośrodków kultury, ich funkcje pełnią biblioteki.

Na obszarze LSR istnieją 328 obiektów infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej (kąpieliska z plażą nad rzeką, zbiorniki wodne o potencjale turystycznym, przystanie wodne, baseny sezonowe i całoroczne, korty tenisowe, skateparki, boiska, hale sportowe, place zabaw, siłownie zewnętrzne, skwery, amfiteatry, sceny letnie itp.). Najwięcej takich obiektów jest w gminie Repki (37), na drugim miejscu są gm. Mielnik i gm. wiejska Siemiatycze (po 26), najmniej obiektów jest w gminie Ceranów i Milejczyce (po 3). Średnio na gminę położoną na obszarze LGD przypada 28,16 obiektów infrastruktury publicznej (kulturalnej, rekreacyjnej i turystycznej). Obiekty te z reguły są zarządzane przez jednostki samorządowe, korzystanie z większości jest nieodpłatne.

Przy domach kultury działają lokalne zespoły muzyczne i taneczne - łącznie 33. W dziesięciu gminach nie ma żadnego zespołu, w pozostałych jest nawet po kilka. Prym wiodą gminy Mielnik i Siemiatycze (gm. miejska), w których jest po pięć zespołów.

Na obszarze LSR organizowane są imprezy promocyjne i kulturalne, znaczna część wydarzeń kulturalnych, ma charakter lokalny. Głównie odbywają się w sezonie letnim (dożynki, dni miejscowości, festyny), w każdej gminie organizowane jest min. jedno wydarzenie w roku.

Organizatorami przeważnie są gminy oraz ośrodki kultury. Nie brakuje również imprez opartych o potencjał przyrodniczy i kulturowy obszaru - rzekę Bug. Mają charakter ponadlokalny, często rozpoznawane poza granicami gmin "500 KAJAKÓW", Nadbużańska Noc Świętojańska, Regionalna Wystawa Koni Hodowlanych, Festyn z Koniem za Pan Brat na obszarze gminy Drohiczyń, Międzynarodowe Siemiatyckie Targi Pogranicza, Muzyczne Dialogi nad Bugiem, Festiwal Korowaja Mielnickiego, Ultramaraton Nadbużański i Koncert Plenerowy Chopin nad Bugiem na obszarze gminy Mielnik, Nadbużański Festiwal Teatrów dla dzieci Gaducha w Sarnakach, Biegiem przez Platerów na obszarze gminy Platerów, Zielony Korczew w Korczewie, Parada Motocykli (gm. Siemiatycze-Grodzisk-Drohiczyń), Poland Bike Marathon na obszarze gminy Perlejewo, Ogólnopolski Konkurs Literacki im. Romualda III Mikoszewskiego pn. „Ziemia najbliższa”, Otwarty Turniej Tańca Nowoczesnego w Łosicach. Flagowe imprezy organizuje też LGD we współpracy z samorządami i przedsiębiorcami: "Magia lat 20-tych" w Korczewie, "Nadbużańskie Ziołowe Spotkania" w Korycinach.

Na obszarze LGD działają muzea, izby pamięci, wystawy: w Drohiczyźnie Muzeum Diecezjalne im. Jana Pawła II, Muzeum Parku Historyczno-Kulturowego „Bug - Pogranicze Kultur i Religii”, w gm. Kosów Lacki, Muzeum Treblinka Niemiecki Nazistowski Obóz Zagłady i Obóz Pracy, w Łosicach Muzeum Historii i Tradycji Waldemara Kosieradzkiego, w Niemojkach Izba Pamięci Narodowej, Ośrodek Dziejów Ziemi Mielnickiej - Muzeum w Mielniku, Wystawa geologiczna skarbów Ziemi Mielnickiej, w Dąbrowie gm. Przesmyki Zespół Dworsko - Parkowy z Muzeum Ziemiaństwa. W 2021 r. w pożarze częściowo uległ zniszczeniu Pałac w Korczewie, który był udostępniany do zwiedzania, liczne wystawy ściągały rzeszę turystów. Właściciele sukcesywnie remontują budynek, prawdopodobnie zostanie udostępniony turystom w 2024/2025 r.

Tabela 17 Infrastruktura kulturalna, turystyczna, rekreacyjna, sportowa na obszarze LGD

Lp.	Gmina	Świetlice wiejskie (szt.)	W tym nie zarządzane przez gminę (szt.)	Świetlice wyremontowane i wyposażone w latach 2016-2021 (szt.)	Dom kultury	Infrastruktura turystyczna, rekreacyjna, sportowa (szt.)
1	Drohiczyn	29	0	15	Tak	9
2	Dziadkowice	10	0	7	Tak	
	Grodzisk	16	0	15	Nie	6
4	Mielnik	12	0	4	Tak	26
5	Milejczyce	6	0	3	Tak	3
6	Nurzec-Stacja	15	0	2	Tak	7
7	Perlejewo	14	0	2	Nie	3
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	24	0	6	Nie	26
9	Siemiatycze (gm. miejska)	0	1	0	Tak	13
10	Huszlew	10	0	1	Nie	7
11	Łosice	15	6	7	Tak	28
12	Olszanka	12	3	2	Nie	8
13	Platerów	17	7	11	Tak	16
14	Sarnaki	15	1	10	Tak	20
15	Stara Kornica	15	1	14	Nie	15
16	Korczew	7	0	1	Nie	7
17	Przesmyki	13	0	5	Tak	6
18	Paprotnia	20	0	8	Nie	5
19	Jabłonna Lacka	16	2	5	Tak	18
20	Repki	23	7	15	Tak	37
21	Sabnie	12	1	9	Nie	9
22	Sterdyń	20	1	10	Tak	12
23	Ceranów	15	15	15	Nie	3
24	Kosów Lacki	21	8	21	Tak	15
25	Sokołów Podlaski	19	0	19	Nie	24
LGD		376	53	207	14	328
Średnia na gminę		15,04	2,12	8,28	0,56	13,12

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z gmin, luty 2023

Uczestnicy konsultacji społecznych wypowiedzieli się, iż ogólny stan świetlic wiejskich jest dobry, ilość wystarczająca, niektóre wymagają drobnych remontów i doposażenia np. montażu OZE, żeby zmniejszyć koszty utrzymania, dostosowania toalet, wykonania podjazdów dla osób z niepełnosprawnościami, inne potrzebują montażu ogrzewania, tak żeby z obiektu można było korzystać zimą. Świetlice wiejskie mogą być wynajmowane na różne przyjęcia, eventy, w niektórych gminach jest to praktykowane (np. Huszlew, Stara Kornica), odpłatność za najem przeznaczana jest na bieżące utrzymanie, doposażenie. Mieszkańcy sugerowali, iż na terenie danej gminy jest bardzo dużo świetlic, ale tak naprawdę nic w nich się nie dzieje. Często podyktowane jest to konfliktem w danej społeczności lub niskim zaangażowaniem społecznym lokalnych mieszkańców. Powstanie świetlicy wiejskiej powinno wynikać z potrzeby lokalnej społeczności, najlepiej zrzeszonej w organizacji pozarządowej, która docelowo zajmie się animacją społeczności. Uczestnicy spotkań podkreślali, iż bardzo brakuje im na stałe animatorów w takich obiektach, szczególnie w okresie wakacyjnym i ferii dla dzieci oraz w

okresie jesienno-zimowym dla dorosłych. Podczas spotkań konsultacyjnych LSR uczestnicy wielokrotnie wspominali o tym, żeby oferta domów kultury rozszerzyła się o świetlice wiejskie i współpracę ze społecznością lokalną.

Wypracowanie nowych sposobów budowania relacji z odbiorcami, ekologizacja obiektów kulturalnych, włączanie instytucji kultury w rozwój turystyki oraz rozwój nowych technologii pozwalających na udostępnianiu kultury on-line, to główne kierunki rozwoju obszaru usług i infrastruktury kulturalnej. Do tych kierunków należy również zaliczyć ochronę, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury.

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych zaznaczali, iż na obszarze powstało dużo infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej np. siłownie zewnętrzne, place zabaw. Niestety część z tych miejsc nie jest używana przez mieszkańców. Inwestowanie w taką infrastrukturę powinno wynikać z potrzeb danej, lokalnej społeczności. Jeśli planuje się budowę placu zabaw, to w tej miejscowości muszą być małe dzieci. Podczas spotkań zgłaszano brak infrastruktury skierowanej do młodzieży takich jak: centra aktywności i spotkań, kawiarenki, skwery, skatepark itp.

Mieszkańcy upatrują kierunek rozwoju obszaru w turystyce, uważają, iż warto podążać za nowymi trendami i rozwijać caravanning. Lokalny system kamper parków połączony z miejscami obsługi rowerzystów, motocyklistów oraz stacjami ładowania aut, wyróżniałby nasz region na tle woj. podlaskiego i mazowieckiego, stanowi to element innowacyjny w kontekście lokalnym.

Powstanie nowoczesnych i interaktywnych muzeów opartych o potencjał przyrodniczy i kulturowy wydłużyłoby sezon turystyczny. Inwestycje samorządów w infrastrukturę wodną, plaże, zbiorniki kąpielowe uatrakcyjnią teren LGD do osiedlania się oraz wzbogacą ofertę turystyczną.

Ochrona, rozwój i promowanie ogólnodostępnych walorów turystycznych i usług turystycznych to kierunek dla samorządów z obszaru LGD na rozwój oferty skierowanej do mieszkańców i turystów.

W większości gmin społeczność lokalna widzi potrzebę powstania szlaków tematycznych i produktów turystycznych w oparciu o walory historyczne, kulturowe i przyrodnicze np. szlaki rowerowe, kulinarne, piesze, nordic walking, ścieżki przyrodnicze.

4.5.2. Edukacja

Łącznie na obszarze SLGD „Tygiel Doliny Bugu” w 2022 r. funkcjonowało 49 szkół podstawowych, w tym 7 szkół prowadzonych przez inny organ niż gmina. W roku szkolnym 2022/2023 do szkół podstawowych (klasy I-VIII) uczęszczało 6970 os. Prognoza ilości uczniów na 2023/2024 wynosi 6801 uczniów, natomiast na 2024/2025 - 4942 os. W 2014 r. na obszarze LGD było 59 szkół podstawowych, 34 szkoły gimnazjalne. Po reformie oświaty w 2017 r. zlikwidowano gimnazja, w międzyczasie samorzady zamknęły szkoły, do których uczęszczało mało dzieci. Część szkół, prowadzonych przez NGOS-y, również zostało zamknięta, ze względu na małą ilość uczniów i trudności finansowe w prowadzeniu takich placówek. W gminach podlaskich LGD nie ma szkół prowadzonych przez inny podmiot niż JST, 7 takich szkół jest na terenie gmin mazowieckich, są to małe lokalne szkoły do max. 50 uczniów.

Jak pokazuje raport CKE wyniki egzaminów ósmoklasisty za 2022 r. utrzymują się na zbliżonym poziomie we wszystkich gminach partnerstwa. Najgorzej wypadła matematyka - 50%, na drugim miejscu ex aequo język polski i angielski - 52%. Najwyższe wyniki uzyskała szkoła podstawowa z Mielnika, natomiast najniższe szkoła z Milejczyc. Wyniki egzaminów ósmych klas 25 gmin LGD są niższe od średniej w województwie podlaskim: 5% z j. polskiego, 9% z

matematyki, 15% z j. angielskiego. Jeszcze gorzej przedstawia się sytuacja w porównaniu do średniej woj. mazowieckiego: 12% z j. polskiego, 12% z matematyki, 20% z j. angielskiego. W skali całego obszaru pokazuje to, iż należy wspierać dzieci, poczynając od tych uczęszczających do przedszkoli, aż po szkoły podstawowe. Organizowanie zajęć dodatkowych, lekcji wyrównawczych, zajęć włączających, szczególnie podnoszenie znajomości języka angielskiego, przyczyni się do wyrównania poziomu ¹⁵.

Na obszarze LSR w 2022 r. funkcjonowało 59 przedszkoli/punktów przedszkolnych. Łącznie w tych placówkach było 3799 miejsc, natomiast uczęszczało do nich 3262 dzieci.

---

¹⁵ Dane na podstawie raportu CKE dotyczącego egzaminu ósmoklasisty 2022 r. <https://cke.gov.pl/egzamin-osmoklasisty/wyniki/>

Tabela 18 Szkoły i przedszkola na obszarze LGD

Lp.	Gmina	Szkoły podstawowe (szt.)	Szkoły prowadzone przez inny organ niż gmina (szt.)	Uczniowie 2022/2023 (kl. I-VIII)	Prognoza ilość uczniów 2023/2024 (kl. I-VIII)	Prognoza ilość uczniów 2024/2025 (kl. I-VIII)	Przedszkola/oddziały/punkty przedszkolne	Przedszkola /oddziały/punkty przedszkolne prowadzone przez inny organ niż gmina (szt.)	Ilość miejsc w przedszkolu/oddziale/punkcie przedszkolnym (szt.)	Ilość dzieci uczęszczających do przedszkola/oddziału/punktu przedszkolnego(os.)
1	Drohiczyn	1	0	228	234	230	3	0	150	109
2	Dziadkowice	1	0	142	131	139	2	0	63	60
3	Grodzisk	1	0	225	220	215	1	0	125	94
4	Mielnik	1	0	117	118	116	1	0	75	56
5	Milejczyce	1	0	61	53	55	1	0	25	8
6	Nurzec-Stacja	1	0	181	175	170	1	0	75	64
7	Perlejewo	1	0	141	128	126	1	0	66	66
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	3	0	261	250	250	4	0	270	251
9	Siemiatycze (gm. miejska)	2	0	1081	1030	1030	5	2	587	565
10	Huszelew	2	1	227	226	229	2	1	85	77
11	Łosice	3	0	932	926	1006	6	3	500	480
12	Olszanka	4	2	260	259	287	4	2	148	98
13	Platerów	3	1	322	309	322	3	0	175	130
14	Sarnaki	2	0	283	274	271	2	0	135	116
15	Stara Kornica	3	0	360	316	342	1	0	125	120
16	Korczew	1	0	124	120	125	1	0	52	29
17	Przesmyki	2	0	173	178	175	2	0	100	74
18	Paprotnia	2	0	196	195	195	1	0	40	40
19	Jabłonna Lacka	3	2	253	262	264	3	2	145	140
20	Repki	3	0	292	282	288	3	0	170	134
21	Sabnie	2	1	185	192	185	3	1	185	97
22	Sterdyń	2	0	242	231	220	2	0	105	100
23	Ceranów	1	0	82	84	86	1	0	32	32
24	Kosów Lacki	1	0	340	343	343	2	0	216	172
25	Sokołów Podlaski	3	0	262	265	273	4	0	150	150
Cały obszar LGD		49	7	6970	6801	4942	59	11	3799	3262
obszar gmin podlaskich		12	0	2437	2339	2331	19	2	1436	1273
obszar gmin mazowieckich		37	7	4533	4462	2611	40	9	2363	1989

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z gmin, grudzień 2022

Na obszarze LGD funkcjonuje 6 żłobków, do których uczęszcza 180 dzieci, wszystkie żłobki znajdują się w powiecie siemiatyckim. Dodatkowo na obszarze działa 6 Klubów Malucha, do których uczęszcza 74 dzieci, w tym jeden w powiecie siemiatyckim. Wszystkie placówki prowadzone są przez gminy¹⁶.

Na obszarze LSR rozwija się edukacja lokalna koordynowana przez LOT nad Bugiem. W 2018 r. LGD zaczęła interesować się tematem edukacji lokalnej, w związku z tym zorganizowała wyjazd do Doliny Baryczy, gdzie edukacja lokalna jest wdrażana systemowo poprzez wspieranie powstawania ośrodków edukacji lokalnej, prowadzenie ich rejestru oraz finansowanie w ramach grantów wyjazdów dzieci do tych ośrodków. Przez ostatnie dwa lata dzięki współpracy LOT z przedsiębiorcami, również rolnymi i agroturystycznymi z obszaru LGD oraz przy wsparciu finansowym z różnych programów, powstała oferta edukacji lokalnej na Podlasiu Nadbużańskim, którą świadczy 10 ośrodków edukacji.

Tabela 19 Edukacja lokalna - oferta warsztatów

Lp.	Ośrodek	Gmina	Tematyka warsztatów
1	Alpakowo	Drohiczyn	„Alpaki, kto to taki?” - spacer z alpakami
2	Kajak24	Sokołów Podlaski	„Bug autostradą Podlasia” - spływ pontonowy
3	Czar Podlasia	Mielnik	„Plecak przyrodnika” - w lesie i w zagrodzie
4	Gospodarstwo sadownicze Alina Paluch i córka	Sarnaki	„Owocowe Podlasie” warsztaty kulinarno-przyrodnicze
5	Las się żyje	Drohiczyn	Podlaskie motywy ludowe w etnodesignie
6	MGOK Drohiczyn	Drohiczyn	„Zagub(y)ć się w Drohiczynie” Kulinaria, historia, przyroda, motoryzacja. Tematy: aktywna nauka - motocykle; poznaj swój kraj - zasmakuj we wschodzie; Co kryje rzeka? - poznaj przyrodę; Stare czy nowe - Drohiczyn;
7	Nad jeziorkiem - agroturystyka u Beaty i Michała	Drohiczyn	„W przyjaźni z naturą” zajęcia sensoryczne w gospodarstwie
8	Pasieka pod Kaliniakiem	Korczew	„Co słyhać w ulu?” rola pszczoł w przyrodzie. Nie tylko miód. Warsztaty dwuczęściowe teoria + robienie świec z wosku
9	Pustelnia Sękalik	Dziadkowice	„Quadowe Podlasie” bezpieczeństwo i zabawa
10	KulinArt	Stara Kornica	Warsztaty kulinarne na bazie produktu lokalnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z LOT, grudzień 2022

Potrzeba wsparcia szkół podstawowych obszaru Partnerstwa zgłaszana była w ankietach oraz podczas spotkań konsultacyjnych. Uczestnicy spotkań podkreślali, że uczniowie szkół wiejskich nadal są defaworyzowani. Zdawalność egzaminów jest na niższym poziomie w porównaniu ze średnią wojewódzką w podlaskim i mazowieckim oraz rówieśnikami z ośrodków miejskich. W małych szkołach wiejskich brakuje wyposażenia np. w nowoczesne technologie, jest niedostateczna ilość zajęć rozwijających kompetencje kluczowe, umiejętności czy zainteresowania. Skutki Covidu dotknęły również tych najmłodszych, brakuje wsparcia psychologa, edukacji prozdrowotnej. Spośród 49 szkół podstawowych obszaru Partnerstwa 4 placówki (w Milejczycach, Szerszeniach, Tołwinie i Miłkowicach Jankach) spełniają warunki dostępu określone w SZOOP 2023-2027 dla finansowania z EFS+. Są to szkoły do 100

¹⁶ Opracowanie własne na podstawie danych ze strony <https://empatia.mpips.gov.pl/dla-swadczeniobiorcow/rodzina/d3/rejestr-zlobkow-i-klubow> oraz z gmin, 31.03.2023 r.

uczniów. Pozostałe jednostki na ten sam typ działań będą mogły starać się o dofinansowanie w drodze konkursów organizowanych przez Samorządy Województw.

Kolejnym problemem, zgłaszanym nawet w gminach o bardzo dużym odsetku dzieci objętych opieką przedszkolną jest niedostateczny czas pracy przedszkoli. W większości gmin LGD jest wystarczająca miejsc w przedszkolach jednak jest potrzeba organizacji dodatkowych zajęć. Przedszkola z pow. siemiatyckiego (jest ich 21) będą miały możliwość utworzenia dodatkowych miejsc przedszkolnych oraz zorganizowania zajęć o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym oraz włączającym, w tym z j. angielskiego. Szczególną uwagą, wg. mieszkańców, powinny być objęte dzieci z niepełnosprawnościami, dlatego edukacja włączająca to ważny element wsparcia.

Podczas konsultacji uczestnicy zgłaszali potrzebę utworzenia żłobków, ponieważ tylko w czterech gminach powiatu siemiatyckiego są żłobki oraz w jednej jest Klub Malucha. Jeszcze gorzej wygląda sytuacja po stronie mazowieckiej - na 16 gmina partnerstwa, tylko w czterech gminach są Kluby Malucha i nie ma w ogóle żłobków. Często matki nie mogą podjąć pracy, ponieważ muszą opiekować się dziećmi. Zakres ten będzie wspierany w ramach przedsiębiorczości PS WPR, dodatkowo środki na żłobki są zaplanowane w Funduszach Europejskich dla Mazowsza i Podlaskiego oraz w programach rządowych.

Lokalność jest jednym z najważniejszych filarów edukacji. Problemem zgłaszanym przez mieszkańców był niski poziom tożsamości lokalnej wśród mieszkańców, przede wszystkim dzieci i młodzieży. Wiedza na temat najbliższego otoczenia to pierwszy krok na drodze do poznawania świata, baza do dalszej edukacji. Lokalny kontekst jest bardziej zrozumiały, uczy patriotyzmu lokalnego, ekonomicznego i jest wdrożeniem do zrównoważonego rozwoju. W ofercie edukacyjnej na naszym obszarze są zajęcia przyrodnicze i ekologiczne, bazujące na bioróżnorodności, warsztaty kulinarne i rękodzielnicze bazujące na wielokulturowości regionu. Edukacja lokalna uzupełnia edukację szkolną oraz daje możliwość realizacji treści programowych poza szkołą w sposób aktywny i praktyczny, wykorzystując potencjał naszego regionu. LGD zależy na kształtowaniu świadomości wśród mieszkańców w zakresie potencjału obszaru oraz rozwijaniu oferty edukacji lokalnej, stanowi to element innowacyjny w kontekście lokalnym.

Pomimo różnorodnej oferty zajęć edukacyjnych, potencjał obszaru jest niewykorzystany. W ramach wsparcia w LSR, podczas konsultacji, uczestnicy zgłaszali potrzebę rozwoju oferty edukacji lokalnej oraz dofinansowania warsztatów edukacyjnych, wyjazdów do ośrodków edukacji lokalnej.

4.5.3. Pomoc społeczna

Na obszarze SLGD „Tygiel Doliny Bugu” funkcjonuje pięć placówek stacjonarnych pomocy społecznej. Dwie w gminie Jabłonna Lacka: Dom Pomocy Społecznej w Jabłonce Lackiej i w Wirowie, których organem prowadzącym jest Starostwo Powiatowe w Sokołowie Podlaskim, oraz Dom Pomocy Społecznej w Siemiatyczach, których organem prowadzącym jest Starostwo Powiatowe w Siemiatyczach, Dom Seniora „Hołubanka” w Hołubli prowadzony przez Centrum Medyczno-Diagnostyczne w Siedlcach, Prawosławny Dom Opieki "Eleos" w Grabarce (gm. Nurzec Stacja), prowadzony przez parafię w Grabarce, podlega pod Diecezję Warszawsko-Bielską. Na terenie LGD nie ma dziennych domów pomocy społecznej, natomiast funkcjonują dwa dzienne ośrodki wsparcia w Mielniku i w Hołowczycach (gm. Sarnaki).

Na obszarze LGD funkcjonuje sześć świetlic środowiskowych: w Łosicach, Drohiczyń, Perlejewie, Wałkach (gm. Milejczyce), dwie w mieście Siemiatycze. Trzy świetlice powstały ze

środków LGD, LSR 2014-2020, EFRR RPO woj. podlaskiego, natomiast cztery otrzymały dofinansowanie ponad 1 mln. zł na funkcjonowanie ze środków LGD, LSR 2014-2020, EFS RPO woj. podlaskiego. Łącznie w świetlicach środowiskowych jest 110 miejsc, a uczęszczają do nich 94 osoby.

Funkcjonują również świetlice socjoterapeutyczne łącznie osiem: w gminie Repki (4 szt.), w Sabniach (1 szt.), w Sterdyni (1 szt.), w Ceranowie (1 szt.), w Grochowiu gm. Sokółów Podlaski (1 szt.).

Dwa Środowiskowe Domy Samopomocy: w Litewnikach gm. Sarnaki (50 miejsc i 50 osób) i w Putkowicach Nadolnych gm. Drohiczyn, (30 miejsc i 30 osób).

Istnieją dwa centra opiekuńczo - mieszkalne: w Putkowicach Nadolnych gm. Drohiczyn (21 miejsc, w tym 2 całodobowe, 21 osób), w Perlejewie (15 miejsc dziennych, 3 miejsca całodobowe, otwarcie nastąpi 01.07.2023 r.)¹⁷.

Ważnym miejscem dziennego wsparcia, kierowanego do osób dorosłych, są Kluby seniora, które w większości powstały w ostatnich pięciu latach na obszarze partnerstwa. Łącznie funkcjonuje 17 klubów seniora (w tym jeden nieformalny), część z nich została utworzona z programu Senior+: w Drohiczynie (24 miejsc, 24 os.), Żalach gm. Grodzisk (10 miejsc, 10 os.), w gm. Mielnik w Niemirowie (10 miejsc, 10 os.) i w Wilanowie (10 miejsc, 10 os.), Milejczycach (50 miejsc, 51 os.), Perlejewie (20 miejsc, 10 os.), w Kobylu gm. Perlejewo (12 miejsc, 10 os.), w gm. wiejskiej Siemiatycze w Wiercieniu Dużym (20 miejsc, 20 os.), w Rogawce (10 miejsc, 10 os.) i w Bacikach Dalszych (15 miejsc, 15 os.) i w Ogrodnikach (10 miejsc, 10 os.), w Olszance (20 miejsc, 20 os.), w Starych Łepkach gm. Olszanka (17 miejsc, 17 os.), w Jabłonnii Lackiej (nielimitowana liczba miejsc, 30 os.), w gm. Sabnie (15 os. nieformalny), w Sterdyni (15 miejsc, 20 os.), w Czerwoncu (15 miejsc, 21 os.) oraz w Nowej Wsi (15 miejsc, 18 osób) gm. Sokółów Podlaski.

W latach 2015 - 2020 bardzo szybko spada liczba osób objętych środowiskową pomocą społeczną. W 2021 r. na obszarze LGD takich osób było 6457, w stosunku do 2015 liczba ta zmniejszyła się ponad 50%. Spowodowane jest to wprowadzeniem nowych programów pomocowych np. 500+. Natomiast na 10 tysięcy mieszkańców w 2021 r. takich osób było 693, co mimo wszystko jest wynikiem zdecydowanie wyższym niż w województwie mazowieckim (przeciętnie 345 osób w gminie objętych pomocą społeczną na 10 tysięcy mieszkańców) i zbliżonym do liczby beneficjentów przeciętnej gminy województwa podlaskiego (547 osób). Najwięcej beneficjentów na 10 tysięcy mieszkańców było w 2020 roku w gminie Huszlew (1388), a najmniej w gminie Sterdyń (233). W każdej z gmin liczba osób objętych pomocą zmniejszyła się znacznie, średnio o 37%. Największy spadek osób objętych pomocą widzimy w gminie Sabnie (-74% w 2020 r. w porównaniu do 2015 r.). Relatywnie najmniej beneficjentów pomocy społecznej ubyto w gminie Drohiczyn (-12%).

Wskaźnik udziału liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR według stanu na koniec 2020 r., liczony jako: $6 \times [1 - (0,015 \times \text{liczba mieszkańców} / \text{liczba osób korzystających z pomocy społecznej})]$, **dla obszaru LGD wynosił: 4,62** (liczba osób korzystających z pomocy społecznej: 7 219, liczba mieszkańców w 2020: 109 512).

¹⁷ Opracowanie własne na podstawie danych z gmin, luty 2023

Tabela 20 Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej

Lp.	Gmina	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Drohiczyn	693	665	690	645	641	570	541
2	Dziadkowice	464	396	314	298	336	311	304
3	Grodzisk	368	336	334	328	298	294	303
4	Mielnik	395	347	353	295	257	237	176
5	Milejczyce	252	225	214	201	155	149	126
6	Nurzec-Stacja	515	534	457	356	313	244	217
7	Perlejewo	279	234	211	179	205	199	161
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	560	464	448	410	373	344	317
9	Siemiatycze (gm. miejska)	1 289	1289	1 140	1 037	991	847	780
10	Huszlew	514	525	499	501	450	389	301
11	Łosice	983	990	955	844	804	625	572
12	Olszanka	316	302	259	235	191	141	129
13	Platerów	636	620	434	457	527	425	409
14	Sarnaki	515	489	381	318	265	207	182
15	Stara Kornica	675	654	558	517	485	394	359
16	Korczew	534	514	454	364	319	258	215
17	Przesmyki	263	216	205	204	157	172	124
18	Paprotnia	242	210	185	150	129	116	90
19	Jabłonna Lacka	430	403	326	257	237	207	195
20	Repki	500	430	394	356	341	301	244
21	Sabnie	375	378	314	157	129	93	75
22	Sterdyń	240	176	158	106	125	90	82
23	Ceranów	251	230	224	171	139	133	114
24	Kosów Lacki	670	624	553	525	520	473	441
25	Sokołów Podlaski	515	449	446	415	394	322	256
Razem		11959	11251	10060	8911	8387	7219	6457

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl

Na obszarze LSR zagrożonych trwałą marginalizacją jest 22 gminy. W części podlaskiej LGD: Drohiczyn, Dziadkowice, Grodzisk, Mielnik, Milejczyce, Nurzec Stacja, Perlejewo, Siemiatycze (gm. wiejska), natomiast w części mazowieckiej LGD: Huszlew, Olszanka, Platerów, Sarnaki, Stara Kornica, Korczew, Przesmyki, Paprotnia, Jabłonna Lacka, Repki, Sabnie, Sterdyń, Ceranów, Kosów Lacki.

Wskaźnik deprivacji lokalnej, liczący osoby w rodzinach, którym przyznano świadczenie pomocy społecznej na 1000 mieszkańców sukcesywnie spada w latach 2015 - 2021. Najwyższy spadek wskaźnika odnotowuje się w gminach: Korczew, Mielnik, Nurzec-Stacja oraz Sarnaki. Najwyższy wskaźnik na rok 2021, przekraczający 100 osób, odnotowuje się w gminach Huszlew oraz Dziadkowice, natomiast najniższy wskaźnik występuje w gminach Sabnie (21,5) osób i Sterdyń (25,8). Można zauważyć, iż na przestrzeni lat 2017 - 2019, w niektórych gminach występował wzrost wskaźnika deprivacji, który w latach 2020 -2021 uległ ponownie zmniejszeniu¹⁸.

Liczba osób korzystająca z pomocy społecznej na przestrzeni lat 2015-2021 znacznie spadała, jednak odnotowujemy tu różnice w poszczególnych gminach Partnerstwa. W gminach

¹⁸ Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Mazowieckiego Centrum Polityki Społecznej <https://mcps.com.pl/> oraz Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku <http://www.rops-bialystok.pl/rops/>

Drohiczyn, Siemiatycze (gm. miejska), Łosice wskaźnik jest powyżej 500 osób. Najniższy wskaźnik w 2021 r. był w gminie Sabnie i wynosił 75 osób.

Z uwagi na fakt, iż na obszarze LGD, w gminach województwa podlaskiego w formule bezpośredniej oraz w gminach województwa mazowieckiego w formule pośredniej, będą wdrażane, oprócz środków EFRROW, także środki EFS+ i EFRR adresowane w dużej mierze do osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, przeprowadzono dodatkową analizę dotyczącą grup defaworyzowanych. Badanie, przeprowadzono w 2023 r. (dane za rok 2022) we wszystkich Ośrodkach Pomocy Społecznej 25 gmin obszaru LGD, wskazało najliczniejsze grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. I tak: ogólna liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej to 6154 (w tym powiat siemiatycki 2402); osoby, o których mowa w art. 1. ustawy o zatrudnieniu socjalnym - 444 (w tym siemiatycki 274); osoby z niepełnosprawnością - 1720 (w tym powiat siemiatycki 576); osoby zakwalifikowane do III profilu pomocy - 214 (w tym powiat siemiatycki 35); osoby korzystające z PO PŻ - 8373 (w tym powiat siemiatycki 2154). Podobne badanie było przeprowadzone w 2014 na obszarze powiatu siemiatyckiego, gdzie kolejno:

- ogólna liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej wyniosła 3028 (-626),
- osoby o których mowa w art. 1. ustawy o zatrudnieniu socjalnym 1015 (-740),
- osoby z niepełnosprawnością 495 (+81),
- osoby zakwalifikowane do III profilu pomocy 271 (-236),
- osoby korzystające z PO PŻ 1244 (+910).

Jak widzimy z danych, ogólna liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej zmniejszyła się. Również drastycznie spadła ilość osób, o których mowa w art. 1. ustawy o zatrudnieniu socjalnym i osób zakwalifikowanych do III profilu pomocy. Spowodowane jest to niedostateczną ilością przedsięwzięć społecznych, gdzie może być realizowane zatrudnienie socjalne oraz zmniejszeniem liczby osób zarejestrowanych w Urzędzie Pracy. Niepokojący jest wzrost osób korzystających z PO PŻ (zwiększona liczba seniorów, rencistów) co wynika ze zwiększenia kwoty kryterium dochodowego uprawniającego do skorzystania z pomocy w ramach programu.

Tabela 21 Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w 2022 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Obszar LSR (25 gmin)	Obszar LSR Gminy podlaskie (9 szt.)	Obszar LSR Gminy mazowieckie (16 szt.)
1	Osoby korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej lub kwalifikujące się do objęcia wsparciem	6154	2402	3752
2	Osoby, o których mowa w art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym	444	275	169
3	Osoby przebywające w pieczy zastępczej lub opuszczające pieczę zastępczą oraz rodziny przeżywające trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych	554	406	148
4	Osoby nieletnie, wobec których zastosowano środki zapobiegawcze i zwal. demoralizacji i przestępczości	46	2	44
5	Osoby przebywające w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i socjoterapii	4	0	4

Lp.	Wyszczególnienie	Obszar LSR (25 gmin)	Obszar LSR Gminy podlaskie (9 szt.)	Obszar LSR Gminy mazowieckie (16 szt.)
6	Osoby z niepełnosprawnością	1720	576	1144
7	Rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością	500	125	375
8	Osoby zakwalifikowane do III profilu pomocy	214	35	179
9	Osoby niesamodzielne	356	119	237
10	Osoby bezdomne	27	15	12
11	Osoby korzystające z PO PŻ	8373	2154	6219
Razem		18392	6109	12283

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OPS, 2023

Jak wskazują powyższe wyniki diagnozy, na obszarze LSR przybywa osób z niepełnosprawnościami, osób korzystających z dożywiania. Wśród tych osób znajdują się również opiekunowie os. z niepełnosprawnościami, osoby poszukujące zatrudnienia, rolnicy małych gospodarstw, kobiety. Dodatkowo, diagnoza w zakresie demografii LSR, potwierdza trend starzejącego się społeczeństwa, przybywa na naszym obszarze seniorów. Zgodnie z wolą uczestników konsultacji, LGD w pierwszej kolejności środki EFS+ będzie kierować w zakresie poprawy dostępności oraz rozwoju usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych świadczonych w miejscu zamieszkania oraz w formach stacjonarnych. Usługi te będą świadczone dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Wsparcie seniorom będzie również udzielane w klubach seniora, poprzez organizację zajęć mających na celu zagospodarowanie czasu wolnego po zakończeniu aktywności zawodowej. W ramach wzmocnienia lokalnej, aktywnej integracji społecznej nastąpi m.in. zapewnienie usług dla rodzin wychowujących dzieci, w tym przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, usług wsparcia dla dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnościami, w tym działania z zakresu usług psychologicznych i pedagogicznych. Dodatkowo, LGD przewidzi realizację działań w zakresie aktywnej integracji (o charakterze społecznym, zawodowym, zdrowotnym i edukacyjnym, służące aktywizacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i ich rodzin, w tym osób w kryzysie bezdomności, oraz osób biernych zawodowo) na poziomie społeczności lokalnej skierowanych do całych rodzin, a w szczególnych przypadkach do pojedynczych osób, wymagających wsparcia, ze względu na zagrożenie ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

Wyżej opisane problemy społeczne dotyczą całego obszaru LGD. W części mazowieckiej LSR, w której nie ma bezpośrednich środków w ramach RLKS, LGD postanowiła, zgodnie z wolą uczestników konsultacji, zapewnić część środków EFRROW na wsparcie oferty klubów seniora, na infrastrukturę dostosowaną do osób z niepełnosprawnościami, na przedsiębiorczość skierowaną do w/w osób, na wsparcie małych gospodarstw (zagrody edukacyjne, agroturystyka) i na realizację grantów w społecznościach lokalnych.

4.5.4. OZE

Odnawialne źródła energii to tzw. zielona energia, obejmująca energię wiatru, promieniowania słonecznego, aerotermalną, geotermalną, hydrotermalną, hydroenergię, energię fal, prądów, pływów morskich, energię otrzymywaną z biomasy, biogazu, biogazu rolniczego oraz z biopłynów. W ostatnich dziesięciu latach w Polsce, jak i na obszarze LSR, dzięki trendom ogólnoeuropejskim i światowym, samorządy oraz indywidualnie mieszkańcy inwestowali w

infrastrukturę odnawialnych źródeł energii. Samorządy LGD łącznie zamontowały 5582 instalacji solarnych oraz 1740 instalacji fotowoltaicznych. Instalacje były montowane przede wszystkim u mieszkańców, ale również w niewielkim stopniu na budynkach użyteczności publicznej. LGD nie ma możliwości pozyskania danych o ilości instalacji montowanych przez indywidualnych mieszkańców. Gminy z pow. siemiatyckiego, ze środków LGD, w latach 2014-2020 zainstalowały 664 instalacji solarnych i wymieniły 30 pieców u swoich mieszkańców oraz 331 punktów oświetlenia ulicznego.

Tabela 22 Samorządowe inwestycje w OZE oraz zasady zrównoważenia środowiska

Lp.	Gmina	Instalacje solarne (szt.)	Dodatkowa zdolność wytwarzania energii z instalacji solarnych (MW)	Instalacje fotowoltaiczne (szt.)	Dodatkowa zdolność wytwarzania energii z instalacji fotowoltaicznej (MW)
1	Drohiczyn	297	1,26	73	0,21
2	Dziadkowice	76	0,24	30	0,12
3	Grodzisk	132	0,53	59	0,37
4	Mielnik	438	2,14	111	0,34
5	Milejczyce	29	0,09	20	0,08
6	Nurzec-Stacja	87	0,30	18	0,11
7	Perlejewo	135	0,50	79	0,27
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	542	2,21	542	2,21
9	Siemiatycze (gm. miejska)	80	0,27	84	0,48
10	Huszlew	0	0,00	2	0,03
11	Łosice	0	0,00	0	0,00
12	Olszanka	0	0,00	0	0,00
13	Platerów	524	0,00	21	0,00
14	Sarnaki	36	0,06	14	0,05
15	Stara Kornica	310	0,00	7	0,00
16	Korczew	374	1,00	96	2,00
17	Przesmyki	501	1,51	78	0,21
18	Paprotnia	413	0,60	83	1,56
19	Jabłonna Lacka	340	1,60	110	2,14
20	Repki	833	1,66	131	0,47
21	Sabnie	0	0,00	4	0,02
22	Sterdyń	1	0,00	2	0
23	Ceranów	46	0,22	5	0,02
24	Kosów Lacki	1	0,003	10	0,06
25	Sokołów Podlaski	387	0,00	161	0,00
LGD		5582	14,19	1740	10,75
obszar gmin podlaskich		1816	7,54	1016	4,19
obszar gmin mazowieckich		3766	6,65	724	6,56

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z gmin, 2022

Zasady zrównoważenia środowiskowego, do przestrzegania których LGD będzie zobowiązana.

Wdrażanie LSR będzie odbywało się w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju.

Poszczególne przedsięwzięcia realizowane w ramach LSR cechować się będą następującymi warunkami:

- 1) oszczędne gospodarowanie zasobami - stosowanie rozwiązań ograniczających negatywny wpływ na środowisko naturalne oraz zmiany klimatu, promowanie zasad gospodarki obiegu zamkniętego, wykorzystania OZE, rozwiązań proekologicznych w codziennym życiu, racjonalne i optymalne wykorzystywanie posiadanych zasobów, w szczególności przyrodniczych;
- 2) wspieranie ładu przestrzennego - traktowanie przestrzeni jako zasób ograniczony, który musi być z tego względu wykorzystywany w sposób zaplanowany, racjonalny, uporządkowany;
- 3) kompleksowe i długofalowe efekty - wspieranie przedsięwzięć które zakładają wywieranie synergicznych korzyści w różnych sferach, w tym w sferze środowiska naturalnego, w długim okresie;
- 4) „zielona” innowacyjność - promowanie innowacyjnych rozwiązań, zarówno technologicznych, jak też rozumianych jako wdrażanie nowych, niestosowanych dotąd działań we wszystkich sferach: społecznej, gospodarczej, przestrzennej, które będą miały korzystny wpływ na ochronę środowiska naturalnego;
- 5) ochrona środowiska integralną częścią procesu wdrażania LSR - podczas realizacji każdego z przedsięwzięć w ramach LSR obligatoryjne będzie wykazanie jego wpływu na środowisko i analiza, w jaki sposób można wdrożyć dane działanie z jak najmniejszą ingerencją w środowisko obszaru;
- 6) stałe podnoszenie świadomości lokalnej społeczności - podczas wdrażania LSR zaplanowano stałe podnoszenie świadomości lokalnej społeczności, zarówno w aspekcie wdrażania rozwiązań proekologicznych w codziennym życiu, jak też w zakresie zwiększania świadomości co do faktu, że wszystkie procesy gospodarcze i społeczne odbywają się w warunkach środowiska naturalnego i mają na nie ciągły wpływ;
- 7) „zielone” funkcjonowanie LGD - LGD będzie funkcjonować zgodnie ze zbiorem podstawowych zasad, dotyczących ograniczenia wykorzystania dostępnych zasobów i produkcji odpadów (np. możliwe najczęstsze wykorzystywanie nowoczesnych narzędzi komunikacyjnych, zamiast wysyłania tradycyjnych pism, racjonalne planowanie wydarzeń pod kątem żywności dla uczestników, zagospodarowanie pozostałej po wydarzeniach żywności w sposób ograniczający marnotrawstwo) oraz dążenia do zmniejszenia śladu węglowego w możliwie największym stopniu podczas wdrażania LSR i funkcjonowania LGD.

Tematem, który pojawił się podczas konsultacji, była potrzeba inwestowania w odnawialne źródła energii. Zapotrzebowanie, w tym zakresie zgłaszały samorządy, które są zainteresowane montażem instalacji na budynkach użyteczności publicznej, przedsiębiorcy oraz sami mieszkańcy.

Takie inwestycje są zgodne z dziedzictwem przyrodniczym obszaru oraz chęcią ochrony natury nadbużańskiej. Jednak podczas spotkań konsultacyjnych LGD zaniepokoiły głosy mieszkańców, dotyczące pogarszającej się sytuacji finansowej osób żyjących na obszarze LSR. Niestety w nowej perspektywie UE dofinansowanie na montaż OZE odbywać się będzie tylko w formie pożyczek. Biorąc pod uwagę niepewną sytuację finansową w kraju (inflacja, wojna w Ukrainie) oraz ubożęjące społeczeństwo, LGD nie decyduje się wdrażać w LSR systemu pożyczkowego. Ciekawym rozwiązaniem, na które jest zapotrzebowanie, są magazyny energii, które stanowią element innowacyjny w kontekście lokalnym. W kontekście OZE są to urządzenia, które umożliwią magazynowanie prądu, kiedy produkcja energii elektrycznej przez instalację odnawialnych jest większa niż zużycie. Analiza obszaru pod względem inwestycji w

OZE dowodzi, iż ten kierunek jest prawidłowy, a program FEdP na lata 2021-2027 umożliwi LGD dofinansowanie inwestycji z zakresu budowę, rozbudowę magazynów energii elektrycznej.

4.6. Społeczeństwo obywatelskie

Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, a tym samym aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem, związany jest z rozwojem podmiotów ekonomii społecznej. Na obszarze LSR funkcjonuje jeden CIS w Siemiatyczach, dwie spółdzielnie socjalne (w Osmoli gm. Dziadkowice i Łosicach), dwa WTZ (w Dołubowie gm. Dziadkowice i Siemiatyczach). Na obszarze LSR nie ma KIS, ZAZ, Spółdzielni Uczniowskich, spółdzielni pracy lub spółdzielni inwalidów i niewidomych, zakładów pracy chronionej¹⁹.

Kapitał społeczny budowany jest między innymi dzięki organizacjom społecznym. Na tym tle gminy obszaru LGD charakteryzują się przeciętnym rozwojem, co obrazuje tabela 23. Na obszarze LSR w 2023 r. było zarejestrowanych 575 organizacji pozarządowych: 150 KGW, 184 OSP, 24 fundacji, 158 stowarzyszenia, 12 związków zawodowych, 13 kółek rolniczych oraz 34 innych organizacji. Do kategorii inne zaliczono organizacje takie jak: uczniowskie kluby i związki sportowe, koła łowieckie i wędkarskie, cechy rzemieślnicze, związki rolników oraz rolnicze zrzeszenia branżowe, organizacje wyznaniowe, oddziały/koła terenowe stowarzyszeń/związków: honorowych dawców krwi, niewidomych, kombatanatów, harcerstwa, emerytów, sybiraków.

Tabela 23 Organizacje pozarządowe na obszarze LGD

Lp	Gmina	Łącznie NGO	KGW	OSP	Fundacje	Związki zawodowe	Stowarzyszenia	Kółka rolnicze	Inne
1	Drohiczyn	42	4	11	3	0	17	5	2
2	Dziadkowice	15	4	7	0	0	3	0	1
3	Grodzisk	7	1	4	0	0	2	0	0
4	Mielnik	18	4	7	1	0	6	0	0
5	Milejczyce	19	9	3	1	1	2	1	2
6	Nurzec-Stacja	19	5	2	1	2	5	2	2
7	Perlejewo	23	6	10	0	0	4	3	0
8	Siemiatycze (gm. wiejska)	14	3	6	0	0	4	0	1
9	Siemiatycze (gm. miejska)	61	0	1	5	6	28	0	21
10	Huszlew	17	5	5	0	0	7	0	0
11	Łosice	40	11	6	2	3	13	2	3
12	Olszanka	25	11	10	0	0	4	0	0
13	Platerów	20	9	7	1	0	3	0	0
14	Sarnaki	34	11	10	1	0	11	0	1
15	Stara Kornica	14	5	6	0	0	3	0	0
16	Korczew	10	1	5	1	0	3	0	0
17	Przesmyki	14	6	6	1	0	1	0	0
18	Paprotnia	10	2	4	0	0	4	0	0

¹⁹ www.rops-bialystok.pl; <https://mcps.com.pl/kategoria/ekonomia-spoeczna/pes/page/2/>

Lp	Gmina	Łącznie NGO	KGW	OSP	Fundacje	Związki zawodowe	Stowarzyszenia	Kółka rolnicze	Inne
19	Jabłonna Lacka	30	7	13	3	0	7	0	0
20	Repki	25	11	9	1	0	4	0	0
21	Sabnie	19	4	8	2	0	5	0	0
22	Sterdyń	29	9	12	1	0	7	0	0
23	Ceranów	18	5	12	0	0	1	0	0
24	Kosów Lacki	25	9	12	0	0	3	0	1
25	Sokołów Podlaski (gm. wiejska)	27	8	8	0	0	11	0	0
Obszar LGD		575	150	184	24	12	158	13	34
obszar gmin podlaskich		218	36	51	11	9	71	11	29
obszar gmin mazowieckich		357	114	133	13	3	87	2	5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z gmin i KRS

Generalnie obszar działania LGD charakteryzuje się wciąż jeszcze słabo rozwiniętym społeczeństwem obywatelskim, a co za tym idzie, panuje tu deficyt aktywnych organizacji o charakterze społecznym. Najaktywniejszą oraz ciągle jeszcze najliczniejszą, grupą organizacji pozarządowych są jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej. Duże znaczenie dla społeczności lokalnych mają również Koła Gospodyń Wiejskich. Na obszarze działania funkcjonują także kółka i zrzeszenia rolnicze, stowarzyszenie agroturystyczne oraz kluby sportowe. Dość liczne są również organizacje i związki wyznaniowe, które zgodnie ze swym powołaniem zajmują się przede wszystkim sferą życia religijnego.

Łącznie na obszarze LSR wszystkich podmiotów ekonomii społecznej (bez KGW) jest 12, większość w gminach woj. podlaskiego. Jak wynika z konsultacji społecznych, LGD powinno przede wszystkim wspierać kierować do podmiotów ekonomii społecznej takich jak KGW. Pozostałe podmioty są wspierane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku oraz Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej w Warszawie.

Dostrzega się wzrost aktywności społecznej mieszkańców, m.in. poprzez tworzące się nowe stowarzyszenia, jednak uczestnicy konsultacji społecznych podkreślali ciągle zbyt niską aktywność i chęć zaangażowania w wolontariat, niski udział społeczności lokalnej w życiu kulturalnym, a także niewystarczające i niepowszechne zaangażowanie w lokalne przedsięwzięcia.

Mieszkańcy wskazywali też na brak współpracy, woli tworzenia partnerstw na rzecz szerokiego porozumienia i współdziałania przedsiębiorców, agroturystów, samorządów, rolników.

Jednocześnie jednak podawano szereg dobrych przykładów współpracy organizacji pozarządowych z samorządami i wskazywano ten kierunek jako kluczowy dla procesu budowy kapitału społecznego na obszarze Partnerstwa. Wskazywano też na LGD jako na podmiot, który mógłby się zająć wspieraniem takiej międzysektorowej współpracy. Organizacje pozarządowe potrzebują wsparcia dot. przepisów prawa, rozliczeń finansowych, pisania projektów itp. Ciekawym rozwiązaniem w tym zakresie, zaproponowanym podczas konsultacji, było utworzenie Inkubatora NGO np. połączonego z inkubatorem przedsiębiorczości (zaplanowano ze środków na zarządzanie). Byłby miejscem, gdzie udzielane jest wsparcie merytoryczne w zakresie funkcjonowania, wymiany doświadczeń pomiędzy organizacjami oraz

grupami nieformalnymi i liderami, gdzie osoby aktywne społecznie znajdują pomoc. Uczestnicy spotkań zaznaczali, żeby inwestycje w zakresie kultury (np. świetlice) wiejskie były realizowane tam, gdzie jest aktywne społeczeństwo, funkcjonuje organizacja pozarządowa, realizowany jest plan działalności. LGD będzie wspierać projekty realizowane przez NGO oraz te w partnerstwie z NGO. Dobrym przykładem partnerskiego działania jest współpraca LGD z Podlaskim Stowarzyszeniem Gmin (na bazie PSG powstała LGD) oraz z lokalną organizacją turystyczną LOT nad Bugiem. Organizacje te działają synergicznie na rzecz rozwoju Podlasia Nadbużańskiego. W nowej perspektywie UE planowane są wspólne projekty i działania.

4.7. Grupy szczególnie istotne z punktu widzenia LSR oraz dostępność

Zarówno przeprowadzone w ramach opracowania LSR konsultacje społeczne, jak też analiza potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru LGD wykazały, iż istotnymi z punktu widzenia realizacji LSR grupami, które będą adresatami przedsięwzięć wdrażanymi w jej ramach są, grupy zaprezentowane w poniższej tabeli.

Tabela 24 Grupy docelowe, w tym w niekorzystnej sytuacji zdiagnozowane na obszarze LGD

Osoby w niekorzystnej sytuacji, uzasadnienie
<p>Osoby z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunowie</p> <p>W trakcie konsultacji społecznych nad LSR uczestnicy przypisywali obowiązek i konieczność włączenia osób z niepełnosprawnościami do życia społecznego oraz opiekowania się nimi. Idea inkluzywności, włączenia, rozumiana szeroko jako stosunek do osób odrzucanych przez społeczność, stygmatyzowanych czy nietolerowanych z różnych powodów lub osób niezdolnych do pełnego uczestnictwa, zaczyna się od opieki i włączenia niepełnosprawnych i niesamodzielnych. Jeżeli rodziny, a następnie lokalna społeczność nie będzie w stanie radzić sobie z tym obowiązkiem cywilizacyjnym, pojawi się frustracja, która nie musi, ale może prowadzić do zachowań wykluczających, odpychania od siebie odpowiedzialności. Ciągłe także istnieją bariery fizyczne, architektoniczne, utrudniające lub uniemożliwiające dostępność do obiektów i usług. Uczestnicy konsultacji wskazali również, że osoby tej grupy chcą także poruszać się w świecie realnym i wciąż czekają na likwidację fizycznych barier. Obok potrzebnej możliwości wytnienia, potrzebują także wsparcia w radzeniu sobie z lękiem, przewlekłym znużeniem, poczuciem winy, czy depresją, a także „przeciwnościami administracyjnymi”. Zgodnie z diagnozą obszaru przybywa osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów. Borykają się oni w życiu codziennym z wieloma problemami nie tylko przeszkodami architektonicznymi, ale również osamotnieniem, niedostateczną dostępnością do usług opiekuńczych, słabą integracją społeczną, mają trudności ze znalezieniem pracy. LGD, zgodnie z wolą uczestników konsultacji, będzie dedykowała wsparcie do tej grupy społecznej w zakresie usług opiekuńczych, instrumentów aktywnej integracji, dostosowania obiektów pełniących funkcje publiczne do osób z niepełnosprawnościami, przedsiębiorczości skierowanej do takich osób. LGD zaplanowała również działania aktywizacyjne tej grupie społecznej.</p>
<p>Kobiety</p> <p>Kobiety to kolejna grupa, którą wg. uczestników konsultacji w sposób szczególny LGD powinna wspierać. Kobiety najczęściej zajmują się dziećmi, często są zmuszone, żeby poświęcić swoje życie zawodowe na rzecz opieki nad dziećmi. Kobiety to przede wszystkim członkinie KGW, które chcą aktywizować społeczność lokalną. Niedostateczna ilość żłobków, przedszkoli, dodatkowych zajęć w szkołach i przedszkolach to główne problemy, które dotyczą tej grupy. Niska aktywność społeczna i obywatelska, niedostateczne wykorzystanie istniejącej infrastruktury np. świetlic wiejskich, mała ilość lub brak lokalnych liderów, zła komunikacja między mieszkańcami, niechęć mieszkańców do korzystania z oferty wsparcia, marazm obywatelski, mała aktywność lidera samorządowego to główne problemy, zgłaszane przez kobiety, które przeważały podczas konsultacji (67%). Kobiety stanowią ponad 50% populacji LGD. Uczestnicy konsultacji w sposób szczególny zaznaczali, iż LGD powinna przyczyniać się do wzmacniania roli kobiet w społecznościach lokalnych oraz do niwelowania problemów dot. tej grupy. Kobiety uczestniczące w konsultacjach żartowały z faktu, że są postrzegane jako „grupa defaworyzowana”, niemniej zgadzały się, że realizowanie zasady równości kobiet i mężczyzn jest niezwykle istotne i wymaga zrozumienia i aktywnych działań, także z ich strony. Podczas konsultacji wspomniano o</p>

różnicach w zarobkach, różnym traktowaniu przez pracodawców, którzy w niektórych przypadkach preferują jako pracowników mężczyzn. Kobiety podnosiły kwestię podziału obowiązków domowych, jako podlegającą jeszcze pewnemu utrwalonemu stereotypowi, który stopniowo chcą przełamywać (i coraz częściej się im to udaje). W LSR zaplanowano przedsięwzięcia skierowane do tej grupy społecznej m.in. wsparcie przedszkoli, małych szkół, edukacji lokalnej, świetlic środowiskowych, działalności NGO, przedsiębiorczości skierowanej do kobiet. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

Rolnicy z małych gospodarstw

Na obszarze LGD ponad 50% stanowią małe gospodarstwa rolne do 10 ha. Uczestnicy konsultacji zdefiniowali następujące zjawisko: „Mało osób jest chętnych do kontynuowania upraw na małych arealach ziemi, ze względu na nieopłacalność małych gospodarstw, znaczna ilość małych gospodarstw jest sprzedawana lub oddawana w dzierżawę”. W szczególności osoby starsze, związane z wsią i rolnictwem rozumieją wartość gleby uprawnej, która powinna podlegać ochronie, ponieważ stanowi tożsamość lokalną Podlasia Nadbużańskiego. Z punktu widzenia LSR istotne jest podnoszenie świadomości i wiedzy młodych rolników, którzy poszukują pozarolniczych źródeł dochodów. Aby poprawić byt rolnikom, zdwersyfikować dochód mieszkańców wsi LGD będzie wspierał rozwój gospodarstw agroturystycznych, zagród edukacyjnych, krótkich łańcuchów żywnościowych oraz przedsiębiorczości podejmowania i rozwijania działalności gospodarczej, w tym przetwórstwa rolno - spożywczego. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

Osoby poszukujące zatrudnienia np. mieszkańcy osiedli po-PGR

Na obszarze LSR zdiagnozowano 13 gmin po-PGR. Główne problemy, które nawet obecnie da się w nich zauważyć dotyczą: różnic w mentalności, wykształceniu, kwalifikacjach, kompetencjach mieszkańców, wyższego wskaźnika bezrobocia. Mieszkańcy tych gmin mają większe problemy z zaangażowaniem się w życie społeczne, więcej osób korzysta ze środków pomocy społecznej. W LSR zaplanowano przedsięwzięcia skierowane do tej grupy społecznej m.in. wsparcie przedszkoli, małych szkół, edukacji lokalnej, świetlic środowiskowych, działalności NGO, przedsiębiorczości. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

Pozostałe grupy docelowe, uzasadnienie

Seniorzy (osoby, które ukończyły 60 rok życia)

Grupa kluczowa z punktu widzenia wdrażania LSR ze względu na zidentyfikowane w trakcie konsultacji istotne, niezaspokojone potrzeby i perspektywę ich narastania, a zatem konieczność przeznaczania w przyszłości coraz większych zasobów na ich zaspokajanie. Liczba seniorów stale rośnie zarówno łącznie na obszarze LGD, jak też w każdej z poszczególnych gmin, więcej niż co piąta osoba ma powyżej 65 roku życia. Ze względu na fakt, że istnieją jeszcze obszary możliwej prewencji i przygotowania się do stawienia czoła problemom w przyszłości, konieczne jest podejmowanie szerokich działań w tym zakresie. Podczas konsultacji społecznych osoby starsze zgłaszały problemy: osamotnienia, niedostatecznej ilości klubów seniora, oferty zajęć skierowanych do nich, ginące więzi rodzinne, drożyzny, słabego dostępu do opieki zdrowotnej, niedostateczne wsparcie usług opiekuńczych.

W trakcie konsultacji społecznych dyskutowano między innymi nad tym, jaki model opieki nad seniorami powinien być wybrany i wspierany na obszarze LGD, a uczestnicy jednoznacznie skłaniali się ku formie łączącej elementy modelu kompensacyjnego i uzupełnienia, ponieważ zakłada on, że pomoc formalna zostaje włączona w proces opieki nad osobą starszą, gdy najistotniejsze elementy nieformalnej sieci wsparcia nie wypełniają w dostatecznym stopniu swoich zadań opiekuńczych. Opieka formalna i nieformalna są komplementarne względem siebie. Model ten jest zgodny z lokalną tradycją, gdzie seniorami opiekowano się w domach, a także z modelem „familizmu ze wsparciem”, w którym realizowane są zarówno unijne cele w zakresie deinstytucjonalizacji, czyli zapewniania opieki możliwie blisko miejsca zamieszkania wspomaganej osoby i przy najmniejszej ingerencji w jej codzienne życie (co wyklucza np. umieszczanie jej w dużej instytucji opiekuńczej), jak i nie dopuszcza się do tego, aby ciężar opieki nad wymagającymi pomocy bliskimi spadał na pozbawione wsparcia rodziny. Podstawową kwestią w realizacji takiego modelu opieki nad seniorami jest sprawa jak najdłuższego i wysokiej jakości włączenia ich w życie społeczne i kulturalne oraz zapewnienia warunków do prowadzenia zdrowego stylu życia. Ponadto, zakłada się rozwój oferty społeczno-kulturalno-edukacyjnej dla seniorów, w tym działań z zakresu włączenia cyfrowego, by jak najdłużej samodzielnie uczestniczyli w życiu lokalnej społeczności. W LSR zaplanowano przedsięwzięcia skierowane do tej grupy społecznej m.in. kluby seniora, usługi opiekuńcze, wsparcie NGO's, przedsiębiorczości skierowanej do seniorów. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

Ludzie młodzi (do 25 roku życia)

Ludzie młodzi, to kolejna grupa docelowa, którą również wspierano w kończącym się okresie programowania 2014-2020. Takie problemy jak wyludnianie się obszaru, odpływ ludzi młodych kierunkują działalność LGD na szczególne uwzględnienie ludzi młodych jako kluczowej grupy docelowej. Jednocześnie należy przyznać, że była

to grupa najmniej aktywna w konsultacjach społecznych podczas otwartych spotkań. W związku z powyższym przeprowadzono trzy warsztaty „Burza mózgów z młodzieżą” w trakcie organizowanych kolonii zimowych. Młodzież podzieliła się z nami pomysłami na swoje miejscowości, jakich wydarzeń kulturalnych, sportowych im brakuje, określiła również najważniejsze problemy, które ich dotyczą. Młodzi, podczas spotkań zwracali uwagę na: nierówne szanse i dysproporcje w jakości oraz ofercie edukacyjnej, niedostrzeganie przez młodych potencjału obszaru, niedostateczną ilość miejsc spotkań oraz aktywności np. skateparki, nieciekawą ofertę zajęć pozalekcyjnych, niedostateczną ilość wydarzeń, w tym kulturalnych skierowanych do młodzieży. Uczestnicy spotkań podkreślali, że uczniowie szkół wiejskich nadal są defaworyzowani. Zdawalność egzaminów jest na niższym poziomie w porównaniu ze średnią wojewódzką w podlaskim i mazowieckim oraz rówieśnikami z ośrodków miejskich. W małych szkołach wiejskich brakuje wyposażenia np. w nowoczesne technologie, jest niedostateczna ilość zajęć rozwijających kompetencje kluczowe, umiejętności czy zainteresowania. Skutki Covidu dotknęły również tych najmłodszych, brakuje wsparcia psychologa, edukacji prozdrowotnej. Kolejnym problemem, zgłaszanym nawet w gminach o bardzo dużym odsetku dzieci objętych opieką przedszkolną jest niedostateczny czas pracy przedszkoli. W większości gmin LGD jest wystarczająca miejsc w przedszkolach jednak jest potrzeba organizacji dodatkowych zajęć. Problemem zgłaszanym przez mieszkańców był niski poziom tożsamości lokalnej wśród mieszkańców, przede wszystkim dzieci i młodzieży. Warto jest pozyskiwać ich zainteresowanie powrotem w rodzinne strony, poprzez podnoszenie jakości ich życia oraz oferty społeczno-gospodarczej skierowanej konkretnie do tej grupy. Sferami życia społecznego, które przyciągają młodych ludzi (zarówno młodzież w wieku szkolnym, jak i młodych dorosłych), są te charakteryzujące się możliwościami realnego działania i sprawczości, takie jak zaangażowanie w działalność OSP (młodzieżowe drużyny, możliwość awansowania, niesienia pomocy i udziału w akcjach korzystających z nowoczesnego sprzętu, poczucie uczestnictwa w grupie, zaufania do autorytetu przełożonych, świadomość bycia szanowanym w społeczeństwie). Z oferty ośrodków kultury korzystają przedstawiciele tej grupy głównie w zakresie indywidualnych zajęć i podnoszenia kompetencji, takich jak tańca, muzykowania, zajęć plastycznych. Oferta tego typu oceniana jest przez nich jako szeroka, ale ilościowo i jakościowo limitowana dostępnymi funduszami oraz słabym wynagrodzeniem kadry, w niektórych obszarach niepełnym dostępem do infrastruktury. W LSR zaplanowano przedsięwzięcia skierowane do tej grupy społecznej m.in. utworzenie dodatkowych miejsc przedszkolnych oraz zorganizowania zajęć o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym oraz włączającym, wyposażenie małych szkół wiejskich w nowoczesne technologie, organizowanie zajęć rozwijających kompetencje kluczowe, umiejętności czy zainteresowania, wsparcie psychologa, edukacja prozdrowotna, edukacja lokalna, świetlice środowiskowe, przedsiębiorczość np. żłobki. Infrastruktura skierowana do młodzieży: centra aktywności i spotkań, kawiarenki, skwery, skatepark itp. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

Organizacje pozarządowe

Z punktu widzenia realizacji LSR organizacje pozarządowe to podstawowy zasób ludzki, organizacyjny i intelektualny, w dużej mierze dzięki któremu jest możliwe zarówno jej przygotowanie jak i wdrożenie. W perspektywie 2014-2020 NGO'sy zrealizowały ponad 80 projektów na kwotę pow. 6 mln zł. Na obszarze objętym LSR funkcjonuje około 600 organizacji pozarządowych w tym OSP, KGW, należące do najbardziej aktywnych na obszarach wiejskich, także na obszarze LGD. Następuje wymiana pokoleniowa, a wśród osób młodych brakuje lokalnych liderów, chętnych i co najważniejsze, mających możliwości zaangażowania się. Osoby młode oraz w średnim wieku mają czas wypełniony obowiązkami edukacyjnymi, zawodowymi, dojazdami do pracy, poszukiwaniem dodatkowych zarobków, a ograniczony czas wolny wolą spędzać indywidualnie, z rodziną lub w małych gronach towarzyskich. Organizacje pozarządowe muszą więc otrzymać wsparcie w poszukiwaniu nowych, atrakcyjnych i użytecznych społecznie form działania. W innym przypadku tracą swój walor zasobu rozwojowego, którego nie zastąpią indywidualne działania osób. W LSR zaplanowano szereg przedsięwzięć skierowane do organizacji pozarządowych, pośrednio i bezpośrednio m.in. granty, wsparcie seniorów, edukacja lokalna. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

Przedsiębiorcy

Doświadczenie LGD w realizacji perspektywy 2014-2020 pokazuje olbrzymie zainteresowanie mieszkańców zakładaniem nowych firm i rozwijaniem już istniejących. Ponad 40% budżetu LSR przeznaczono na przedsiębiorczość, utworzono 87 nowych i rozwinięto 11 funkcjonujących firm, łącznie powstało 93 miejsc pracy. Niestety nie wszystkie projekty zmieściły się w limicie środków LGD, 40 wnioskodawców nie otrzymało dofinansowania na swoje pomysły. Jako istotne zagrożenia zewnętrzne dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarze LSR uczestnicy konsultacji wskazywali: rosnącą inflację, zagrożenie pandemią, wojna w Ukrainie, kryzys migracyjny, wysokie koszty prowadzenia działalności gospodarczej, trudności z pozyskaniem wykwalifikowanej kadry, skomplikowane przepisy i procedury w pozyskiwaniu środków, brak atrakcyjnych miejsc

pracy, niski poziom przedsiębiorczości, peryferyjne położenie obszaru. LGD przedsiębiorców zdiagnozowała jako ważną grupę docelową LSR. Należą do niej przedsiębiorcy sektora MŚP, ponieważ stanowią największą część tej grupy i są w najtrudniejszej pozycji konkurencyjnej na rynku, z drugiej strony cechują się potencjalnie największą elastycznością w dostosowywaniu się do zmieniających się na rynku sytuacji. Z punktu widzenia LSR ważne jest wspieranie małych lokalnych przedsiębiorców w zakresie usług: turystycznych, przetwórstwa rolno-spożywczego, usług dot. odnawialnych źródeł energii oraz gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ), usług skierowanych do osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji lub świadczonych przez te osoby np. usługi zdrowotne, opiekuńcze, rehabilitacyjne, żłobki/kluby malucha, domy pomocy, usługi beauty, edukacyjne (warsztaty, szkolenia), doradcze, finansowe, IT. Dodatkowo przedsiębiorcy będą mogli montować magazyny energii elektrycznej. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

JST

Z punktu widzenia LSR JST są ważnymi podmiotami w zakresie wdrażania strategii i w znacznym stopniu gwarantami osiągnięcia jej celów i rezultatów. W LSR zaplanowano szereg działań w ramach przedsięwzięć skierowanych do samorządów: OZE, infrastruktura turystyczna, rekreacyjna, kulturalna, dziedzictwo przyrodnicze, przedszkola, małe szkoły, świetlice środowiskowe, seniorzy itp.

Mieszkańcy

LSR jest jednym z narzędzi współkierowania przez mieszkańców zarządzaniem rozwoju obszaru, na którym realizują swoją aktywność życiową. Wszystkie przedsięwzięcia podejmowane w ramach LSR skierowane są do mieszkańców, zarówno jako całości, jak też do poszczególnych grup wśród nich.

Turyści

Turystami korzystającymi z walorów i zasobów infrastrukturalnych obszaru LGD są zarówno osoby przybywające z zewnątrz obszaru (turyści z Polski, turyści zagraniczni), jak i sami mieszkańcy obszaru LGD. Turystyka postrzegana była przez uczestników konsultacji jako jedna z rozwojowych dziedzin gospodarki obszaru oraz jako sfera relaksu, doznań i doświadczeń. Z punktu widzenia LSR właśnie wzmacnianie tych zasobów i walorów obszaru LGD, które wywołują w turystach, czyli także w mieszkańcach, pozytywne doznania i sprawiają, że ich miłe doświadczenia przyciągają ich ponownie, co ma istotne znaczenie. Turystyka doznań i pozytywnych doświadczeń wymaga oferty dobrej jakości, oryginalnej, raczej odległej od głównego nurtu turystyki masowej. Aby stworzyć taką ofertę potrzebne są partnerstwa przedsiębiorców, w tym operatorów turystyki, z organizacjami pozarządowymi, w tym pilnującymi spraw ekologii, ochrony przyrody i krajobrazu, czyli zasobów i walorów turystycznych, z twórcami ludowymi, instytucjami kultury i samymi turystami, którzy są podstawowym zasobem dla rozwoju turystyki i powinni być partnerami w kształtowaniu oferty obszaru. Dlatego LGD planuje wspierać zrównoważony rozwój turystyki, slow tourism (agroturystykę, zagrody edukacyjne, miejsca noclegowe, gastronomię, kampingi, aktywną turystykę itp. w wielkim poszanowaniu dziedzictwa przyrodniczego obszaru).

Źródło: opracowanie własne

Grupom docelowym, w tym seniorom, ludziom młodym oraz osobom w niekorzystnej sytuacji dedykuje się konkretne wsparcie w ramach zaplanowanych przedsięwzięć, informacja na ten temat znajduje się w rozdziałach: VI i VII oraz w zał. 1 i 2 do LSR.

LGD będzie angażować młodych ludzi, seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji w realizację LSR, w tym celu przygotowała szereg działań włączających te osoby. LGD w Planie Komunikacji, który stanowi załącznik do Wniosku o wybór Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność, zaplanowała racjonalny i adekwatny sposób animacji, komunikacji i informowania o możliwości udziału w działaniach oraz możliwości korzystania z efektów tych działań przez grupę osób w niekorzystnej sytuacji (zastosowano 13 środków przekazu).

Podejście LGD do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami lub ludzi młodych oraz zasady równości kobiet i mężczyzn

Wdrażanie LSR oraz działalność LGD ma pozytywny wpływ na równość mężczyzn i kobiet oraz niedyskryminację zarówno w fazie opracowania jak też wdrażania. Wszelkie dokumenty, materiały, informacje, ogłoszenia zostały opracowane w fazie tworzenia oraz będą opracowane w fazie realizacji zgodnie z zasadami równości szans kobiet i mężczyzn - stosowany w niej

będzie język równościowy, żadne zapisy nie będą dyskryminowały pod kątem płci. stosowane będą równościowe grafiki. Obiekty, w których realizowane będą działania LSR oraz miejsca spotkań będą dostępne dla wszystkich osób, które będą korzystały z usług w nich świadczonych, żaden z ich elementów nie będzie dyskryminował poszczególnych osób ani grup ludzi ze względu na płeć, pochodzenie rasowe lub etniczne, religię lub przekonania, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Zgłoszenia do LGD w sprawach o naruszenie zasad równości przez członków LGD analizowane będą przez organy decyzyjne, do których należeć będzie decyzja, jakie kroki w tych sprawach podejmować. Zarówno biura LGD, jak też obiekty, w których realizowane będą przedsięwzięcia LSR oraz strony internetowe podmiotów, które będą wdrażać LSR będą dostępne dla osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami i będą użyteczne dla osób o różnej sprawności i elastyczne w użytkowaniu. Zastosowane udogodnienia dla osób z niepełnosprawnościami są proste i intuicyjne, informacja będzie czytelna, będzie istniała tolerancja na błędy. Użytkowanie będzie wygodne, z odpowiednim dostępem. W przypadku budynków chodzi zarówno o udogodnienia architektoniczne (np. dostęp z poziomu 0, WC dla niepełnosprawnych, szerokie wejścia i przejścia), jak też o informację dla osób głuchych, słabosłyszących, niewidomych i niedowidzących (np. odpowiednie oznakowanie wizualne, czytelne oznaczenia, w kontrastowych kolorach, oznakowania informacyjne dla osób niewidomych typu wypustki w miejscach niebezpiecznych, np. przy schodach). Konieczne jest umożliwienie w każdym z obiektów jest wejście psa - przewodnika.

W przypadku stron internetowych, ich dostępność wyraża się w oferowaniu wersji tych stron dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (np. wysoki kontrast, odstępy między wierszami, itp.).

4.8. Analiza wsparcia finansowego inicjatyw poza bezpośrednimi środkami z RLKS

Niestety środki zaplanowane w budżecie LSR nie są w stanie w 100% zaspokoić potrzeb społeczności lokalnej określonych w pkt. 4.9. oraz w celach i przedsięwzięciach LSR. LGD posiada wieloletnie doświadczenie w pozyskiwaniu środków spoza programu LEADER. Do tej pory zrealizowała projekty na łączną kwotę 3.681.931,34 zł. W nowej perspektywie finansowej LGD planuje pozyskiwać dofinansowanie na realizację projektów zgodnych z celami zaplanowanymi w LSR, tak żeby wzmocnić ich efekt oraz przyczynić się do realizacji projektów wynikających z potrzeb mieszkańców w większym stopniu. Planowana jest kontynuacja organizacji kolonii i półkolonii dla dzieci i młodzież, gdzie środki pozyskiwane są z FSUSR. Ponad sześcioletnia współpraca z partnerem z Ukrainy i realizacja dwóch wspólnych projektów transgranicznych, zachęca LGD do sięgania po środki z programu INTERREG NEXT Polska - Ukraina 2021-2027. W przyszłej perspektywie finansowej 2023-2027 Zarząd Województwa Mazowieckiego uruchomi dla LGD formułę pośrednią. Wieloletnie doświadczenie w sięganiu po środki z KSOW, obydwu UM, FIO, NCK na różne inicjatywy w społecznościach lokalnych, ułatwią pozyskiwanie dofinansowania na realizację celów LSR 2023-2027. Nowym wsparciem, zaplanowanym przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej są Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej, które stanowią ambitne wyzwanie dla LGD.

Z racji tego, iż 16 gmin partnerstwa położonych jest na Mazowszu, w poprzedniej perspektywie LGD nie mogła wdrażać RLKS w formule bezpośredniej ani pośredniej dla gmin z woj. mazowieckiego, co niekorzystnie wpływało na równomierny rozwój obszaru partnerstwa. W perspektywie 2023-2027 Zarząd Województwa Mazowieckiego umożliwił wsparcie obszaru w formule pośredniej ze środków programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Mazowsza

2021-2027 (FEM). LGD przygotowała LSR, w którym dokonała analizy potrzeb i potencjału obszaru oraz wspólnie z lokalną społecznością, podczas konsultacji wypracowała główne kierunki rozwoju, cele i przedsięwzięcia, które wpisują się i są zgodne z FEM. Umożliwia to aplikowanie po środki FEM na warunkach preferencyjnych przez podmioty z obszaru LSR, jak i samą LGD. Cele i przedsięwzięcia LSR są zgodne z typami projektów zaproponowanymi przez Zarząd Województwa Mazowieckiego w ramach EFRR: rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej, turystyczne szlaki tematyczne i produkty tematyczne. W ramach EFS+ zakresy dotyczące włączenia społecznego: aktywizacja społeczna i zawodowa, usługi społeczne świadczone w społeczności lokalnej.

4.9. Podsumowanie analizy potrzeb

Obszar LSR ma olbrzymi, ale niewykorzystany potencjał turystyczny, na który składa się: mało skażone środowisko naturalne, walory przyrodnicze (rzeka Bug, przyroda nadbużańska, parki krajobrazowe, obszary chronione, lasy), atrakcje turystyczne (muzea, szlaki turystyczne, obiekty zabytkowe), baza noclegowa, produkty lokalne. Zdiagnozowany potencjał umożliwia rozwój przedsiębiorczości w tym zakresie. Dodatkowo obszar LGD jest położony peryferyjnie, boryka się z problemami demograficznymi, wyludnianiem się obszaru, odpływem ludzi młodych, niższą ofertą edukacyjną, starzeniem się społeczeństwa, niską aktywnością społeczną, zanikaniem dziedzictwa kulturowego, dużą ilością osób korzystających z pomocy społecznej, które mają trudność z podjęciem zatrudnienia.

Na bazie diagnozy obszaru, analizy SWOT można wskazać dwie główne potrzeby, które są dość rozbudowane, ale jednocześnie spójne i składają się na dwa cele LSR:

1. Ochrona przyrody oraz rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego.
2. Poprawa warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej, poprzez włączenie osób w niekorzystnej sytuacji.

Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia

5.1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami

Założenia LSR SLGD „Tygiel Doliny Bugu” są zgodne i komplementarne z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami dotyczącymi obszaru LGD. W tabeli poniżej dokonano porównania celów i założeń tych dokumentów z celami LSR.

Tabela 25 Zgodność i komplementarność celów LSR z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami

Cel 1. Ochrona przyrody oraz rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego	
P.1.1 Rozwój infrastruktury publicznej - turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki (EFRROW/EFRR)	NA SZCZEBLU WOJEWÓDZKIM <ul style="list-style-type: none"> • Zgodność z celami i kierunkami działań Strategii rozwoju województwa podlaskiego do 2030 r., w zakresie celu operacyjnego 1.3 Lokalna przedsiębiorczość poprzez wspieranie rozwoju turystyki w oparciu o m.in. walory przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe i lokalne produkty turystyczne; w zakresie celu operacyjnego, celu 1.4 Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego poprzez wspieranie rozwoju odnawialnych źródeł energii OZE oraz edukację ekologiczną; celu operacyjnego 2.2 Aktywni mieszkańcy, w zakresie celu 2.3 Przestrzeń wysokiej jakości, celem 3.3 Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne. • Zgodność z zakresami działań Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 30+
P.1.2. Rozwój przedsiębiorczości	

<p>(EFRROW)</p> <p>P.1.3. Zrównoważona turystyka wiejska (EFROW)</p> <p>P.1.4. Sieciowanie projektów lokalnych (EFROW)</p> <p>P.1.5. Odnawialne źródła energii (EFRR)</p>	<p>Innowacyjne Mazowsze w zakresie kierunku działania: 1 Wsparcia rozwoju przedsiębiorczości, 4. Rozwój konkurencyjnej gospodarki, 6. Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich, 11. Proekologiczna transformacja energetyki, Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa.</p> <ul style="list-style-type: none"> Zgodność z celami Programu Ochrony Środowiska Województwa Podlaskiego na lata 2017-2020 z perspektywą do 2024 roku w zakresie podnoszenia poziomu świadomości ekologicznej i zainteresowania środowiskiem przyrodniczym. <p>NA SZCZEBLU POWIATOWYM</p> <ul style="list-style-type: none"> Zgodność z celami Strategii Rozwoju Powiatu Siedleckiego na lata 2015-2020 z perspektywą do 2025 r. w zakresie celu 1: Rozwój potencjału gospodarczego powiatu siedleckiego, celu 2: Podniesienie potencjału społecznego i edukacyjnego mieszkańców powiatu siedleckiego poprzez przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, celu: 4 Promocja i ochrona walorów turystycznych Powiatu. Zgodność z celem operacyjnym 2.1 Promocja przedsiębiorczości i wsparcie samozatrudnienia Programu promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku zatrudnienia, pracy w powiecie łosickim na lata 2021-2026. Zgodność z Programem Ochrony Środowiska Powiatu Siemiatyckiego na lata 2020-2023 z perspektywą na lata 2024-2027, w zakresie celu szczegółowego 2.3 Rozwój odnawialnych źródeł energii, 3.4. Rozwój infrastruktury na rzecz poprawy jakości życia ludności Zgodność z priorytetami, celami i zadaniami „Programu ochrony środowiska dla powiatu sokołowskiego na lata 2022-2025” z uwzględnieniem perspektywy do roku 2029 w zakresie prowadzenia działań edukacyjnych z zakresu gospodarki niskoemisyjnej. <p>NA SZCZEBLU GMINNYM</p> <ul style="list-style-type: none"> Zgodność ze Strategią Rozwoju Gminy Korczew na lata 2021-2030 w zakresie kierunku działania: 1.2.4 Budowa ścieżek pieszych, rowerowych, kładki pieszo-rowerowej, oznakowanie szlaków, 2.2.2 Rozwój infrastruktury turystycznej oraz rozwój infrastruktury około turystycznej, 2.3.2 Wsparcie dla przedsiębiorców rozpoczynających i rozwijających działalność - współpraca z lokalnymi i regionalnymi Instytucjami Otoczenia Biznesu (IOB) w zakresie oferty: szkolenia, doradztwo, usługi prawne, księgowo i podatkowe, informacyjne z zakresu dostępnych środków (nowa perspektywa UE na lata 2021-2027) na działalność gospodarczą. Zgodność ze Strategią Rozwoju Gminy Paprotnia na lata 2014-2030 w zakresie obszaru przedsiębiorczość: zakłady produkcji i przetwórstwa rolnego w tym pieczarkarnie, zakłady przetwórstwa zwierzęcego (drobiowe); rolne gospodarstwa ekologiczne oraz specjalistyczne działające w obszarze: sadownictwo i zielarstwo oraz pszczelarstwo; rolne gospodarstwa agroturystyczne; wytwórnia wody źródlanej „Paprotnianka”. Zgodność ze Strategią Rozwoju Gminy Sarnaki na lata 2022-2030 z perspektywą do 2035 r. w zakresie celu operacyjnego 1.2. Przeciwdziałanie zanieczyszczeniu środowiska, zagrożeniom naturalnym i skutkom zmian klimatu 1.3. Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii i nowoczesnych rozwiązań pro-ekologicznych, 2.1. Zachowanie i promocja walorów przyrodniczych i kulturowych Gminy, 2.2. Rozwój i podniesienie standardów infrastruktury i oferty turystycznej, 2.3. Wsparcie warunków prowadzenia i dywersyfikacji działalności rolniczej i gospodarczej oraz przeciwdziałanie bezrobociu. Zgodność ze Strategią Rozwoju Gminy Perlejewo na lata 2016-2030 w zakresie zadania: 10 Tworzenie małej infrastruktury turystycznej, 11 Rozwój agroturystyki. Zgodność ze Strategią Rozwoju Gminy Sabnie na lata 2022 -2030 w zakresie celu operacyjnego: 1.1 Poprawa jakości oraz dostępu do usług publicznych o charakterze społecznym, 2.2 Wsparcie przedsiębiorczości, 3.2 Rozwój potencjału turystycznego i kulturowego oraz infrastruktury poprawiającej atrakcyjność sportowo-rekreacyjną gminy.
---	---

	<ul style="list-style-type: none"> • Zgodność ze Strategią Rozwoju Gminy Grodzisk w zakresie celu 3 Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich poprzez rozwój przetwórstwa rolno - spożywczego, rozwój sieci usług dla rolnictwa, rozwój agroturystyki, budowę zbiorników małej retencji w celu uatrakcyjnienia wizerunku turystycznego gminy. • Zgodność ze celami gospodarczymi „Strategii rozwoju gminy Kosów Lacki do 2025 roku” w zakresie: dalszy rozwój produkcji mleczarskiej i jej przetwórstwa, (...) wdrażanie rolnictwa ekologicznego i przetwórstwa produktów wytwarzanych metodami ekologicznymi; restrukturyzacja obszaru gminy, poprzez rozwój turystyki i wypoczynku, usług związanych z obsługą ludności, rolnictwa oraz turystyki i wypoczynku oraz poprzez umocnienie istniejących oraz stworzenie nowych podmiotów. • Zgodność z celami Strategii terytorialnej Partnerstwa Razem dla rozwoju w zakresie Cel 1: Po pierwsze: gospodarka - rozwój różnorodnej, konkurencyjnej, perspektywicznej działalności gospodarczej, wykorzystującej w sposób zrównoważony lokalne zasoby przyrodnicze, kulturowe, ludzkie i infrastrukturalne oraz Cel 3: Razem dla zielonego rozwoju - współpraca samorządów i społeczności obszaru Partnerstwa, włączająca także podmioty zewnętrzne na rzecz zrównoważonego, nie dewastującego środowiska, rozwoju obszaru.
--	---

CEL 2. Poprawa warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej poprzez włączenie osób niekorzystnej sytuacji.

<p>P.2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej - kulturalnej, dziedzictwa kulturalnego (EFRROW/EFRR)</p> <p>P.2.2. Aktywni seniorzy (EFS+/EFRROW)</p> <p>P.2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży Podlasia Nadbużańskiego (EFS+/EFRROW)</p> <p>P.2.4. Zwiększenie aktywności mieszkańców w działalność NGO (EFRROW)</p> <p>P.2.5. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywną integrację i usługi opiekuńcze (EFS+)</p> <p>P.2.6. Przedsiębiorczość skierowana do osób w niekorzystnej sytuacji (EFS+/ EFRROW)</p> <p>P.2.7. Inteligentne</p>	<p>NA SZCZEBLU WOJEWÓDZKIM</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zgodność z zakresami działań Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 30+ Innowacyjne Mazowsze w zakresie kierunku działań i działań: 1 Wsparcia rozwoju przedsiębiorczości, 4. Rozwój konkurencyjnej gospodarki, 6. Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich, 11. Proekologiczna transformacja energetyki, 15 Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego, 16. Podnoszenie standardów funkcjonowania infrastruktury społecznej oraz zmniejszenie różnic w dostępie do świadczeń zdrowotnych i opiekuńczych, 19. Włączenie i integracja społeczna, 20. Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, 21. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa, 22. Upowszechnianie kultury i twórczości. • Zgodność z celami i kierunkami działań Strategii rozwoju województwa podlaskiego do 2030 r. w zakresie celu operacyjnego 2.2 Aktywni mieszkańcy, 2.3 Przestrzeń wysokiej jakości, 3.2 Kapitał społeczny, 3.3 Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne, 3.4 Gościnny region, 1.5 E-podlaskie poprzez wdrażanie koncepcji Smart City i Smart Village. • Zgodność z celami Programu rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021- 2030 poprzez rozwój oferty kulturalnej województwa, edukację kulturalną oraz rozwój infrastruktury kultury. • Zgodność z Strategią Rozwiązywania Problemów Społecznych Województwa Podlaskiego do roku 2030 w zakresie celu I: Włączenie społeczne oraz przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu osób i rodzin, celu III: Poprawa warunków życia osób z niepełnosprawnościami w sferze społecznej i zawodowej, celu V: Wzmocnienie jakości życia osób starszych. <p>NA SZCZEBLU POWIATOWYM</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zgodność z celami Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Siemiatyckim na lata 2021-2030 w zakresie rozwoju i budowy systemu wsparcia dla osób starszych w powiecie siemiatyckim, w zakresie rozwijania aktywnych i zdrowych form spędzania czasu wolnego przez osoby starsze - zaspokajanie ich potrzeb kulturalno-społecznych, rekreacyjnych i edukacyjnych, w tym organizowanie cyklicznych imprez i spotkań integracyjnych, wycieczek, zajęć i warsztatów. • Zgodność ze Strategią Rozwoju Powiatu Sokołowskiego na lata 2016-2025 w zakresie celu szczegółowego: 1.1 Rozwój gospodarczy oparty o lokalny potencjał, 2.2 kreowania warunków wzmocnienia kapitału społecznego, 2.3 Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, 3.1 Zachowanie i ochrona wartości kulturowych.
--	--

rozwiązania wsi
(EFRROW)

- Zgodność ze **Strategią Rozwoju Powiatu Siedleckiego na lata 2015-2020 z perspektywą do 2025 r.** w zakresie celu 2: Podniesienie potencjału społecznego i edukacyjnego mieszkańców powiatu siedleckiego poprzez Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, celu 3 Promocja i ochrona dziedzictwa kulturowego poprzez Rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury oraz Zachowanie tożsamości kulturowej i tradycji w społeczności Powiatu, celu 4 Promocja i ochrona walorów turystycznych powiatu poprzez Rozwój infrastruktury turystycznej.
  - Zgodność ze **Powiatową strategią rozwiązywania problemów społecznych na lata 2011-2020 z perspektywą do 2025 r.** powiatu siedleckiego w zakresie celu strategicznego: 1 - Zintegrowany system wsparcia rodziny poprzez Wspieranie działań na rzecz poprawy warunków rozwoju społecznego dla osób starszych i rozwój integracji międzypokoleniowej oraz celu 4 - Partnerstwo na rzecz aktywności obywatelskiej i poprzez Wspieranie instytucji społeczeństwa obywatelskiego.
- NA SZCZEBLU GMINNYM**
- Zgodność ze **Strategią Zrównoważonego Rozwoju Gminy Paprotnia 2014-2030** w zakresie celu strategicznego 1: Polityka Społeczna, celu strategicznego 6: Wizerunek Gminy. Promocja gminy.
  - Zgodność ze **Strategią Rozwoju Gminy Ceranów z perspektywą na lata 2017- 2020 z perspektywą na lata 2021-2025** w zakresie celu II: Zaspokajanie potrzeb mieszkańców gminy Ceranów w zakresie usług społecznych, celu III: Wielofunkcyjny rozwój wsi i sprostowanie wymaganiom rozwoju przedsiębiorczości, celu IV Poprawa i ochrona środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego.
  - Zgodność ze **Strategią Rozwoju Gminy Stara Kornica na lata 2016-2025** z zakresie celu szczegółowego: III.2 Rozwój oferty rekreacyjno-sportowej i kulturalnej, IV.2 Wzmocnienie aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców.
  - Zgodność ze **Strategii rozwoju gminy Kosów Lacki do 2025 roku** w zakresie celu operacyjnym „Stworzenie drogi awansu dla młodych ludzi” w ramach realizacji zadania „Podniesienie poziomu wykształcenia” poprzez m.in. wprowadzenie stypendiów dla uczniów zdolnych, wywodzących się z ubogich rodzin, fundowanie stypendiów dla tych osób, które podejmą studia zgodnie z potrzebami gminy, a po ich ukończeniu będą pracowały na terenie gminy.
  - Zgodność ze **Strategią Rozwoju Gminy Korczew na lata 2021-2030** w zakresie kierunku działania: 3.1.3 Edukacja dostosowana do indywidualnych potrzeb uczniów, w tym m.in. różnorodna oferta zajęć i programów, zarówno rozwijających zainteresowania, uzdolnienia i kompetencje uczniów, jak i wspierających w zakresie pojawiających się trudności, czy adresowane dla uczniów o specjalnych potrzebach.
  - Zgodność ze **Strategią Rozwoju Gminy Sabnie na lata 2022 -2030** w zakresie celu operacyjnego: 1.1 Poprawa jakości oraz dostępu do usług publicznych o charakterze społecznym, 2.2 Wsparcie przedsiębiorczości, 3.2 Rozwój potencjału turystycznego i kulturowego oraz infrastruktury poprawiającej atrakcyjność sportowo-rekreacyjną gminy.
  - Zgodność ze „**Strategią Rozwoju Gminy Paprotnia na lata 2014-2030**” w obszarze polityki społecznej w zakresie: żłobek i przedszkole działające w nowocześnie urządzonych i w pełni wyposażonych obiektach z pełną obsadą kadrową oraz ośrodek kultury działający w nowocześnie urządzonym i w pełni wyposażonym obiekcie z pełną obsadą kadrową.
  - Zgodność ze **Strategią Rozwiązywania Problemów Miasta Siemiatycze na lata 2022-2024** w zakresie działania pn. Wspieranie rozwoju dzieci i młodzieży.
  - Zgodność ze **Strategią Rozwoju Gminy Grodzisk** w zakresie celu 1 Rozwój infrastruktury technicznej i społecznej warunkującej rozwój gospodarczy gminy i utrzymanie na wysokim poziomie stanu środowiska naturalnego poprzez Analizę potrzeb i możliwości ich zaspokojenia w sferach: Oświaty i wychowania, Ochrony zdrowia, opieki społecznej oraz bezpieczeństwa publicznego, Dostępu do dóbr kultury i obiektów sportowo - rekreacyjnych oraz Zabezpieczenie bazy dla szkolnictwa podstawowego i gimnazjalnego.

	• Zgodność z celami Strategii terytorialnej Partnerstwa Razem dla rozwoju w zakresie Cel 2: Świadoma, aktywna, kompetentna i zdrowa społeczność - podnoszenie poziomu wiedzy, aktywności, kompetencji, zdrowia oraz włączenia społecznego mieszkańców obszaru Partnerstwa.

5.2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć

Lokalna Strategia Rozwoju SLGD „Tygiel Doliny Bugu” jest dokumentem zintegrowanym i spójnym wewnątrz. Cele, przedsięwzięcia i operacje wynikają z analizy potrzeb i potencjałów LSR oraz szeroko zakrojonych konsultacji społecznych. Dwa cele LSR oraz zawarte w nich przedsięwzięcia realizują wszystkie cele postawione przed RLKS, zarówno w PS WPR 2023-2027, jak i FEdP 2021-2027. Z drugiej strony, integrują w ramach poszczególnych celów różne sektory, partnerów, zasoby i branże działalności gospodarczej, w celu kompleksowej realizacji poszczególnych przedsięwzięć.

Cel 1. Ochrona przyrody oraz rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego integruje różnego typu działania na rzecz wskazanego beneficjenta. Poprzez wszystkie pięć przedsięwzięć, na rzecz ochrony środowiska naturalnego, rozwoju turystyki i wsparcia producentów lokalnych. Samorządy w (P.1.2.) będą przygotowywać infrastrukturę turystyczną, udostępniać obszary cenne przyrodniczo turystom i mieszkańcom, z jak najmniejszym uszczerbkiem dla przyrody, natomiast przedsiębiorcy (P.1.2.) i rolnicy (P.1.3., 1.4.) poprzez rozwijanie oferty swoich firm, gospodarstw będą korzystać z powstałej infrastruktury, co wpłynie na osiągnięcie wspólnych i komplementarnych celów i korzyści oraz wartości dodanej wdrażania LSR. Dodatkowo, LGD zastosowała synergii i komplementarność w tym zakresie między funduszem EFRROW i EFRR, ponieważ w ramach przedsięwzięcia 1.5. Odnawialne źródła energii (budowa, rozbudowa magazynów energii elektrycznej, których bezpośrednie oddziaływanie na zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych środowisko będzie spójne z celami 1 i 2 LSR.

Cel 2. Poprawa warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej poprzez włączenie osób w niekorzystnej sytuacji, poprzez wszystkie siedem przedsięwzięć, na rzecz rozwoju społeczności lokalnej i włączenia seniorów, ludzi młodych osób w niekorzystnej sytuacji integruje różnego typu działania na rzecz wskazanego beneficjenta. Samorządy będą poprawiać dostęp do infrastruktury (P.2.1.), natomiast NGO's i inne podmioty będą realizować zadania w ramach grantów (P.2.2., 2.4.), wspierające aktywność społeczną oraz włączające osoby w niekorzystnej sytuacji, co wpłynie na osiągnięcie wspólnych i komplementarnych celów i korzyści oraz wartości dodanej wdrażania LSR. Dodatkowo LGD zastosowała synergii i komplementarność, w tym zakresie między funduszem EFRROW i EFRR i EFS+.

Przedsięwzięcia: 1.2., 1.3., 1.4. zaplanowane w Celu 1. w sposób zintegrowany i komplementarny, integrują i wzmacniają wsparcie przedsięwzięć: 2.1., 2.2., 2.3., 2.4., 2.5., 2.6. zaplanowane z Celu 2. na rzecz ludzi młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji, włączając te grupy we wdrażanie LSR. Dodatkowo LGD zastosowała synergii i komplementarność w tym zakresie między funduszom EFRROW, EFRR i EFS+.

Przedsięwzięcie 1.3. Zrównoważona turystyka wiejska (zagrody edukacyjne, gospodarstwa agroturystyczne) w Celu 1 integruje i wzmacnia przedsięwzięcie 2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego (projekt partnerski - Lokalni Edukatorzy młodzieży z doliny Bugu i Niemna oraz edukacja lokalna - projekt realizowany w partnerstwie) w Celu 2.

Komplementarność i synergia w tym zakresie polega na rozwoju oferty edukacji pozaformalnej w tym skierowanej do osób młodych.

Cel 1 komplementarnie oddziałuje na założenia celu ogólnego 2 w zakresie Smart Village (P.2.7.), gdzie w przygotowanych koncepcjach inteligentnych wsi mogą być umieszczone operacje, które będą zgodne z przedsięwzięciami LSR. Jeśli dany projekt będzie wynikał z koncepcji Smart Village, LGD w ramach oceny wniosku przyzna mu dodatkową punktację. Zagraniczny projekt partnerski Edukatorzy młodzieży z doliny Bugu i Niemna oraz projekty w partnerstwie Edukacja lokalna zaplanowane w przedsięwzięciu 2.3 Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego w Celu 2., integrują i wzmacniają wsparcie idei partnerstwa w LSR. LGD przygotowała Plan Komunikacji, którego działania komunikacyjne są zgodne z Celami 1 i 2 LSR oraz zaplanowanymi przedsięwzięciami. Aby zapewnić wspólne i komplementarne cele LSR przedsięwzięcia odpowiadają na potrzeby, włączają oraz angażują ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji. Dodatkowo LGD zastosowała synergii i komplementarność w tym zakresie między funduszami EFRROW i EFS+.

Przedsięwzięcie 1.2. Rozwój przedsiębiorczości zaplanowane w Celu 1., integruje i wzmacnia przedsięwzięcie 2.6. Przedsiębiorczość skierowana do osób w niekorzystnej sytuacji zaplanowane w Celu 2. na rzecz tworzenia miejsc pracy. LSR przewiduje także kompleksowe wsparcie i zintegrowane działania kilku branż działalności gospodarczej tj. wsparcie podmiotów działających w branżach: rozwoju bazy noclegowej i gastronomicznej; turystyce aktywnej (np. spływy kajakowe, wypożyczalnie rowerów, nart biegowych, ośrodki jeździeckie itp.); turystyce regionalnej (np. przewodnicy przyrodniczy, turystyczni); wytwarzających i przetwarzających produkty lokalne (P.1.2.). LGD zaplanowała przedsięwzięcie 2.6., w ramach którego przewidziała wsparcie na zakładanie i rozwijanie firm przez osoby młode, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji, oraz/lub wspieranie usług, których odbiorcami będą osoby w/w (np. usługi zdrowotne, opiekuńcze, rehabilitacyjne, żłobki/kluby malucha, domy pomocy, usług beauty, edukacyjne /np. warsztaty oraz szkolenia/, doradcze, finansowe, IT).

5.3 Wsparcie z innych programów, funduszy

LGD przygotowała LSR, w którym dokonała analizy potrzeb i potencjału obszaru, oraz wspólnie z lokalną społecznością, podczas konsultacji, wypracowała główne kierunki rozwoju, cele i przedsięwzięcia, które wpisują się i są zgodne z Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027. Ze środków EFRR w Celu 1, przedsięwzięcie 1.1. w Celu 2. przedsięwzięcie 2.1. rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej odpowiadają zakresom FEM tj. turystyczne szlaki tematyczne i produkty tematyczne, zaplanowane przedsięwzięcia. Dodatkowo, w ramach EFS+ Cel 2, przedsięwzięcia: 2.2., 2.3., 2.5., zakresy dotyczące włączenia społecznego: aktywizacja społeczna i zawodowa, usługi społeczne świadczone w społeczności lokalnej również są komplementarne z FEM. Dodatkowo LGD planuje kontynuować pozyskiwanie środków z różnych programów/funduszy. W ramach wsparcia dzieci i młodzieży, będzie organizować kolonie i półkolonie ze środków FSUSR (zgodne z celem 2 z przedsięwzięciem 2.3.). Kolejnym działaniem, które planuje kontynuować to realizacja projektów transgranicznych w ramach programu INTERREG NEXT Polska - Ukraina 2021-2027, w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego, rozwoju zrównoważonej turystyki oraz wzmacniania partnerstwa transgranicznego (zgodne z celem 1 i 2 z przedsięwzięciem 1.1.-1.4, 2.1., 2.3., 2.4.,). Na mniejsze inicjatywy, wynikające z potrzeb lokalnej społeczności takie jak: wizyty studyjne, szkolenia, eventy LGD będzie pozyskiwać środki w ramach: KSOW, Urzędu Marszałkowskiego woj. mazowieckiego i

podlaskiego, FIO, NCK (zgodne z celem 2 z przedsięwzięciem 2.2., 2.3., 2.4.). Nowym wsparciem, zaplanowanym przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej są, Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej, które umożliwiają LGD pozyskanie środków na większe inicjatywy, projekty, również w partnerstwie z innymi podmiotami z obszaru LSR (zgodne z celem 1 i 2).

5.4. Wartość dodana podejścia LEADER

Wartość dodana podejścia LEADER wiąże się ze wzmocnieniem lokalnego zaangażowania, poprzez rozwój lokalnej strategii, jej realizację i przydział zasobów. SLGD „Tygiel Doliny Bugu” angażowała społeczność lokalną w przygotowanie LSR oraz będzie ją angażowała w jej realizację, m.in. przez szereg działań zaplanowanych w Planie Komunikacji. LGD mierzy wartość dodaną swojej pracy wskaźnikami jakościowymi i ilościowymi, zaplanowanymi w LSR oraz Planie Komunikacji. Dzięki możliwości wdrażania projektów w ramach podejścia LEADER, od 2006 r. następuje wzrost potencjału członków lokalnych społeczności, zauważalne jest na obszarze zwiększenie kapitału społecznego lokalnych społeczności wiejskich, czyli wzmocnianie więzów, rozwijanie kontaktów, budowa, wzajemnego zaufania, wymiana informacji, które sprzyjają współpracy, podejmowaniu ryzyka i innowacjom. Nastąpiła również poprawa otoczenia instytucjonalnego na poziomie lokalnym, obejmująca instytucje, procesy i mechanizmy, poprzez które grupy interesów, organizacje sektora publicznego, organizacje sektora pozarządowego i przedsiębiorcy wyrażają swoje potrzeby, korzystają ze swoich praw, oraz negocjują różnice - zarządzanie sprawami publicznymi w sposób oparty na współpracy. LGD ma do zaoferowania trzy źródła finansowania przedsięwzięć zaplanowanych w LSR w ramach funduszy: EFRROW, EFS+, EFRR. Synergia między przedsięwzięciami finansowanymi z kilku źródeł (P.1.1., 2.1., 2.2., 2.3.), realizowanymi przez różne sektory, zaspakaja potrzeby trudne do zniwelowania przez „klasyczne” działania. Projekty realizowane z różnych źródeł, o charakterze kolektywnym niosą korzyści dla całej społeczności, włączają grupy, dotąd mniej aktywne, co jest wartością dodaną podejścia LEADER.

LGD chce osiągnąć lepszą jakość projektów, związki i synergii pomiędzy projektami poprzez wdrażanie środków sposobem połączenia projektów „miękkich” ze wsparciem inwestycyjnym (kilka projektów przynoszących efekt skali) w ramach synergii przedsięwzięć 2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej - kulturalnej, dziedzictwa kulturalnego (inwestycje) i 2.4. Zwiększenie aktywności mieszkańców w działalności NGO („miękkie”).

LGD w ramach LSR zaplanowała różnorodny dobór dostępnych metod wdrażania operacji. Projekty grantowe w przedsięwzięciach: 2.2., 2.4, 2.7. oraz projekty w partnerstwie i projekt partnerski w przedsięwzięciu 2.5. Realizacja projektów tymi metodami tworzy efekt synergii, tj. razem możemy zdziałać więcej, łatwiej razem rozpoznać potrzeby grupy docelowej projektu, a to pomoże w odpowiednim dostosowaniu działań dla tej grupy. Realizacja grantów daje lepsze oraz wzmacnia efekty i wyniki zaplanowanych przedsięwzięć w porównaniu do wdrożenia standardowym systemem, poprzez realizację szeregu działań w ramach jednego grantu. Dodatkowo Partnerstwo wzmocni kadrę organizacji partnerskich poprzez wymianę doświadczeń i wiedzy między podmiotami oraz zachęci partnerów do dalszej współpracy.

LGD w LSR dysponuje dwoma zakresami wsparcia: Zarządzanie LSR oraz Wdrażanie LSR. W ramach zarządzania będzie komunikować się ze społecznością lokalną, poprzez budowanie umiejętności społeczności lokalnej - animację np. specjalistyczne działania animacyjne na rzecz konkretnych celów, odbiorców (np. środowisko, zrównoważona turystyka, aktywizacja społeczności lokalnej, włączanie osób w niekorzystnej sytuacji, budowanie przyjaznego

wizerunku, upowszechnianie dobrych praktyk). W ramach wdrażania LSR zaplanowano szereg przedsięwzięć, które wynikają z zakresów wsparcia zaplanowanych w PS WPR i FEoP. Dobrano do tego różnorodne metody wdrażania projektów, które pozwalają realizować wielosektorową strategię rozwoju lokalnego, zgodnie z zasadą rzeczywistego partnerstwa, innowacyjności, wielosektorowości, nadal jednak zachowując oddolny charakter LSR.

Rozdział VI. Cele i wskaźniki

6.1. Zgodność celów LSR z celami programów

Stowarzyszenie „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu”, mając na uwadze przeprowadzoną analizę potrzeb i potencjału LSR, oraz szereg konsultacji społecznych, podjęła decyzję o wdrażaniu wielofunduszowej LSR. Uwzględniając ponadwojewódzki charakter wsparcia i możliwości finansowania przedsięwzięć ze środków: PS WPR 2023-2027 (EFRROW) zarówno w gminach województwa mazowieckiego i podlaskiego oraz w formule bezpośredniej programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (EFRR i EFS+) na terenie gmin województwa podlaskiego. Dodatkowo w ramach środków Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 w formule pośredniej dla gmin położonych w województwie mazowieckim, należących do obszaru LGD. Dzięki tak zaplanowanemu wsparciu, LGD ma możliwość kompleksowo i komplementarnie zrealizować cele, jakie stawia Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).

Wypracowane przez społeczność lokalną założenia do LSR wpisują się wprost w Cel PS WPR *Promowanie zatrudnienia, wzrostu, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki i zrównoważonego leśnictwa*. LGD mając na uwadze specyficzny obszar i charakter LSR tj. 16 mazowieckich gmin i 9 podlaskich, zaplanowanymi w LSR celami realizować będzie również pozostałe wyzwania, które zostały postawione przed RLKS. Poprawie spójności społecznej i terytorialnej służyć będą przedsięwzięcia, w szczególności realizowane w Celu I, oraz komplementarnie w Celu II LSR.

Cel interwencji LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) to: budowanie lokalnej tożsamości, bazującej na aktywizacji społecznej i przy wykorzystaniu miejscowych zasobów, w sposób zapewniający najlepsze zaspokojenie potrzeb społeczności wiejskich, w tym poprzez wykorzystanie wiedzy, innowacji i rozwiązań cyfrowych. Cele LSR zapewniają pełną komplementarność i zintegrowanie poszczególnych celów i przedsięwzięć w LSR i kompleksową realizację interwencji LEADER oraz PS WPR 2023-2027, tj. promowanie zatrudnienia, wzrostu włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki i zrównoważonego leśnictwa. Tym samym, w ramach dwóch celów LSR, LGD będzie wspierać włączenie społeczne, szczególnie wśród osób w niekorzystnej sytuacji, przedsiębiorczość, małe gospodarstwa rolne (agroturystyka i zagrody edukacyjne), KŁŻ, ochronę dziedzictwa kulturowego (grant dla NGO), poprawę do usług publicznych, infrastruktury turystycznej i kulturalnej (Kamper Parki, infrastruktura wodna, obiekty prowadzące działalność kulturalną ważną dla edukacji i aktywności kulturalnej), przygotowanie planów Smart Village oraz kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji lub przedsiębiorczości, a także wzmocnienie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego (grant dla NGO, projekt partnerski i projekt w partnerstwie). Wszystko to w LSR jest ukierunkowane na rozwój obszaru w oparciu o ochronę przyrody i rozwój zrównoważony turystyki i produktu lokalnego oraz na poprawę

warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej poprzez włączenie osób w niekorzystnej sytuacji.

Cel przekrojowy PS WPR 2023-2027, tj. *modernizacja sektora poprzez wspieranie i dzielenie się wiedzą, innowacjami i cyfryzacją w rolnictwie i na obszarach wiejskich oraz zachęcanie do ich wykorzystywania* realizowany będzie przede wszystkim przez przedsięwzięcia 1.1., 1.4. w Celu 1. oraz 2.3., 2.7. w Celu 2.

Realizacja RLKS w formule bezpośredniej umożliwi zastosowanie podejścia oddolnego i odpowie na potrzeby zgłaszane przez społeczność lokalną w zakresie podjęcia kompleksowych i zintegrowanych działań na rzecz rozwoju ich gmin. Zaplanowane cele i wskaźniki w programie FEdWP (EFRR) będą realizowane w LSR w celach nr 1 i 2 zakresy tematyczne operacji ujęte w przedsięwzięciach 1.1 Rozwój małej infrastruktury publicznej - turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki (wsparcie tworzenia centrów ochrony różnorodności biologicznej w oparciu o rodzime gatunki, jak banki genowe, parki miejskie, ogrody botaniczne, ekoparki, uzupełnione o ścieżki dydaktyczne oraz budowy i odbudowy infrastruktury związanej z ochroną i przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków oraz rozwoju mechanizmów ochrony i zwiększania różnorodności biologicznej) oraz 2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej - kulturalnej, dziedzictwa kulturalnego infrastruktury (infrastruktura do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej) są zgodne i realizują wskaźniki celu szczegółowego ii (CP5) ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000, fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych. Natomiast wspieranie innowacyjnych odnawialnych źródeł energii (przedsięwzięcie 1.5. innowacyjne OZE i magazyny energii) wprost realizuje założenia i celu szczegółowego ii (CP2) - produkcja energii i/lub ciepła ze źródeł odnawialnych z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności, projekty grantowe społeczności lokalnych.

Zaplanowane cele i wskaźniki w programie FEdP(EFS+) będą realizowane w celu 2. LSR - zaplanowano zakresy tematyczne operacji ujęte w Przedsięwzięciu 2.3. w ramach którego będzie wspierana edukacja w przedszkolach oraz małych szkołach do 100 uczniów. Są zgodne z celem szczegółowego f) (CP4) - wspieranie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej oraz wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego. Cel szczegółowy k) (CP4) - zwiększenie dostępności do usług opiekuńczych o mniejszej skali świadczonych w społeczności lokalnej, realizują przedsięwzięcia 2.2 i 2.5, gdzie zaplanowano wsparcie klubów seniora i dostępności do usług opiekuńczych. Dzieci i młodzież, do których LGD planuje kierować wsparcie w przedsięwzięciu 2.3., w zakresie świetlic środowiskowych wynika z celu szczegółowego l) (CP4) - integracja społeczna osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Formy aktywnej integracji, szkolenia, doradztwo, staże itp. (Przedsięwzięcie 2.5) będzie realizować założenia celu szczegółowego h) (CP4) - działania w zakresie aktywnej integracji na poziomie społeczności lokalnej oraz Zarządzania LSR i animacji.

Wszystkie cele i przedsięwzięcia LSR uwzględniają dane zawarte w Analizie potrzeb i potencjału LSR. Przy ich formułowaniu oparto się przede wszystkim o wnioski z konsultacji społecznych, co zostało szczegółowo wskazane w Rozdziale IV LSR oraz w niniejszym Rozdziale VI. Ścisłe związki pomiędzy Analizą potrzeb i potencjałów, analizą SWOT jak również celami i przedsięwzięciami, oraz wskaźnikami realizującymi cele i przedsięwzięcia pokazuje Matryca logiczna zaprezentowana poniżej w tabeli.

W zakresie przedsięwzięć 1.1., 1.5., 2.1. realizowanych z Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027, w ramach środków EFRR, LGD zgodnie z załącznikiem nr 3 do regulaminu konkursu na wybór LSR wskazuje wskaźnik produktu: RCO074 Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego - 42 337 osób (mieszkańcy LGD z gmin powiatu siemiatyckiego na 31.12.2020 r.).

Natomiast sposób realizacji przedsięwzięć i przypisanie im grup docelowych zostało zawarte w Załączniku nr 1 do LSR Cele i przedsięwzięcia. Harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników przypisanych do przedsięwzięć został zawarty w Załączniku nr 2 do LSR Plan działania.

Tabela 26 Matryca logiczna powiązań analizy potrzeb i potencjału LSR, analizy SWOT oraz celów, przedsięwzięć wskaźników, budżetu

Zidentyfikowane problemy z analizy potrzeb i potencjału/SWOT	Cel	Przedsięwzięcie	FUNDUSZ/BUDŻET w euro - EFRR, EFS+, EFRROW	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu	Wskaźnik oddziaływania ²⁰	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na realizację działań i osiągnięcie wskaźników
<p>- Niedostateczny poziom przedsiębiorczości mieszkańców</p> <p>Niedoinwestowana branża usług turystycznych, przetwórstwa lokalnego, usług OZE i GOZ</p> <p>- Niekorzystna sytuacja na rynku pracy (brak atrakcyjnych miejsc pracy, szara strefa, niskie zarobki)</p> <p>- Niedoinwestowana branża turystyczna,</p> <p>- Niewykorzystany potencjał turystyczny i przyrodniczy obszaru</p> <p>-Niedostateczny poziom infrastruktury turystycznej</p> <p>- Niedostatecznie w stosunku do potencjału obszaru rozwinięte gospodarstwa agroturystyczne i zagrody edukacyjne</p> <p>- Nierentowne małe gospodarstwa,</p> <p>- Niska świadomość mieszkańców w zakresie lokalnych produktów</p> <p>- Niedostateczna współpraca producentów lokalnych</p> <p>- Niska świadomość społeczeństwa w zakresie ochrony przyrody, klimatu, zrównoważonego rolnictwa i turystyki,</p> <p>- Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura OZE</p>	<p>1. Ochrona przyrody oraz rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego</p>	1.1. Rozwój małej infrastruktury publicznej - turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki	EFRRROW 300 240,00	Liczba operacji w zakresie małej infrastruktury publicznej turystycznej (własny, sztuki)	R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. (liczba osób).	<p>Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą wpisanych do rejestru REGON w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców (os./BDL)</p> <p>Liczba osób bezrobotnych w stosunku do liczby osób w wieku produkcyjnym (%/BDL)</p> <p>Stopień wykorzystania turystycznych obiektów noclegowych (%/BDL)</p>	<p>- Inflacja</p> <p>- Przygraniczne położenie obszaru</p> <p>- Kryzys migracyjny, wojna, pandemia</p> <p>- Obciążenie finansowe w samorządach ograniczają im możliwości finansowe</p> <p>- Wysokie koszty prowadzenia działalności gospodarczej</p> <p>- Ubożenie społeczeństwa</p> <p>- Starzenie się społeczeństwa,</p> <p>-Odpyw ludzi młodych</p> <p>- Wyludnianie się obszaru</p> <p>- skomplikowane przepisy, procedury w zakresie aplikowania o środki zewnętrzne,</p> <p>- Biurokracja</p> <p>- Nierównomierny potencjał turystyczny obszaru.</p>
		1.2. Rozwój przedsiębiorczości	EFRRROW 700 000,00	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa (własny, sztuki) Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa (własny, sztuki)	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. (Liczba przedsiębiorstw)		
		1.3. Zrównoważona turystyka wiejska	EFRRROW 300 000,00	Liczba gospodarstw rolnych objętych wsparciem w zakresie agroturystyki (własny, sztuki) Liczba gospodarstw rolnych objętych wsparciem w zakresie zagród edukacyjnych (własny, sztuki)	R.42 Promowanie włączenia społecznego: Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (liczba osób)		
		1.4. Sieciowanie producentów lokalnych	EFRRROW 80 000,00	Liczba wspartych KŁŻ (własny, sztuki)	R.10 Lepsza organizacja łańcucha dostaw: odsetek gospodarstw uczestniczących w grupach producentów, organizacjach producentów, lokalnych rynkach, krótkich cyklach łańcucha dostaw i systemach jakości objętych wsparciem WPR (Liczba gospodarstw/rolników)		
		1.5. Odnawialne źródła energii	EFRR 559 467,23	Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej (MWh)	Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii elektrycznej (sztuki)		
<p>- Niedostateczne wsparcie kierowane do społeczności lokalnych, organizacji społecznych, wypalanie się liderów</p> <p>- Nierównomierna aktywność społeczna mieszkańców, w tym ludzi młodych</p> <p>- Braki w integracji społecznej</p> <p>- Słabe relacje międzyludzkie, często przeniesione do Internetu,</p>	<p>2. Poprawa warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej, poprzez włączenie osób w niekorzystnej sytuacji.</p>	2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej - kulturalnej, dziedzictwa kulturalnego	EFRRROW 533 760,00	Liczba operacji w zakresie małej infrastruktury publicznej kulturalnej (własny, sztuki)	R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. (liczba osób)	<p>Liczba organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców (%)</p> <p>Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym (zł/miesiąc)</p> <p>Wskaźnik deprivacji-</p>	<p>- Inflacja,</p> <p>- Peryferyjne położenie obszaru LSR,</p> <p>- Ubożenie społeczeństwa</p> <p>- Starzenie się społeczeństwa,</p> <p>- Odpyw ludzi młodych</p> <p>- Wyludnianie się obszaru</p> <p>- Wysokie koszty prowadzenia działalności gospodarczej</p> <p>- Skomplikowane przepisy, procedury w zakresie aplikowania o środki zewnętrzne, biurokracja,</p> <p>- Marazm społeczny</p> <p>- Wchłanianie małych gospodarstw przez duże</p>
			EFRR 870 282,00	RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem (sztuki)	R.41 Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (osoby/rok)		
		2.2. Aktywni seniorzy	EFS+ 332 161,19	PLKLCO02 Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie	PLHILCR01 - Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu		

²⁰ Wskaźniki oddziaływania odwołują się do wskaźników określonych w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego i Podlaskiego 2030 i będą mierzone w oparciu o statystyki publiczne

<p>- Niedostateczna oferta edukacyjna w szkołach wiejskich i przedszkolach (brakuje miejsc przedszkolnych)</p> <p>- Niedostateczna oferta zajęć pozaszkolnych, edukacji nieformalnej oraz miejsc, w których mogłaby spotykać się młodzież</p> <p>- Niedostateczny oferta skierowana do seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami</p> <p>- Niskie kwalifikacje zawodowe mieszkańców</p> <p>- Ukryte bezrobocie w rolnictwie,</p> <p>- Problemy społeczne, rosnąca ilość osób korzystających z pomocy społecznej</p> <p>- Niedostateczny dostęp do usług publicznych (zdrowotnych, opiekuńczych, rehabilitacyjnych)</p> <p>-Niedostateczny poziom przedsiębiorczości mieszkańców</p> <p>-Niekorzystna sytuacja na rynku pracy (brak atrakcyjnych miejsc pracy, szara strefa, niskie zarobki)</p> <p>- Niedoinwestowana branża usług skierowanych do os. w niekorzystnej sytuacji: zdrowotne, opiekuńcze, rehabilitacyjne, żłobki/kluby malucha, domy pomocy, beauty, w zakresie usług edukacyjnych, doradczych, finansowych, IT</p> <p>- Niewykorzystany potencjał infrastruktury kulturalnej oraz nierównomiernie rozwinięta infrastruktura kulturalna</p>				(osoby)		liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenia pomocy społecznej na 1000 mieszkańców (%)	
				EFRROW 100 000,00	Liczba seniorów objętych wsparciem (własny, osoby)		R.42 Promowanie włączenia społecznego: Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (liczba osób)
			2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego	EFS+ 110 793,00	PLFCO02 Liczba dofinansowanych miejsc wychowania przedszkolnego (sztuki) PLFCO01 Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej (osoby)		PLFCR01 Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu (osoby)
				EFS+ 89 000,00	PLFCO03 Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem (osoby) PLFCO07 Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem (podmioty)		PLFCR01 Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu (osoby)
				EFS+ 250 000,00	EECO01 Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+ (osoby)		PLHILCR01 Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu (osoby)
				EFRROW 170 000,00	Liczba zrealizowanych w partnerstwie projektów edukacji lokalnej (własny, sztuki)		R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoby)
				EFRROW 23 000,00	Liczba zrealizowanych projektów partnerskich (własny, sztuki)		R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoby)
			2.4. Zwiększenie aktywności mieszkańców w działalności NGO	EFRROW 241 000,00	Liczba zrealizowanych projektów grantowych (własny, sztuki)		R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoby)
			2.5. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywną integrację i usługi opiekuńcze	EFS+ 50 000,00	EECO02+04 Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie (osoby)		PLHILCR01 Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu (osoby)
				EFS+ 500 000,00	PLKLCO02 Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie (osoby)		PLHILCR01 - Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu
			2.6. Przedsiębiorczość skierowana do osób w niekorzystnej sytuacji	EFRROW 530 000,00	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa (własny, sztuki) Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa (własny, sztuki)		R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. (Liczba przedsiębiorstw)
			2.7. Inteligentne rozwiązania na wsi	EFRROW 22 000,00	Liczba gmin w których powstaną koncepcje inteligentnych wsi (własny, sztuki)		R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi. (Liczba strategii)

6.2. Specyfika i opis celów i przedsięwzięć

Cele, przedsięwzięcia dedykowane ludziom młodym lub/ i seniorom lub/ i osobom ze zdefiniowanych grup w niekorzystnej sytuacji - diagnoza potrzeb oraz konsultacje społeczne wykazały, iż konieczne jest wsparcie dla seniorów, ludzi młodych oraz grup osób w niekorzystnej sytuacji. Dla każdej z tych grup wyodrębniono przedsięwzięcia, które są ukierunkowane na rozwiązywanie problemów tych grup:

- 1) Osoby z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunowie - przedsięwzięcia: 1.1., 2.1., 2.5., 2.6.
- 2) Kobiety - przedsięwzięcia: 2.1., 2.4., 2.6., 2.7.
- 3) Rolnicy z małych gospodarstw - przedsięwzięcia: 1.3., 1.4., 2.6.
- 4) Osoby poszukujące zatrudnienia np. mieszkańcy osiedli po-PGR - przedsięwzięcia: 2.5., 2.6.
- 5) Seniorzy - przedsięwzięcia: 2.2., 2.5., 2.6.
- 6) Ludzie młodzi - przedsięwzięcia: 2.1., 2.3, 2.5, 2.6.

Przeprowadzona analiza potrzeb i potencjału obszaru LGD wraz z wynikami konsultacji społecznych pozwoliła LGD na wyodrębnienie dwóch celów, które będą finansowane z trzech funduszy EFRROW, EFS+, EFRR.

Ze względu na fakt, że dla programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 nie przewidziano bezpośredniego wdrażania tego programu przez LGD, dopuszcza się możliwość realizacji - w ramach ogólnodostępnych konkursów FEM - projektów, których zakres lub cele są zbieżne/komplementarne z wszystkimi przedsięwzięciami określonymi w niniejszej strategii. Projekty, potencjalnie finansowane z FEM, nie są ujęte we wskaźnikach i budżecie LSR, ale ze względu na ich charakter, będą stanowiły wartość dodaną i umożliwią osiągnięcie efektu synergii, dlatego są wskazane jako ważne dla osiągnięcia celów LSR.

Cel 1. Ochrona przyrody oraz rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego

Mając na uwadze dane zawarte w analizie potrzeb i potencjału obszaru LGD, co zostało szczegółowo wskazane w rozdziale IV LSR, oraz przede wszystkim dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych konsultacji społecznych, przy formułowaniu celu oparto się na wnioskach społeczności lokalnej uczestniczącej w konsultacjach. Zwracała ona uwagę na specyfikę obszaru LGD, charakteryzującą się walorami przyrodniczymi takimi jak: parki, rezerваты, obszary chronione, czyste powietrze. Według naszych mieszkańców, potencjałem tym należy racjonalnie gospodarować, chronić go, poprzez uwzględnianie w inwestycjach założeń Europejskiego Zielonego Ładu. Dlatego LGD przewidziała wsparcie w zakresie budowy, rozbudowy magazynów energii elektrycznej (P.1.5.), przedsiębiorczości bezpośrednio powiązanej z ochroną środowiska naturalnego oraz gospodarką o obiegu zamkniętym (GOZ) (P.1.3.). Dodatkowo we wszystkich projektach, gdzie będzie to możliwe i zasadne zastosowane zostaną rozwiązania w zakresie obiegu cyrkularnego, w tym OZE itp.

Społeczność lokalna oraz zwiększająca się z roku na rok liczba turystów, dostrzegają olbrzymi potencjał turystyczny obszaru (m.in. rzeką Bug, Toczna i Nurczyk, zalewy, lasy, szlaki turystyczne, zabytki, muzea). Do potencjału turystycznego dochodzi aspekt podlaskiej gościnności, który jest charakterystyczny dla tego regionu Polski, lokalne produkty, zabytki oraz ponad 2600 miejsc noclegowych. Atrakcyjność turystyczna obszaru LGD jest nieodłącznie związana z potencjałem przyrodniczym, który go charakteryzuje i od którego stanu zachowania jest w dużej mierze zależna. W trosce o utrzymanie obszarów atrakcyjnych przyrodniczo, wspierane przez LGD usługi turystyczne, produkty lokalne, infrastruktura, będą w jak

największym stopniu zgodne z ideą zrównoważonego rozwoju. Poszanowanie przyrody oraz rdzennej kultury jest kluczowe dla dalszego rozwoju usług turystycznych, a co za tym idzie - zarówno dla społeczności lokalnych, firm turystycznych, jak i samych turystów. Postępujący rozwój zaplecza turystycznego będzie więc nie tylko generować nowe źródła dochodów dla społeczności lokalnych, lecz także przekładać się na działania przyjazne środowisku. Przykładami takich działań będzie: tworzenie proekologicznych gospodarstw agroturystycznych, zagród edukacyjnych (P.1.3.) oraz wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i co za tym idzie, powstawanie nowych miejsc w branży turystycznej (P.1.2.). Aby turystyka mogła się rozwijać, to wg. mieszkańców obszaru należy przede wszystkim kontynuować wsparcie z poprzedniej perspektywy w zakresie infrastruktury turystycznej (P.1.1.). Trendy w turystyce, szczególnie pandemia COVID, pokazują, iż turyści szukają miejsc ustronnych, blisko natury. Miejsca dla kamperów, szlaki turystyczne, infrastruktura wodna oraz umożliwiająca ochronę i udostępnienie przyrody, są zgodne z tym kierunkiem.

Konsultacje społeczne oraz analiza potrzeb i potencjału obszaru dostarczyły argumentów, aby wspierać produkty lokalne, których zakupem są zainteresowani przyjezdni jak i „lokalsi”. W związku z tym, w ramach Celu 1. będzie również wspierana przedsiębiorczość dotycząca przetwórstwa rolno-spożywczego i produktów lokalnych (P.1.2.) oraz współpraca producentów lokalnych, skracanie łańcucha dostaw produktów (P. 1.4). Produkty lokalne mogą tworzyć przewagę rynkową danego obszaru i wpływać na rozwój jego funkcji turystycznej. Mając na uwadze zdiagnozowany problem małych nierentownych gospodarstw rolnych, dane zawarte w analizie potrzeb i potencjału obszaru LGD oraz uzyskane w wyniku przeprowadzonych konsultacji społecznych w ramach przedsięwzięcia 1.4. Sieciowanie producentów lokalnych oraz 1.3. Zrównoważona turystyka wiejska kieruje się wsparcie do rolników z małych gospodarstw, którzy zostali zakwalifikowani do grupy osób w niekorzystnej sytuacji. Aby turystyka zrównoważona mogła się w pełni rozwinąć, niezbędne jest zintegrowanie działalności turystycznej z celami ochrony przyrody oraz kształtowaniem nowych postaw turystów i organizatorów ruchu turystycznego.

W ramach Celu 1 przedsięwzięciami szczególnie nastawionym na **innowacje są**: 1.5.

Odnawialne źródła energii, 1.4. Sieciowanie producentów lokalnych oraz 1.1. Rozwój małej infrastruktury publicznej - turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki.

Wszystkie przedsięwzięcia zaplanowane w ramach pierwszego celu wspierają realizację kompleksowych i zintegrowanych działań, wzajemnie się uzupełniają, połączone dają szansę oraz przyczyniają się do osiągnięcia oczekiwanych zmian. Synergia przedsięwzięć zaplanowanych w ramach Celu 1. z pozostałymi przedsięwzięciami wynika z kolejności wdrażania poszczególnych przedsięwzięć, co przedstawiono w Planie Działania. Cel ten będzie realizowany w ramach środków EFRROW i EFRR. Mając na uwadze powyższą charakterystykę Celu 1 zostanie on zrealizowany poprzez następujące przedsięwzięcia:

Przedsięwzięcie: 1.1. Rozwój małej infrastruktury publicznej - turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki (EFRROW, EFRR)

Konsultacje społeczne oraz analiza potrzeb i potencjału obszaru dostarczyły argumentów do kontynuowania wsparcia zapoczątkowanego w poprzednich perspektywach w zakresie turystyki. Przedsięwzięcie zakłada realizację operacji polegających na poprawie dostępu do małej infrastruktury publicznej m.in. poprzez utworzeniu lokalnego systemu kamper parków połączonego z miejscami obsługi rowerzystów, motocyklistów. Innowacyjne podejście do systemowego i kompleksowego rozwiązania w zakresie turystyki carawaningowej, wyróżni nasz

region pod względem turystycznym na tle woj. podlaskiego i mazowieckiego. W ramach przedsięwzięcia będą również wspierane projekty dotyczące infrastruktury wodnej: plaże, zbiorniki kąpielowe itp.

Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, to kolejny cel, jaki będzie realizowany w tym przedsięwzięciu. Uzupełnieniem interwencji będą projekty w zakresie powstania szlaków tematycznych i produktów turystycznych w oparciu o walory historyczne, kulturowe i przyrodnicze np. szlaki rowerowe, kulinarne, piesze, nordic walking itp.

Turyści, którzy przyjeżdżają na obszar LGD szukają kontaktu z naturą, jednocześnie zależy im, jak również mieszkańcom LSR, na ochronie, rozwoju i promowaniu dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000. Dlatego w ramach przedsięwzięcia przywiduje się operacje, które wpływają na rozwój mechanizmów ochrony i zwiększania różnorodności biologicznej, monitoring przyrodniczy różnorodności biologicznej i krajobrazowej, dotyczą budowy i odbudowy infrastruktury związanej z ochroną i przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków, przewidują usuwanie gatunków inwazyjnych, dotyczą przywracania naturalnego systemu hydrologicznego wód, w szczególności terenów podmokłych, bagien i wód zależnych oraz odbudowy naturalnych terenów zalewowych, oraz projekty dotyczące tworzenia centrów ochrony różnorodności biologicznej w oparciu o rodzime gatunki, jak banki genowe, parki miejskie, ogrody botaniczne, ekoparki, uzupełnione o ścieżki dydaktyczne. Przedsięwzięcie jest komplementarne z: P.1.2, 1.3, 1.4, 2.7.

Przedsięwzięcie: 1.2. Rozwój przedsiębiorczości (EFRROW)

Przedsięwzięcie zakłada realizację operacji polegających na rozwoju przedsiębiorczości, poprzez podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne oraz rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej. Obszar LGD charakteryzuje się olbrzymim potencjałem do rozwoju turystyki i produktu lokalnego. Mieszkańcy podczas konsultacji podkreślali, iż stanowi to szansę na tworzenie nowych miejsc pracy w branży turystycznej: turystyce aktywnej (np. wypożyczalnie sprzętów rekreacyjnych, turystycznych), turystyce regionalnej, przyrodniczej (np. przewodnicy przyrodniczy, turyści), rozwoju bazy noclegowej i gastronomicznej (np. hotele, wynajem pokoi, domków, pensjonaty, pola namiotowe, kempingowe, glampingi), w branży przetwórstwa rolno-spożywczego oraz produktu lokalnego (interpretowanego jako wyrób lub usługa, z którą utożsamiają się mieszkańcy regionu, produkowana w sposób niemasowy i przyjazny dla środowiska, z surowców lokalnie dostępnych): przedsiębiorstwach opartych o produkty lokalne (np. masarnie, serownie, piekarnie, ciastkarnie, olejarnie, sklepy z lokalnymi produktami, które mogą docelowo pełnić funkcję IT), wszystko to, co współtworzy unikalną ofertę danego regionu, kształtuje patriotyzm lokalny i przyczynia się do rozwoju małych ojczyzn można określić mianem produktu lokalnego. W skład tego pojęcia zalicza się m.in.: rękodzieło, produkty spożywcze, usługi związane z prezentacją regionu i produktów nim związanych (np. warsztaty twórcze, usługi przewodnickie, warsztaty edukacji przyrodniczej i kulturowej), wytwory będące przejawem artystycznych pasji twórców, zakorzenione w tradycji regionu Podlasia Nadbużańskiego, branży usługowej bezpośrednio związanej z odnawialnymi źródłami energii oraz gospodarką o obiegu zamkniętym (GOZ), Jednocześnie uczestnicy akcentowali konieczność dbałości o dziedzictwo przyrodnicze, potrzebę budowania świadomości ekologicznej w ramach rozwoju przedsiębiorczości. Przedsięwzięcie jest komplementarne z: P 1.1, 1.3, 1.4.

Przedsięwzięcie: 1.3. Zrównoważona turystyka wiejska (EFRROW)

Przedsięwzięcie zakłada realizację operacji polegającej na rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwoju gospodarstw agroturystycznych i zagród edukacyjnych. Warunkiem otrzymania wsparcia dot. gospodarstw agroturystycznych będzie złożenie razem z wnioskiem o dofinansowanie koncepcji wdrożenia systemów jakości wiejskiej bazy noclegowej oraz rozwoju usług czasu wolnego i gospodarki doświadczeń. Natomiast, nie później niż w dniu złożenia wniosku o płatność, przystąpienie do organizacji zrzeszającej kwaterodawców wiejskich. Warunkiem otrzymania wsparcia dot. zagród edukacyjnych będzie złożenie razem z wnioskiem o dofinansowanie koncepcji rozwoju czasu wolnego i gospodarki doświadczeń. Natomiast, nie później niż w dniu złożenia wniosku o płatność, przystąpienie do Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych, prowadzonej przez CDR O/Kraków. Obszar LGD charakteryzuje się dość dużą ilością małych gospodarstw rolnych, często nierentownych. Mieszkańcy podczas konsultacji podkreślali, iż stanowi to olbrzymi potencjał do rozwoju turystyki, w tym agroturystyki, co może wpłynąć na poprawę sytuacji materialnej mieszkańców wsi. Jednocześnie akcentowali konieczność dbałości o dziedzictwo przyrodnicze oraz potrzebę budowania świadomości ekologicznej. Przedsięwzięcie jest komplementarne z: P.1.1, 1.2, 1.4.

Przedsięwzięcie: 1.4. Sieciowanie producentów lokalnych (EFRROW)

W wyniku konsultacji społecznych, w tym z rolnikami, sadownikami oraz przeprowadzonej diagnozie obszaru, wynikającym z niej problemie niewykorzystania potencjału małych gospodarstw rolnych, LGD planuje wdrożenie przedsięwzięcia, które zakłada realizację operacji polegających na rozwoju współpracy poprzez wspieranie krótkich łańcuchów żywnościowych (KŁŻ). Zasadą krótkich łańcuchów dostaw jest współpraca małych gospodarstw czy niewielkich przedsiębiorstw rolnych, która ma skrócić drogę produktów między rolnikami a finalnym odbiorcą. Można to osiągnąć np. przez innowacyjną organizację produkcji, transportu lub marketingu. Takie działanie wpływa pozytywnie na lokalny rozwój gospodarczy oraz na tworzenie więzi między producentami żywności czy rolnikami zajmującymi się przetwórstwem, a konsumentami. Obszar LGD charakteryzuje się dość dużą ilością małych gospodarstw rolnych. Mieszkańcy podczas konsultacji podkreślali, iż stanowi to olbrzymi potencjał do rozwoju małych gospodarstw rolnych, w oparciu o produkty lokalne Podlasia Nadbużańskiego. Przedsięwzięcie ma charakter innowacyjny i jest komplementarne z: P 1.1., 1.2, 1.3., 1.4., 2.1.,2.4.,2.6.

Przedsięwzięcie: 1.5. Odnawialne źródła energii (EFRR)

Konsultacje społeczne oraz analiza potrzeb i potencjału obszaru dostarczyły argumentów do kontynuowania wsparcia w zakresie OZE. Przedsięwzięcie zakłada realizację operacji w zakresie budowy lub rozbudowy magazynów energii elektrycznej poprawiających sprawność wykorzystania energii z OZE, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności. Przedsięwzięcie ma charakter innowacyjny i jest komplementarne z: P.1.1., 1.2, 1.3., 1.4., 2.1.

Cel. 2. Poprawa warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej poprzez włączenie osób w niekorzystnej sytuacji

Analiza potrzeb i potencjału obszaru LGD potwierdziła olbrzymie problemy demograficzne, które pogłębiają się z roku na rok, takie jak: starzejące się społeczeństwo, odpływ ludzi młodych oraz wyludnianie się obszaru. Wyniki przeprowadzonych konsultacji społecznych dają mandat LGD do kontynuowania wsparcia z poprzednich perspektyw finansowych, w szczególności skierowanego do ludzi młodych (P.2.3.). Dzieci i młodzież w ramach przedsięwzięcia otrzymają wsparcie w zakresie dodatkowych zajęć w przedszkolach, małych szkołach wiejskich oraz świetlicach środowiskowych. Szczególnie ważne, dla LGD, w tym zakresie będzie wsparcie

dzieci z niepełnosprawnościami, poprzez dostosowanie miejsc do ich potrzeb oraz zorganizowania szeregu zajęć włączających. Dzieci i młodzież nie znają potencjału obszaru LSR, dlatego LGD w odpowiedzi na diagnozę i konsultacje społeczne będzie wdrażać system edukacji lokalnej (projekty realizowane w partnerstwie), kształtując przy tym świadomość obywatelską młodych osób. Wszystkie zaplanowane działania w ramach przedsięwzięcia w przyszłości powinny przyczynić się do wyrównania szans oraz zachęcenia do pozostania lub powrotu młodych ludzi na obszar LGD.

LGD posiada wieloletnie doświadczenie w zakresie realizacji projektów partnerskich skierowanych do dzieci i młodzieży, które realizowała z LGD Nemunas z Litwy. Zachęca to do dalszej współpracy, która jest poparta potrzebami młodzieży uczestniczącej w konsultacjach. Młodzi nie znają potencjału obszaru, w którym mieszkają, chcą brać udział w warsztatach, wyjazdach oraz różnych inicjatywach. Obydwa LGD borykają się z problemami demograficznymi. LGD-y w perspektywie 2023-2027 będą pełniły funkcję animatora, który zajmie się kojarzeniem, animacją partnerów z obszaru LSR oraz wsparciem w zakresie realizacji projektu. W ramach przedsięwzięcia 2.3 zaplanowano projekt partnerski, zagraniczny z LGD NEMUNAS z Litwy. Celem projektu współpracy będzie wsparcie w zakresie rozwoju oferty edukacji nieformalnej.

Aby przeciwdziałać izolacji i marginalizacji osób starszych, wspierać aktywizację osób starszych, w celu podejmowania działań zmierzających do poprawy jakości ich życia oraz zwiększenia dostępu usług opiekuńczych świadczonych w społecznościach lokalnych LGD zaplanowało wsparcie dla seniorów, w tym osób niepełnosprawnych i ich opiekunów (P. 2.2 i 2.5). Osoby starsze w klubach seniora będą nabywały umiejętności organizacji czasu wolnego, odkrywały i rozwijały zainteresowania, zaspokajały potrzeby kulturalne i towarzyskie, co wpłynie na zmniejszenie osamotnienia.

Konsultacje społeczne oraz analiza potrzeb i potencjału obszaru wykazały potrzebę wsparcia grup w niekorzystnej sytuacji, poprzez zwiększenie dostępu do usług opiekuńczych o mniejszej skali, świadczonych w społecznościach lokalnych poprzez różne formy pomocy, którą mogą otrzymać seniorzy, osoby z niepełnosprawnością oraz ich opiekunowie. Osobom w niekorzystnej sytuacji: poszukającym zatrudnienia, w tym mieszkańcom osiedli po-PGR, biernym zawodowo, długotrwale bezrobotnym, zagrożonym ubóstwem i wykluczeniem społecznym zaplanowano wspieranie w zakresie aktywnego włączenia społecznego, tak żeby zwiększyć ich zdolność do zatrudnienia (P. 2.5).

W celu drugim, zgodnie z oczekiwaniami społeczności lokalnej oraz wnioskami z analizy potrzeb i potencjału obszaru, zaplanowano wsparcie przedsiębiorczości prowadzonej przez osoby w niekorzystnej sytuacji oraz przedsiębiorczości w zakresie usług, które będą skierowane do tych osób. W ramach tego przedsięwzięcia przywiduje się tworzenie miejsc pracy, w pierwszej kolejności przez kobiety, osoby poszukujące zatrudnienia np. mieszkańców osiedli po-PGR, osoby z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów, ludzi młodych, seniorów, rolników z małych gospodarstw rolnych (P.2.6.).

Niewystarczająco silny kapitał społeczny oraz niedostateczna ilość inicjatyw, mających na celu włączanie osób w niekorzystnej sytuacji, w tym w działania międzypokoleniowe senior-osoby młode, potwierdzają zapisy w analizie potrzeb i potencjału. LGD chce poprawić dostęp do infrastruktury kulturalnej, uwzględniając potrzeby osób z niepełnosprawnościami oraz zachęcić mieszkańców do większej aktywności i zrzeszania się w organizacjach pozarządowych. Mieszkańcy otrzymają wsparcie na doposażenie obiektów prowadzących działalność kulturalną ważną dla edukacji i aktywności kulturalnej (P.2.1.). Dodatkowo, organizacje pozarządowe oraz

podmioty świadczące usługi na rzecz grup osób wymagających włączenia w ramach swoich zadań ustawowych albo statutowych będą mogły realizować granty m.in. wzmacniające programy edukacji liderów życia publicznego i społecznego, włączania w swoje działania osób w trudnej sytuacji, propagowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego Podlasia Nadbużańskiego (P.2.4.). Mieszkańcy LGD podczas konsultacji z ciekawością i chęcią podeszli do tematu „inteligentnych wsi”. Będzie to pilotażowy program projektu grantowego w zakresie przygotowania koncepcji Smart Village (P.2.7.). Społeczność lokalna będzie analizowała swój obszar pod kątem innowacyjnych rozwiązań poprawiających m.in. jakość życia, chroniących środowisko, niwelujących problemy demograficzne, przepaść cyfrową.

W ramach Celu 2 przedsięwzięciami szczególnie nastawionym na **innowacje** są: 2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego, w działaniu edukacji lokalnej oraz 2.7.

Inteligentne rozwiązania na wsi.

Wszystkie przedsięwzięcia zaplanowane w ramach drugiego celu wspierają realizację kompleksowych i zintegrowanych działań, wzajemnie się uzupełniają, połączone dają szansę oraz przyczyniają się do osiągnięcia oczekiwanych zmian. Synergia przedsięwzięć zaplanowanych w ramach celu z pozostałymi przedsięwzięciami wynika z kolejności wdrażania poszczególnych przedsięwzięć, co przedstawiono w Planie Działania. Cel ten będzie realizowany w ramach środków EFRROW i EFS+. Mając na uwadze powyższą charakterystykę celu 2 zostanie on zrealizowany poprzez następujące przedsięwzięcia:

Przedsięwzięcie: 2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej - kulturalnej, dziedzictwa kulturalnego (EFRROW, EFRR)

Zgodnie z wolą uczestników konsultacji społecznych oraz analizą potencjału obszaru w ramach przedsięwzięcia będą wspierane operacje w zakresie: remontów, modernizacji oraz doposażenia obiektów prowadzących działalność kulturalną ważną dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in. świetlice wiejskie, domy/centra kultury, galerie, biblioteki, teatry, muzea). Dodatkowo będzie możliwa realizacja małej infrastruktury uzupełniającej ofertę obiektów prowadzących działalność kulturalną np. altany, miejsca ogniskowe, boiska. Jeśli obiekt kulturalny nie jest: dostosowany do osób z niepełnosprawnościami, nie ma OZE, nie stosuje segregacji odpadów, nie jest całorocznie udostępniony (ogrzewany), to w pierwszej kolejności w ramach dotacji należy go dostosować, w tym zakresie o ile wynika to z logiki interwencji budowlanej. Wnioskodawca we wniosku będzie zobowiązany do wykazania aktywności społecznej w miejscowości, w której znajduje się, lub ma powstać, obiekt pełniący funkcję kulturalną. W zakresie będą również wspierane place zabaw, ale tylko w takich miejscach, gdzie faktycznie jest potrzeba, czyli w miejscowości ma być min. kilkanaścioro dzieci do 10 r. ż. Podczas spotkań szczególnie młodzież zgłaszała brak infrastruktury skierowanej oraz dostosowanej do ich potrzeb. Dlatego LGD chce wspierać operacje takie jak: centra aktywności i spotkań (doposażenie obiektów kultury w urzędzenia i sprzęt faktycznie dostosowany do młodzieży), kawiarenki, skwery, skateparki. Infrastruktura i oferta kulturalna mają służyć aktywności społecznej, kulturalnej, włączeniu społecznemu, zwiększyć uczestnictwo mieszkańców regionu w życiu kulturalnym. Elementem uzupełniającym mogą być niezbędne prace związane z zagospodarowaniem terenu, głównie dotyczące zwiększenia ich dostępności. Przedsięwzięcie jest komplementarne z: P 1.5., 2.2., 2.3., 2.4, 2.7.

Przedsięwzięcie: 2.2. Aktywni seniorzy (EFS+, EFRROW)

Mając na uwadze największy problem obszaru tj. starzejące się społeczeństwo, jak również szereg potrzeb zgłaszanych w tym zakresie przez społeczność w procesie konsultacji, LGD

przewidziała przedsięwzięcie, które zakłada realizację operacji polegających na tworzeniu, funkcjonowaniu klubów seniora. Nastąpi to poprzez: organizację zajęć mających na celu zagospodarowanie czasu wolnego po zakończeniu aktywności zawodowej (m.in. rozwijanie umiejętności i indywidualnych zainteresowań); zwiększenie aktywności i uczestnictwa osób starszych w życiu społecznym, działalność prozdrowotną (m.in. edukacja zdrowotna, spotkania z lekarzami, specjalistami od zdrowego żywienia, rehabilitacja), kulturalną (np. wyjazdy do kina, teatru) i edukacyjną (m.in. nauka obsługi komputera, telefonu, bezpiecznego poruszania się po Internecie); prowadzenie zajęć z zakresu kultury fizycznej poprzez organizację zajęć ruchowych, sportowych np. nordic walking, zorganizowanie zajęć w ramach stref aktywności rodzinnej, aerobik, aqua - aerobik itp.; tworzenie grup samopomocowych, których członkowie będą wzajemnie się wspierać w trudnościach życia codziennego; poradnictwo prawne realizowane poprzez udzielanie seniorom informacji o obowiązujących przepisach z zakresu m.in. prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego, ochrony praw lokatorów; poradnictwo psychologiczne realizowane poprzez proces diagnozowania, profilaktyki i terapii; poradnictwo rodzinne obejmujące funkcjonowanie rodziny. Działalność klubów seniora będzie wspierana w gminach woj. podlaskiego ze środków EFS+, natomiast ze środków EFRROW, w formie projektów grantowych, wsparcie uzyskają seniorzy zamieszkujący mazowiecki obszar LGD, zrzeszeni w sformalizowanych klubach seniora lub organizacjach pozarządowych działających na rzecz seniorów lub nieformalnych klubach seniora działających np. przy ośrodkach kultury. Przedsięwzięcie jest komplementarne z: P 2.1, 2.4., 2.5., 2.6., 2.7.

Przedsięwzięcie: 2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego (EFS+, EFRROW)

Przedsięwzięcie zakłada realizację czterech działań wspierających dzieci i młodzież: edukację przedszkolną, małe szkoły kształcenia ogólnego, edukację lokalną, oraz świetlice środowiskowe. Realizacja przedsięwzięcia wynika z szeregu potrzeb zgłaszanych w tym zakresie przez społeczność w procesie konsultacji oraz analizy potrzeb i potencjału. Jednym z największych problemów obszaru LGD jest odpływ ludzi młodych oraz nieatrakcyjność tego miejsca do zamieszkania przez młodych, niedostateczna oferta zajęć dodatkowych w szkołach i przedszkolach, mniejsza zdawalność egzaminów na wsi w stosunku do miast, brak wiedzy o regionie i więzi z regionem oraz problemy społeczne, szczególnie wśród osób młodych oraz w niekorzystnej sytuacji.

Przedsięwzięcie zakłada realizację operacji polegających na wspieraniu edukacji przedszkolnej poprzez: zajęcia o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym (szczególnie ważne będą zajęcia z j. angielskiego), wsparcie przedszkoli w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej, w tym dostosowanie istniejących miejsc do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami, wspieranie kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych, podnoszenie kompetencji kadr systemu edukacji, tworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego w miejscach, gdzie występują deficyty i potrzeby w tym zakresie (EFS+, obszar powiatu siemiatyckiego).

W ramach przedsięwzięcia zaplanowano również wsparcie małych szkół kształcenia ogólnego, które obejmować będzie: wsparcie szkół, ich uczniów i nauczycieli, ukierunkowane na podniesienie jakości edukacji z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, wsparcie szkół i placówek w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej, zajęcia wyrównawcze, ze szczególnym naciskiem na j. angielski, realizacja działań społeczno-wychowawczych, w tym kształtowanie kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów, edukacja prozdrowotna, a także wsparcie psychologiczne, rozwijanie kompetencji, umiejętności, uzdolnień, zainteresowań

uczniów poza edukacją formalną, podnoszenie kompetencji kadr systemu edukacji (EFS+, obszar powiatu siemiatyckiego). Lokalni Edukatorzy młodzieży z doliny Bugu i Niemna. W ramach przedsięwzięcia zaplanowano wsparcie edukacji lokalnej, będą to projekty realizowane w partnerstwie, będą innowacyjne. Realizacja przedsięwzięcia będzie polegała m.in. na organizowaniu wyjazdów dla dzieci i młodzieży do podmiotów zlokalizowanych na obszarze LSR, które posiadają ofertę edukacji lokalnej i prowadzą w tym zakresie zajęcia i warsztaty (np. przedsiębiorców, producentów lokalnych, NGO, muzeów, centrów kultury itp.). Celem projektów partnerskich edukacji lokalnej jest edukacja dzieci i młodzieży z obszaru LGD w zakresie: poznania potencjału miejsca, w którym się urodzili, zaszczepienie w najmłodszych patriotyzmu lokalnego, ekonomicznego, kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno - spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego Podlasia Nadbużańskiego, a także wzmocnienie edukacji przyszłych liderów życia publicznego i społecznego. LGD będzie współpracować z różnymi podmiotami z obszaru w zakresie tworzenia ośrodków edukacji lokalnej i rozwoju oferty edukacji lokalnej (EFRROW, obszar LGD).

W ramach przedsięwzięcia zaplanowano projekt partnerski, zagraniczny z LGD NEMUNAS z Litwy. Lokalni Edukatorzy młodzieży z doliny Bugu i Niemna. Uczestnikami projektu będą osoby, które zajmują się, lub planują się zajmować, edukacją nieformalną, szczególnie dzieci i młodzieży. Celem projektu współpracy będzie wsparcie w zakresie rozwoju oferty edukacji nieformalnej, przeszkolenie osób, które są często liderami życia publicznego i społecznego w zakresie wykorzystania potencjału obszaru do prowadzenia zajęć edukacyjnych z ludźmi młodymi również w zakresie edukacji lokalnej (EFRROW, obszar LGD).

W ramach przedsięwzięcia zaplanowano wzmocnienie lokalnej, aktywnej integracji społecznej osób, poprzez zapewnienie usług dla rodzin wychowujących dzieci, w tym przeżywających trudności opiekuńczo -wychowawcze, usługi wsparcia dla dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnościami, w tym działania z zakresu usług psychologicznych, pedagogicznych. W pierwszej kolejności uczestniczenie dzieci w świetlicach środowiskowych, świetlicach socjoterapeutycznych, klubach młodzieżowych. Dodatkowo poradnictwo rodzinne i specjalistyczne, pedagogiczne, psychologiczne, terapia dla rodzin dotkniętych przemocą, mediacja, usługi dla rodzin z dziećmi, w tym opiekuńcze, specjalistyczne, pomoc prawna, grupy wsparcia, grupy samopomocowe. (EFS+, obszar powiatu siemiatyckiego). Przedsięwzięcie jest komplementarne z: P 2.1.

Przedsięwzięcie: 2.4. Zwiększenie aktywności mieszkańców w działalności NGO (EFRROW)

Przedsięwzięcie ma na celu pobudzenie aktywności wśród mieszkańców, zachęcenie ich do zakładania organizacji społecznych, wspólnych przedsięwzięć skierowanych do społeczności lokalnej. W ramach przedsięwzięcia przewiduje się realizację operacji w pierwszym rzędzie przez organizacje pozarządowe, a następnie, uzupełniająco przez partnerów publicznych. Podmioty świadczące usługi na rzecz grup osób wymagających włączenia w ramach swoich zadań ustawowych albo statutowych, będą mogły realizować operacje inwestycyjne w ramach tego przedsięwzięcia. Natomiast pozostałe podmioty tylko operacje nieinwestycyjne. LGD w ramach przedsięwzięcia zaplanowała projekty grantowe w dwóch zakresach:

- 1) „Ochrona dziedzictwa kulturowego i poczucia więzi z obszarem, z włączeniem osób w niekorzystnej sytuacji” (np. warsztaty, szkolenia, eventy, niewielki remont, zakup wyposażenia do obiektu pełniącego funkcję kulturalną ważną dla edukacji i aktywności kulturalnej - zakup strojów dla zespołów, zakup instrumentów itp.).

- 2) „Wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego z włączeniem osób w niekorzystnej sytuacji” (np. warsztaty, szkolenia, eventy, zatrudnienie animatora społeczności lokalnej itp.).

Przedsięwzięcie jest komplementarne z: P.2.1., 2.2.,2.3., 2.7.

Przedsięwzięcie: 2.5. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji, poprzez aktywną integrację i usługi opiekuńcze [EFS+]

Konsultacje społeczne oraz analiza potrzeb i potencjału obszaru wykazały ograniczony dostęp do usług opiekuńczych świadczonych w społecznościach lokalnych oraz niedostateczne włączenie społeczne. Mieszkańcy LSR widzą potrzebę wsparcia grup w niekorzystnej sytuacji: seniorów, ale również osób samotnych, niesamodzielnych, bezrobotnych, z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów.

W ramach przedsięwzięcia zaplanowano wspieranie (typ 1): realizacji działań w zakresie aktywnej integracji na poziomie społeczności lokalnej, skierowanych do całych rodzin, a w szczególnych przypadkach do pojedynczych osób wymagających wsparcia, ze względu na zagrożenie ubóstwem lub wykluczeniem społecznym; realizacji oddolnych inicjatyw ukierunkowanych w szczególności na aktywne włączenie ma na celu poprawę sytuacji danej rodziny lub osoby, co ma doprowadzić do wyrównania szans na rynku pracy i podjęcia ewentualnego zatrudnienia; włączenia osób do społeczeństwa i zapewnienie warunków do rozwoju, a następnie zwiększenie zdolności do zatrudnienia. LGD planuje realizować wsparcie skierowane na: kompleksowe i zindywidualizowane programy aktywizacji społeczno-zawodowej z wykorzystaniem instrumentów aktywnej integracji o charakterze społecznym, zawodowym, zdrowotnym i edukacyjnym, służące aktywizacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i ich rodzin (w tym osób w kryzysie bezdomności) oraz osób biernych zawodowo. Kolejnym wsparciem będą (typ 2) działania w zakresie aktywizacji społeczno-zawodowej w ramach funkcjonujących oraz nowo utworzonych podmiotów reintegracyjnych tj. podmiotów zatrudnienia socjalnego (CIS), WTZ oraz wsparcie istniejących podmiotów reintegracyjnych. W ramach przedsięwzięcia, zaplanowano świadczenie wszystkich rodzajów usług opiekuńczych (zwykle, specjalistyczne) świadczonych w społeczności lokalnej w miejscu zamieszkania oraz w formach stacjonarnych, poprzez tworzenie miejsc. Usługi te muszą być świadczone dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Zapewnienie opieki wytchnieniowej również będzie wspierane w tym przedsięwzięciu. Wsparcie opiekunów faktycznych (nieformalnych) osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, może być realizowane wyłącznie jako element wsparcia. Osoby przebywające w Dziennych Domach Pomocy mogą być wspierane poprzez zapewnienie świadczenia usług opiekuńczych, specjalistycznych usług opiekuńczych oraz aktywizację w sferze fizycznej, intelektualnej oraz społecznej. W przypadku ŚDS istnieje możliwość realizacji ww. usług tylko w sytuacji, gdy liczba miejsc całodobowego pobytu w tych ośrodkach nie jest większa niż 8. Przedsięwzięcie jest komplementarne z: P. 2.1., 2.2., 2.3., 2.4.

Przedsięwzięcie: 2.6. Przedsiębiorczość skierowana do osób w niekorzystnej sytuacji (EFRROW)

Przedsięwzięcie zakłada realizację operacji polegających na rozwoju przedsiębiorczości, poprzez podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne oraz rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej. Tak jak zaznaczyli uczestnicy konsultacji społecznych, LGD będzie wspierać osoby w niekorzystnej sytuacji. W ramach tego przedsięwzięcia przywiduje się wsparcie tworzenia miejsc pracy, w pierwszej kolejności przez

kobiety, osoby poszukujące zatrudnienia np. mieszkańców osiedli po-PGR, osoby z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów, ludzi młodych, seniorów, rolników z małych gospodarstw. Działalności wspierane w tym przedsięwzięciu będą dotyczyły również/lub usług skierowanych do w/w osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji np. usługi zdrowotne, opiekuńcze, rehabilitacyjne, żłobki/kluby malucha, domy pomocy, usługi beauty, edukacyjne (warsztaty, szkolenia), doradcze, finansowe, IT. Przedsięwzięcie jest komplementarne z: P. 1.1., 1.3., 1.4., 1.5., 2.1., 2.3., 2.4., 2.5.

Przedsięwzięcie: 2.7. Inteligentne rozwiązania na wsi (EFRROW)

Przedsięwzięcie zakłada realizację operacji polegającej na przygotowaniu koncepcji inteligentnych wsi. Wsparcie to będzie udzielane w formie projektów grantowych. Obszar LGD charakteryzuje się olbrzymim dziedzictwem przyrodniczym. Jednym z największych problemów zdiagnozowanych przez mieszkańców jest wyludnianie się obszaru, starzenie się społeczeństwa oraz peryferyjne położenie. Mieszkańcy podczas konsultacji podkreślali, iż należy wspierać rozwiązania, które będą innowacyjne, które mają uwzględniać użycie technologii cyfrowych i telekomunikacyjnych lub lepsze wykorzystanie wiedzy, wykazywać korzyść dla lokalnej społeczności, m.in. w zakresie poprawy jakości życia, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska i klimatu, niwelowania problemów dotyczących niedoinwestowania, starzejącego się społeczeństwa, wyludnienia, niewystarczającej ilości miejsc pracy, przepaści cyfrowej. Dofinansowanie na przygotowanie jednej koncepcji inteligentnej wsi wyniesie 4 tys. zł. Przedsięwzięcie jest innowacyjne i komplementarne z: P.1.1., 2.1., 2.2., 2.4.

6.3. Partnerstwo na obszarze LSR

LGD przewidziała w LSR jeden projekt partnerski w przedsięwzięciu 2.3., który wynika z analizy potrzeb i potencjału LSR. Jednakże LGD jako partnerstwo grup trzech interesów jest organizacją, która posiada olbrzymie doświadczenie w zakresie realizacji projektów partnerskich (osiem z PROW 2014-2020 oraz dwa projekty transgraniczne z partnerem ukraińskim). Swoim doświadczeniem będzie inspirować i zachęcać NGO, samorządy, przedsiębiorców i inne podmioty do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw i pomysłów. LGD ze środków na zarządzanie zaplanowała w ramach Planu Komunikacji działania: wizyty studyjne, warsztaty, szkolenia mające na celu poszukiwanie i kojarzenie partnerów do realizacji projektów partnerskich i w partnerstwie. LGD ma elastyczne podejście w kierunku zmiany, dostosowania LSR, jest to zgodne z podejściem oddolnym Leader oraz inkluzywnością LSR. Wprowadzenie nowego projektu partnerskiego lub w partnerstwie będzie poprzedzone konsultacjami społecznymi - LGD poinformuje o wyniku dokonanej przez nią weryfikacji zgłoszonej propozycji/inicjatyw, oraz uzasadni wynik. Nabór fiszek będzie ciągły. Konsultacje, wyniki, uzasadnienia i fiszki będą dostępne na stronie internetowej LGD.

Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

7.1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD i przyjętych rozwiązań formalno - prawnych

Wewnętrzna organizacja pracy SLGD „Tygiel Doliny Bugu” opiera się na ścisłym współdziałaniu wszystkich władz Stowarzyszenia, zgodnie z kompetencjami określonymi w statucie. Funkcję

pomocniczą sprawuje biuro LGD. Projekty poszczególnych procedur, dotyczących wyboru operacji, oceny operacji oraz sposobów ustanawiania kryteriów wyboru opracowuje biuro LGD wraz z Zarządem, korzystając przy tym z wiedzy i doświadczenia innych członków LGD, według ich szczególnych kompetencji. Projekty podlegają szerszej konsultacji społecznej, zarówno na etapie prac nad LSR, jak i w trakcie jej wdrażania.

LGD posiada dokument: Procedury oceny i wyboru operacji w ramach wdrażania LSR 2014-2020 Stowarzyszenia „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu”, który zostanie zaktualizowany i dostosowany do wytycznych i przepisów prawa w terminie 60 dni od dnia zawarcia umowy ramowej. Kluczowymi celami i założeniami procedur jest m.in. określenie zasad w zakresie przeprowadzania prawidłowego naboru i wyboru wniosków składanych przez podmioty inne niż LGD; wyboru i oceny operacji w ramach LSR oraz kryteriów oceny operacji, wraz z procedurą ich ustalania lub zmiany; oceny i wyboru operacji grantowych oraz własnych. Podczas wyboru operacji, zachowane zostaną zasady, iż na poziomie podejmowania decyzji przez Radę ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu nie posiada więcej niż 49% praw głosu, tym samym nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. W podejmowaniu decyzji dotyczących wyboru operacji, co najmniej 50% głosów pochodzi od partnerów niebędących instytucjami publicznymi. W skład Rady wchodzi przedstawiciele publicznych i prywatnych lokalnych interesów społeczno-gospodarczych, w których żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.

7.2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru

Przy przygotowaniu Rozdziału VII zastosowano 3 metody partycypacji, które zostały szczegółowo opisane w Rozdziale III LSR. Opracowano kryteria premiujące poszczególne operacje, natomiast szczegółowe kryteria wyboru zostaną przygotowane wraz ze społecznością lokalną w terminie 60 dni od dnia zawarcia umowy ramowej. Kryteria wyboru operacji będą załącznikiem do Procedury wyboru i oceny operacji, udostępnione będą na stronie internetowej LGD. W przypadku każdej wprowadzonej zmiany będą udostępniane na stronie internetowej w aktualnej wersji.

Zgodnie z Procedurą wyboru i oceny operacji z inicjatywą zmian w lokalnych kryteriach wyboru może wystąpić: grupa minimum 3 członków Rady, Zarząd, Komisja Rewizyjna, grupa minimum 10 członków LGD. Następnie proponowaną zmianę musi zatwierdzić Rada. Wniosek z proponowaną zmianą podlega konsultacjom społecznym, następnie jest sporządzane sprawozdanie z konsultacji. Procedurę wraz z kryteriami wyboru oraz jej zmiany uchwała Zarząd. W części III Procedury ustalania lub zmiany kryteriów oceny operacji opisano, szczegółowo, przebieg procesu ustalania i wprowadzania zmian w kryteriach wyboru operacji, a także przebieg procesu konsultacji społecznych, w przypadku takich zmian. Przy sposobie ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zachowuje się zgodność z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR, oraz uwzględnia się powiązanie kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami oraz wnioskami z konsultacji społecznych.

LGD określiła kryteria wyboru operacji o charakterze premiującym (rankingującym), których zastosowanie zapewni wybór operacji najbardziej pasujących do zaplanowanych w LSR przedsięwzięć. W związku ze specjalizacją LSR, LGD ustanowi także kryteria wyboru o charakterze dostępowym (zawężające możliwość uzyskania wsparcia), które pozwolą ukierunkować wsparcie na operacje najlepiej odpowiadające potrzebom obszaru LSR i najlepiej pasujące do zaplanowanych realizacji przedsięwzięć. LGD dopuszcza proces wyboru

operacji w sposób zapewniający wzajemne powiązania i synergię pomiędzy tymi operacjami np. poprzez przeprowadzenie naborów wniosków o przyznanie pomocy obejmujących całe przedsięwzięcie lub kilka przedsięwzięć.

LGD zastosuje kryteria wyboru premiujące, które wynikają z diagnozy obszaru, są zgodne z celami i wskaźnikami, a w szczególności zostaną zastosowane przy realizacji operacji w następujących przedsięwzięciach:

- 1) objęte oddolnymi koncepcjami inteligentnej wsi - możliwość wyboru przez LGD najlepszych koncepcji, w ramach których projekty będą premiowane lub premiowanie projektów z każdej koncepcji, na utworzenie której LGD udzieliło wsparcia - Przedsięwzięcie: 2.7. Inteligentne rozwiązania na wsi (25 koncepcji Smart Village) oraz dodatkowo premiowane będą wszystkie operacje, które wynikają z koncepcji Smart Village w przedsięwzięciach LSR (1.1, 2.1.).
- 2) zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko - Przedsięwzięcia: 1.1, 1.2., 1.3., 1.4., 1.5., 2.1., 2.6., 2.7.,
- 3) dedykowane „dla” lub realizowane „przez” mieszkańców obszarów wiejskich: ludzi młodych, lub seniorów lub wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji (osób z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów, kobiet, osób poszukujących zatrudnienia, np. mieszkańców osiedli po-PGR, rolników z małych gospodarstw) - Przedsięwzięcia: 1.3., 1.4., 2.1., 2.3., 2.4., 2.5., 2.6., 2.7.,
- 4) w partnerstwie/projekty partnerskie - Przedsięwzięcie: 2.3. zadanie - Lokalni edukatorzy młodzieży z doliny Bugu i Niemna (partnerski) i Edukacja lokalna (w partnerstwie), przy czym LGD w ramach aktywizacji będzie zachęcać potencjalnych beneficjentów do realizowania projektów w partnerstwie, szczególnie w przedsięwzięciach 1.1., 2.1., 2.7.
- 5) zintegrowane (łączące różne dziedziny, tematyki, gospodarki, w celu kompleksowego zaspokojenia zdiagnozowanych potrzeb społeczności) - Przedsięwzięcia: 1.1., 1.2., 1.3., 2.1., 2.2., 2.3., 2.4.,
- 6) innowacyjne, gdzie innowacja jest określona na poziomie LSR (z uwzględnieniem stopnia rozwoju danego obszaru) - Przedsięwzięcia: 1.1., 1.4, 1.5., 2.3., 2.7., przy czym LGD w ramach aktywizacji będzie zachęcać potencjalnych beneficjentów do realizowania projektów innowacyjnych, co będzie stanowiło wartość dodaną podejścia LEADER.

LGD w ramach kryterium premiującego nr. 3 będzie dodatkowo punktować, a tym samym wspierać operacje dedykowane dla/lub realizowane przez grupy osób w niekorzystnej sytuacji: kobiety, osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie, osoby poszukujące zatrudnienia, w tym mieszkańcy osiedli po PGR, rolników z małych gospodarstw oraz seniorów i ludzi młodych.

7.3. Wysokość i intensywność oraz dodatkowe warunki wsparcia

Wysokość wsparcia na realizację operacji w ramach LSR, tj. określenie intensywności pomocy w zależności od kategorii beneficjenta lub rodzaju operacji, nie będzie większa niż przywiduje PS WPR 2023-2027 oraz Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027 - FEdP. Ewentualne zmniejszenie intensywności pomocy, może wprowadzić LGD jako dodatkowy warunek w naborze lub w ramach lokalnych kryteriów naboru punktować operacje z większym wkładem własnym wnioskodawcy lub jeśli wnioskodawca ubiega się o mniejsze wsparcie niż max. określone w programie.

W ramach środków na wdrażanie LSR, LGD w ogłoszeniu o naborach, może określić dodatkowe warunki, które beneficjent będzie musiał spełnić. Wprowadzenie ich powinno być uzasadnione i wynikać z potrzeby korzystniejszego wdrożenia założeń LSR.

Jednym z takich warunków, który nadal LGD chce podtrzymać, a był stosowany w poprzedniej perspektywie, a jego wprowadzenie było podyktowane zmniejszeniem ryzyka niewłaściwego wykorzystania środków w ramach przedsiębiorczości w zakresie turystyki, oraz zminimalizowania wydatkowania środków na budynki mieszkalne, które nie są udostępniane turystom - był niżej wymieniony warunek a). W projektach realizowanych ze środków EFRROW pochodzących z Planu Strategicznego WPR 2023-2027, LGD będzie kontynuować stosowanie warunków:

- a) co najmniej 30% środków kwalifikowalnych w ramach operacji w zakresie przedsiębiorczości dotyczącej turystyki, agroturystyki przeznacza się na dodatkowe atrakcje dla turysty m.in. rowery, kajaki, plac zabaw, boisko, kort tenisowy, sauna, aneks kuchenny, zaplecze gastronomiczne, restauracyjne itp.,
- b) operacje, które będą składane w przedsięwzięciach: 1.2., 1.3., 2.6. (podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej, agroturystyka i zagrody edukacyjne) otrzymają dodatkowe punkty za to, że wnioskodawca nie będzie ubiegał się o max. wsparcie określone w PS WPR. LGD poprzez zastosowanie takiego kryterium, chce wesprzeć więcej operacji i nowych miejsc pracy na swoim obszarze. Przedsiębiorczość w perspektywie 2014-2020 cieszyła się ogromnym zainteresowaniem, a podczas konsultacji LSR społeczność lokalna zgłaszała potrzebę kontynuacji działań w tym kierunku,
- c) w przypadku operacji z zakresu poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej, pomoc będzie przyznawana, jeśli operacja służy zaspokajaniu potrzeb społeczności lokalnej.

W ramach środków EFS+ i EFRR pochodzących z Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027 (FEoP), zgodnie z warunkami dostępu LGD:

- a) 30% budżetu EFRR w LSR przeznaczyła na wdrażanie operacji realizowanych w ramach przedsięwzięcia związanego ze wspieraniem energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności,
- b) maksymalnie 15% budżetu EFS+ w LSR przeznaczyła na wdrażanie operacji realizowanych w ramach przedsięwzięcia związanego ze wspieraniem edukacji (cel szczegółowy 4f), oraz przewidziała w LSR przedsięwzięcia, które są poświęcone każdemu z celów szczegółowych (4h, 4k, 4l).

Kolejne warunki, które wynikają z analizy potrzeb i potencjałów, niwelują zdiagnozowane problemy, są efektem konsultacji z lokalną społecznością, pozwalają lepiej zrealizować zaplanowane w LSR cele i przedsięwzięcia:

- a) projekty będą dążyć do realizacji założeń Bauhaus i Europejskiego Zielonego Ładu. Należy stosować rozwiązania energooszczędne i odpowiadające wyzwaniom zielonej gospodarki. We wszystkich projektach, w których będzie to zasadne i możliwe, zastosowane zostaną rozwiązania w zakresie obiegu cyrkularnego (w tym efektywności energetycznej i użycia OZE, wykorzystujące materiały pochodzące z odzysku i recyklingu, elementy adaptacji do zmian klimatu, w szczególności zielona i niebieska infrastruktura),
- b) należy dążyć do zwiększania powierzchni biologicznie czynnych i unikać tworzenia powierzchni uszczelnionych,

- c) infrastruktura musi zostać dostosowana do osób ze szczególnymi potrzebami, przede wszystkim przez zastosowanie uniwersalnego projektowania oraz mechanizmu racjonalnych usprawnień,
- d) projekty w obszarze turystyki muszą uwzględniać zasady zrównoważonej turystyki ze szczególnym poszanowaniem cennych przyrodniczo obszarów, z jednoczesnym stosowaniem urządzeń minimalizujących presję ze strony turystów,
- e) Muszą być poparte odpowiednią analizą popytu i oceną potrzeb, aby ograniczyć ryzyko nieskuteczności, skoordynowane z projektami w sąsiednich obszarach, aby uniknąć powielania i konkurencji, oddziaływać w sposób, który wpływa na stymulowanie działalności turystycznej w regionie, trwałe i będą utrzymywane po ich zakończeniu (EFRR).

7.4. Innowacyjność

Kryterium innowacyjności zostanie uwzględnione w lokalnych kryteriach wyboru projektów. Przyjmuje się następującą definicję innowacyjności:

Przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych (kontekst lokalny).

Definicja innowacyjności będzie podana do publicznej wiadomości, gdy LGD ogłosi nabory to znajdzie się w dokumentacji konkursowej, zastosowanie definicji innowacyjności odbywać się będzie podczas oceny operacji. W kryterium wyboru operacji przewidziano następującą ocenę punktową stopnia oryginalności zmian w innowacyjności:

- Kreatywne - powstają w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczą nowych produktów, usług, procesów lub organizacji.
- Imitujące - wzorowane na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji. Dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych.
- Pozorne - w rzeczywistości nie są to innowacje w skali LSR. Są to jedynie drobne zmiany oferujące rzekome nowości.

LGD będzie animować do wdrożenia innowacji za pomocą szkoleń, warsztatów, spotkań z lokalną społecznością, liderami, samorządowcami, wizyt studyjnych, eventów. W tym zakresie wykorzysta metody wdrażania innowacji, które są znane i sprawdzone: burza mózgów, Six Sigma DMAIC, myślenie projektowe, Lean Canvas, tablica trendów konsumenckich. Wszystkie zastosowane działania animacyjne, będą całością procesu innowacyjnego, przyczynią się powstawania, dojrzewania i upowszechniania rozwiązań innowacyjnych, praktycznemu ich zastosowaniu, co będzie skutkowało poprawie sytuacji ekonomiczno-społecznej oraz rozwojowi całego obszaru LSR.

LGD przewiduje realizację projektów innowacyjnych w przedsięwzięciu: 1.5. Odnawialne źródła energii, w zakresie budowy, rozbudowy magazynów energii elektrycznej z rozwiązaniami na potrzeby własne lokalnych społeczności. Nowoczesne magazyny energii mają sprawność, która przekracza nawet 90%. Przy takiej wartości z każdej „włożonej” do akumulatora 1 kWh otrzymasz z powrotem 0,9 kWh. Jest to więc znacznie mniejsza strata niż przy wysyłce prądu do sieci. Kolejnym innowacyjnym przedsięwzięciem jest 1.4. Sieciowanie producentów lokalnych, gdzie zaplanowane jest wsparcie KŁŻ. Innowacja w tym przedsięwzięciu rozumiana będzie jako zmiana mająca na celu wdrożenie nowego podejścia na obszarze objętym LSR

usługi, procesu oraz organizacji sprzedaży. Przedsięwzięcie 1.1. Rozwój małej infrastruktury publicznej - turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki. Innowacja w tym zakresie będzie polegała na organizacji nowego sposobu wykorzystania i zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów społecznych, czyli współpracy samorządów w zakresie utworzenia sieci kamper parków. W ramach celu 2 przedsięwzięciami szczególnie nastawionym na innowacje są: 2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego, w działaniu edukacji lokalnej. Innowacja w tym przedsięwzięciu rozumiana będzie jako zmiana, mającą na celu wdrożenie nowej na obszarze objętym LSR procesu oraz organizacji systemu edukacji lokalnej, poza systemem edukacji publicznej. Kolejnym innowacyjnym przedsięwzięciem będzie 2.7. Inteligentne rozwiązania na wsi. Innowacja będzie polegała na realizacji projektu grantowego w zakresie koncepcji inteligentnych wsi, w ramach których społeczność lokalna opracuje innowacyjne rozwiązania w zakresie: poprawy jakości życia, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska i klimatu, problemów dotyczących niedoinwestowania, starzejącego się społeczeństwa, wyludnienia, niewystarczającej ilości miejsc pracy, przepaści cyfrowej.

7.5. Realizacja projektów grantowych, operacji w partnerstwie, projektów partnerskich

LGD z PS WPR 2021-2027 ze środków EFRROW przewiduje 11 projektów grantowych, realizowanych w ramach następujących przedsięwzięć:

- 1) 2.4. Zwiększenie aktywności mieszkańców w działalności NGO - dwa granty w zakresie „Ochrona dziedzictwa kulturowego i poczucia więzi z obszarem, z włączeniem osób w niekorzystnej sytuacji” oraz dwa granty w zakresie „Wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego z włączeniem osób w niekorzystnej sytuacji”,
- 2) 2.7. Inteligentne rozwiązania na wsi - pięć Grantów na przygotowanie 25 planów koncepcji inteligentnych wsi SMART VILLAGE,
- 3) 2.2. Aktywni seniorzy - dwa granty.

LGD planuje również realizację projektów w partnerstwie w przedsięwzięciu 2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego, w zakresie edukacji lokalnej. W przedsięwzięciu 2.3. zaplanowano również projekt partnerski: Lokalni edukatorzy młodzieży z doliny Bugu i Niemna.

LGD posiada wieloletnie doświadczenie w zakresie realizacji projektów partnerskich skierowanych do młodzieży oraz społeczności lokalnej, które realizowała z LGD Nemunas z Litwy. W związku z tym, w perspektywie 2023-2027 będzie pełniła funkcję animatora, który zajmie się kojarzeniem, animacją partnerów z obszaru LSR, oraz wsparciem w zakresie realizacji projektu, w którym wezmą udział osoby zajmujące się lub planujące zajmować się edukacją nieformalną, szczególnie dzieci i młodzieży z obydwu LGD. Zaplanowany projekt partnerski docelowo będzie realizowany przez NGO z obszaru LGD z NGO z obszaru LGD NEMUNAS z Litwy lub samą LGD litewską. Potrzeba realizacji projektu wynika z wieloletniego doświadczenia obydwu LGD w zakresie wspólnej realizacji projektów, których odbiorcą były dzieci i młodzież oraz społeczności lokalne. Dodatkowym argumentem przemawiającym za realizacją projektu partnerskiego są podobne problemy występujące na obszarach obydwu LGD tj. odpływ ludzi młodych, niedostatecznie dofinansowana edukacja nieformalna, niski poziom utożsamiania się mieszkańców z obszarem, niewykorzystany potencjał, przyrodniczy, kulturowy, społeczny obszaru. Regiony SLGD „Tygiel Doliny Bugu” i LGD NEMUNAS charakteryzują się wspaniałą przyrodą oraz największą atrakcją turystyczną i przyrodniczą rzekami Bug i Niemen. Współpraca w ramach projektu partnerskiego międzynarodowego niesie

wiele korzyści: tworzenie efektu synergii, tj. razem możemy działać więcej, łatwiej razem rozpoznać potrzeby grupy docelowej projektu, a to pomoże w odpowiednim dostosowaniu działań dla tej grupy, wspólna promocja wzmocni efekt dotarcia do uczestników projektu dodatkowo partnerstwo wzmocni również kadrę organizacji partnerskich poprzez wymianę doświadczeń i wiedzy między podmiotami. Projekt partnerski zakończony sukcesem zachęci partnerów do dalszej współpracy.

LGD deklaruje zachowanie zgodność z kryteriami wyboru projektów ustanowionych dla danego programu regionalnego w odniesieniu do danego typu projektu i właściwego funduszu (EFRR lub EFS+). Ponadto projekty wskazane w LSR będą wybierane zgodnie z zasadami i warunkami obowiązującymi dla EFS+ i EFRR, a także będą promowane projekty, które wpisujące się w inicjatywę Nowy Europejski Bauhaus.

Rozdział VIII. Plan Działania

8.1. Harmonogram osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników

Harmonogram osiągnięcia wskaźników rezultatu oraz produktu w ramach poszczególnych celów i przedsięwzięć został zawarty w opracowanym Planie działania stanowiącym Załącznik nr 2 do LSR. Dokument został powiązany z logiką realizacji LSR opisaną w rozdziale VI, w którym zaprezentowano cele, przedsięwzięcia i wskaźniki planowane do realizacji na poszczególne lata wdrażania w okresie do 31.12.2029 r. Cele LSR są zgodne z celami określonymi w PS WPR 2023-2027 (EFFROW) oraz Programie Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (EFRR i EFS+).

Celem bieżącej weryfikacji stopnia osiągnięcia poszczególnych wskaźników, w stosunku do założeń poszczególnych funduszy, LGD przewiduje prowadzenie monitoringu rocznego stopnia osiągnięcia wskaźników produktu i rezultatu, w podziale na fundusze.

W Planie Działania w zał. nr 2 do LSR zostały uwzględnione przedsięwzięcia wspierające grupy osób w niekorzystnej sytuacji oraz seniorów i ludzi młodych opisane szczegółowo w pkt 6.2, 4.7, tabeli 24 LSR oraz w Planie Komunikacji.

LGD przywiduje zachęcanie do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów oraz przewiduje poszukiwanie i kojarzenie partnerów w ramach operacji realizowanych w partnerstwie i partnerskich. Szczegółowo ten zakres opisano w LSR w punkcie 6.3. Partnerstwo na obszarze LSR. W planie działania przewidziała projekty w partnerstwie i partnerskie, w ramach przedsięwzięcia 2.3 Edukacja lokalna -projekt w partnerstwie oraz projekt partnerski, zagraniczny Lokalni Edukatorzy Młodzieży doliny Bugu i Niemna.

8.2. Kamienie milowe realizacji LSR

LGD określiła kamienie milowe, które wynikają ze wzoru umowy ramowej (Umowa o warunkach i sposobie realizacji Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność) na środkach zakontraktowanych (na podpisanych umowach):

- 1) do 30 czerwca 2026 r. wsparcie na wdrażanie LSR w ramach PS WPR zostanie udzielone w wysokości odpowiadającej 40% wartości budżetu EFFROW;
- 2) do 31 grudnia 2027 r. wsparcie na wdrażanie LSR w ramach PS WPR zostanie udzielone w wysokości odpowiadającej 80% wartości budżetu EFFROW;
- 3) do 31 grudnia 2026 r. wsparcie na wdrażanie LSR w ramach programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 zostanie udzielone w wysokości odpowiadającej 50% wartości EFRR i EFS+;

- 4) do 31 grudnia 2028 r. wsparcie na wdrażanie LSR w ramach programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 zostanie udzielone w wysokości odpowiadającej 95% wartości EFRR i EFS+.

Rozdział IX. Plan Finansowy LSR

9.1. Opis źródeł finansowania LGD

9.1.1. Fundusze EFSI, RLKS w formule bezpośredniego finansowania LSR

LGD, planując wydatkowanie środków z dostępnych funduszy EFSI, tj. EFRROW (PS WPR 2023-2027), EFRR i EFS+ (Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027 - FEoP) przygotowała Budżet LSR stanowiący Załącznik nr 3 do LSR oraz Plan wykorzystania budżetu stanowiący Załącznik nr 4 do LSR. Planowany budżet podzielony został na poszczególne zakresy wsparcia tj. wdrażanie LSR 6 196 844,95 EUR oraz zarządzanie LSR 982 184,50 EUR. Ze środków na Zarządzanie LSR wydzielono kwotę na wdrożenie działań w ramach Planu Komunikacji w kwocie 126 870 euro, pozostała kwota 855 314 euro zostanie przeznaczona na realizację bieżących działań LGD. Wysokość planowanego wsparcia określona została w EURO i nie przekracza kwoty wynikającej z załącznika nr 4 do regulaminu konkursu na wybór LSR.

9.1.2. Inne źródła finansowania LSR

SLGD „Tygiel Doliny Bugu” przeanalizowało potencjał swego obszaru bardzo skrupulatnie, a opracowana LSR wynika ze zdefiniowanych problemów, odpowiada na potrzeby lokalnej społeczności. Niestety budżet LGD 6 196 844,95 EUR w obecnej perspektywie nie umożliwia zrealizowania wszystkich potrzeb opisanych w rozdziale VI LSR i projektów zgłaszanych przez społeczność lokalną podczas konsultacji. Dlatego LGD będzie aplikować do innych funduszy, w celu wzmocnienia efektu zaplanowanych celów i przedsięwzięć w LSR. Doświadczenie LGD od 2006 r. w pozyskiwaniu środków poza programem LEADER jest imponujące to ponad 3,6 mln zł. LGD planuje kontynuować wsparcie dzieci i młodzieży, organizować im kolonie i półkolonie ze środków FSUSR (zgodne z celem 2, z przedsięwzięciem 2.3.). Kolejnym działaniem, które planuje kontynuować, to realizacja projektów transgranicznych w ramach programu INTERREG NEXT Polska - Ukraina 2021-2027, w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego, rozwoju zrównoważonej turystyki oraz wzmocnienia partnerstwa transgranicznego (zgodne z celem 1 i 2 z przedsięwzięciami 1.1.-1.4, 2.1., 2.3., 2.4.). Na mniejsze inicjatywy, wynikające z potrzeb lokalnej społeczności, takie jak: wizyty studyjne, szkolenia, eventy LGD będzie pozyskiwać środki w ramach: KSOW, Urzędów Marszałkowskich woj. mazowieckiego i podlaskiego, FIO, NCK (zgodne z celem 2, z przedsięwzięciem 2.2., 2.3., 2.4.). Nowym wsparciem, zaplanowanym przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, są Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej, które umożliwiają LGD pozyskanie środków na większe inicjatywy, projekty, również w partnerstwie z innymi podmiotami z obszaru LSR (zgodne z celem 1 i 2).

Zarząd Województwa Mazowieckiego w perspektywie 2023-2027 umożliwił LGD, wdrażanie w formule pośredniej RLKS w ramach środków programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 (FEM). Przewidział w tym zakresie na całe woj. mazowieckie 23 mln euro, ze środków EFRR 15 mln euro, a z EFS+ 8 mln euro. Przygotowana przez LGD strategia jest zgodna z FEM, cele i przedsięwzięcia wpisują się w typy projektów ze środków EFRR:

rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (zgodne z celem 2 przedsięwzięcie 2.1.), turystyczne szlaki tematyczne i produkty tematyczne (zgodne z celem 1, przedsięwzięcie 1.1.), oraz EFS+ zakresy dotyczące włączenia społecznego: aktywizacja społeczna i zawodowa, usługi społeczne świadczone w społeczności lokalnej (zgodne z celem 2 przedsięwzięcia 2.2., 2.3., 2.5.). Podmioty z 16 gmin LGD położonych na Mazowszu, będą miały możliwość preferencyjnego wsparcia swoich projektów z FEM, jeśli będą zgodne z LSR.

9.2. Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR

LSR zakłada wykorzystanie środków zarówno z EFRROW jak i z EFS+ oraz EFRR. Koszty Zarządzania LSR finansowane będą ze środków EFRROW oraz EFS+. Jednocześnie rozkład procentowy budżetu, pochodzącego z trzech funduszy, wskazującego na powiązania przedsięwzięć z wysokością wsparcia poszczególnych Celów określonych w LSR prezentuje poniższy opis. Poszczególne cele, w sposób zintegrowany łączą zasoby, środki, sektory, służąc kompleksowości wsparcia. Związek pomiędzy budżetem a celami LSR, mierzonymi za pomocą wskaźników produktu, ma odzwierciedlenie w Planie działania, stanowiącym załącznik nr 2 do LSR oraz w Planie wykorzystania budżetu LSR stanowiącym załącznik nr 4 do LSR.

Cel 1. Ochrona przyrody oraz rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego poprzez wszystkie pięć przedsięwzięć, integruje różnego typu działania na rzecz wskazanej grupy docelowej. Działania te komplementarnie będą wzmacniane w Celu 2. Poprawa warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej poprzez włączenie osób w niekorzystnej sytuacji, przez realizację przedsięwzięć: 2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej - kulturalnej, dziedzictwa kulturalnego i 2.7. Inteligentne rozwiązania na wsi. Wartość wsparcia dla zintegrowanych w ten sposób działań, skierowanych przede wszystkim na rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego z jednoczesnym poszanowaniem środowiska naturalnego wynosi 47,29% budżetu LSR.

Przedsięwzięcie 1.2. Rozwój przedsiębiorczości zaplanowane w Celu 1. integruje i wzmacnia wsparcie przedsięwzięcie 2.6. Przedsiębiorczość skierowana do osób w niekorzystnej sytuacji zaplanowanego w Celu 2. na rzecz tworzenia miejsc pracy. Wartość wsparcia dla zintegrowanych w ten sposób działań, skierowanych przede wszystkim na rozwój przedsiębiorczości, w tym skierowanej do osób w niekorzystnej sytuacji wynosi 19,85% budżetu LSR.

Przedsięwzięcie 1.3. Zrównoważona turystyka wiejska (zagrody edukacyjne, gospodarstwa agroturystyczne) w Celu 1 integruje i wzmacnia wsparcie przedsięwzięcia 2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego (projekt partnerski - Lokalni Edukatorzy młodzieży z doliny Bugu i Niemna oraz edukacja lokalna - projekt realizowany w partnerstwie) w Celu 2. Wartość wsparcia, dla zintegrowanych w ten sposób działań, skierowanych przede wszystkim na rozwój oferty edukacji pozaformalnej, w tym skierowanej do osób młodych 7,96% budżetu LSR.

Cel 2. Poprawa warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej poprzez włączenie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez wszystkie siedem przedsięwzięć, integruje różnego typu działania na rzecz seniorów, ludzi młodych oraz osób w niekorzystnej sytuacji. Działania te komplementarnie będą wzmacniane w Celu 1. Ochrona przyrody oraz rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego poprzez realizację przedsięwzięć: 1.1. Rozwój małej infrastruktury publicznej - turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki, 1.4. Sieciowanie producentów lokalnych 1.5. Odnawialne źródła energii. Wartość wsparcia dla

zintegrowanych w ten sposób działań, skierowanych przede wszystkim na pobudzenie aktywności społecznej oraz włączenie osób w niekorzystnej sytuacji wynosi 83,86% budżetu LSR.

Projekt partnerski zagraniczny Edukatorzy młodzieży z doliny Bugu i Niemna oraz projekt w partnerstwie Edukacja lokalna, zaplanowane w Przedsięwzięciu 2.3 Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego zaplanowane w Celu 2. integrują i wzmacniają ideę partnerstwa w LSR, a LGD przywiduje zachęcanie do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów oraz przewiduje poszukiwanie i kojarzenie partnerów w ramach operacji realizowanych w partnerstwie i partnerskich. Wartość wsparcia dla zintegrowanych w ten sposób działań, skierowanych na rozwój partnerskiej realizacji LSR wynosi 3,11% budżetu LSR.

Przedsięwzięcie 1.2. Rozwój przedsiębiorczości zaplanowane w Celu 1. integruje i wzmacnia wsparcie przedsięwzięcie 2.6. Przedsiębiorczość skierowana do osób w niekorzystnej sytuacji zaplanowanego w Celu 2. na rzecz tworzenia miejsc pracy. Wartość wsparcia, dla zintegrowanych w ten sposób działań, skierowanych przede wszystkim na rozwój przedsiębiorczości, w tym skierowanej do osób w niekorzystnej sytuacji wynosi 19,85% budżetu LSR.

Przedsięwzięcia: 1.2. Rozwój przedsiębiorczości, 1.3. Zrównoważona turystyka wiejska i 1.4. Sieciowanie producentów lokalnych, zaplanowane w Celu 1. integrują i wzmacniają przedsięwzięcia: 2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej - kulturalnej, dziedzictwa kulturalnego, 2.2. Aktywni seniorzy, 2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego, 2.4. Zwiększenie aktywności mieszkańców w działalności NGO, 2.5. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywną integrację i usługi opiekuńcze, 2.6. Przedsiębiorczość skierowana do osób w niekorzystnej sytuacji, zaplanowane w Celu 2. na rzecz ludzi młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji. Wartość wsparcia, dla zintegrowanych w ten sposób działań, skierowanych przede wszystkim na włączanie osób w niekorzystnej sytuacji wynosi 75,53% budżetu LSR.

LGD przygotowała Plan Komunikacji, którego działania komunikacyjne są zgodne z Celem 1 i 2 LSR oraz zaplanowanymi przedsięwzięciami. Odpowiadają na potrzeby, włączają i angażują ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji (osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunów, osoby poszukujące pracy np. mieszkańców osiedli po -PGR, kobiety, rolników z małych gospodarstw) w realizację LSR. LGD w tym dokumencie zaplanowała racjonalny i adekwatny sposób animacji, komunikacji i informowania o możliwości udziału w działaniach oraz możliwości korzystania z efektów tych działań przez grupę osób w niekorzystnej sytuacji. Wartość wsparcia dla zintegrowanych w ten sposób działań, skierowanych przede wszystkim na włączanie osób w niekorzystnej sytuacji wynosi 12,92% budżetu na Zarządzania LSR.

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja

W celu weryfikacji prawidłowości Zarządzania LSR i zadowolenia mieszkańców obszaru z realizacji LSR, konieczne jest prowadzenie działań sprawdzających i oceniających efekty wdrażania. W związku z tym, Strategia i wskazane w niej założenia, powinny być monitorowane w sposób ciągły, a w określonym czasie powinno się dokonywać procesu ewaluacji jej założeń. Monitoring jest postępowaniem mającym na celu zbieranie oraz analizowanie ilościowych i jakościowych informacji na temat Zarządzania LSR oraz realizacji Strategii w zakresie finansowym i rzeczowym. Dostarcza informacji na temat skuteczności i efektywności realizowania założeń strategii, weryfikuje tempo i kierunki, w których zmierza LSR. Wyniki tego typu oceny pozwalają na dokonywanie zmian w dokumencie. Dane z monitoringu Strategii są

także podstawą do przeprowadzenia ewaluacji. W tabeli poniżej wskazano elementy, które będą poddawane monitoringowi w trakcie wdrażania LSR ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za wykonanie badania, metod i źródeł pozyskiwania informacji, a także czasu i okres wykonywania badań.

Tabela 27 Elementy podlegające monitorowaniu

Lp.	Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródło danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych/ Sposób wykorzystania wyników z badania
1	Wskaźniki realizacji LSR	Zarząd/Biuro LGD	Coroczny Raport Monitorowania z Wdrażania LSR i Zarządzania LSR (m.in. ankiety od beneficjentów, monitorujące postęp realizacji wdrażania LSR, wnioski o rozliczenie grantu, informacje z UM o wypłaconych środkach, rejestr danych prowadzony przez LGD).	Na bieżąco.	Stopień realizacji wskaźnika. Wprowadzenie niezbędnych zmian we wskaźnikach LSR.
2	Harmonogram ogłaszanych konkursów	Zarząd/Biuro LGD	Rejestr ogłoszonych konkursów.	Na bieżąco.	Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem konkursów, ocena stopnia realizacji zadań wdrażanych w ramach LSR. Poprawa terminowości ogłaszanych konkursów/wprowadzenie zmian usprawniających w procedurach oceny i wyboru operacji.
3	Budżet LGD	Zarząd/Biuro LGD	Rejestr danych prowadzony przez LGD.	Na bieżąco.	Stopień wykorzystania środków finansowych w odniesieniu do środków zakontraktowanych. Wprowadzenie niezbędnych zmian w Planie Działania/Budżecie.
4	Zainteresowanie stroną internetową LGD	Zarząd/Biuro LGD	Licznik odwiedzin strony internetowej, dane od administratora strony internetowej.	Na bieżąco.	Skuteczność przekazywania/ uzyskiwania informacji na temat działalności LGD. Poprawa systemu informowania i promocji.
5	Zarządzanie LSR (ocena szkoleń oraz doradztwa na rzecz beneficjentów)	Zarząd/Biuro LGD	Ankiety oceny doradztwa, ankiety oceny szkolenia. Po każdym roku zarządzania, Raport z jakości i efektywności świadczonego doradztwa i przeprowadzanych szkoleń.	Na bieżąco.	Ocena pracy pracowników, sposób przekazywania istotnych informacji potencjalnym beneficjentom, pomoc w rozwiązywaniu problemów, efektywność świadczonego doradztwa. Wprowadzenie działań naprawczych w jakości świadczonego doradztwa oraz poziomu prowadzenia szkoleń.

Źródło: opracowanie własne

Ewaluacja jest pewnego rodzaju oceną, dzięki której jest realna możliwość odpowiedzieć na pytanie: czy osiągnięto zamierzone cele określone w LSR? Dzięki przeprowadzeniu badania

ewaluacyjnego możliwe jest obniżenie/wyeliminowanie ryzyka związanego z procesem planowania i wdrażania oraz minimalizowanie ewentualnych skutków związanych ze zdiagnozowanymi nieprawidłowościami/problemami.

Ewaluacja będzie brała pod uwagę 5 kryteriów ewaluacyjnych²¹, tj:

- 1) TRAFNOŚĆ (ang. relevance) - kryterium pozwalające określić, w jakim stopniu przyjęte do realizacji zadania odpowiadają na określone przez beneficjentów problemy na obszarze LGD.
- 2) EFEKTYWNOŚĆ (ang. efficiency) - kryterium pozwalające ocenić, jak duże są nakłady: finansowe, czasu, kapitału ludzkiego na uzyskane wyniki i osiągnięte rezultaty zrealizowanego przedsięwzięcia.
- 3) SKUTECZNOŚĆ (ang. effectiveness) - kryterium pozwalające ocenić stopień osiągniętych celów zdefiniowanych na etapie planowania w odniesieniu do założeń.
- 4) TRWAŁOŚĆ (ang. sustainability) - kryterium, które będzie dostarczać informacji, czy osiągnięte efekty realizacji projektu będą wpływać na rozwój danego sektora czy regionu w dłuższym okresie niż do zakończenia finansowania.
- 5) UŻYTECZNOŚĆ (ang. utility) - kryterium, które będzie dostarczać informacji o tym czy wdrażana LSR odpowiada na zdiagnozowane i faktyczne potrzeby grup docelowych.

Tabela poniżej zawiera wskazanie, jakie elementy LSR zostaną poddane ewaluacji, ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za jej wykonanie, metod i źródeł pozyskiwania informacji oraz czasu i częstotliwości ich wykonania wraz z celem jej przeprowadzenia.

Tabela 28 Elementy podlegające ewaluacji

Lp.	Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródło danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych Sposób wykorzystania wyników z badania
Ewaluacja on-going (w trakcie wdrażania LSR)					
1	Procedury oceny i wyboru oraz kryteria wyboru. Skuteczność zarządzania LSR, w tym wdrażania - Plan komunikacji. Realizacja celów LSR- stopień realizacji wskaźników. Budżet oraz plan jego wykorzystania.	Zarząd/Biuro LGD	Analiza Corocznych Raportów Monitorowania z Wdrażania LSR i Zarządzania LSR (ankiety dla beneficjentów monitorujące postęp realizacji wdrażania LSR, wnioski o rozliczenie grantu, informacje z UM o wypłaconych środkach, rejestr danych prowadzonych przez LGD).	Za okres 2024 r.- 2025 r. w I kwartale 2026 r.	- Ocena poprawności działalności prowadzonej przez Stowarzyszenie, określająca skuteczność realizowanych zadań w odniesieniu do założeń LSR. - Ocena przejrzystości, jasności procedur LGD dla wnioskodawców oraz efektywności kryteriów wyboru w stosunku do wyboru najlepszych operacji. - Ocena skuteczności zarządzania LSR, wdrażania Planu Komunikacji. - Ocena celowości i trafności założeń realizowanych w ramach LSR; określenie stopnia realizacji poszczególnych celów. - Ocena zgodności ogłaszanych i realizowanych

²¹ M. Łotys, Ewaluacja i rozliczanie projektów, Fundacja Wspomagania Wsi

Lp.	Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródło danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych Sposób wykorzystania wyników z badania
					projektów z planem wykorzystania budżetu LSR (zał.4 do LSR). - Ocena zgodności i wysokości wydatkowania środków finansowych z przyznanego budżetu na poszczególne cele i przedsięwzięcia. Prowadzenie zmian w organizacji pracy biura/Rady, procedurach i kryteriach. Poprawa, udoskonalenie Planu Komunikacji. Wprowadzenie niezbędnych zmian we wskaźnikach LSR, Planie Działania, Planie wykorzystania budżetu, Budżecie. Poprawa terminowości ogłaszanych konkursów/wprowadzenie zmian usprawniających w procedurach naboru, oceny.

Ewaluacja ex-post (po zakończeniu wdrażania LSR)

Lp.	Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródło danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych Sposób wykorzystania wyników z badania
2	Realizacja celów, przedsięwzięć wskaźników, budżetu. Zarządzanie LSR, w tym wdrażanie Planu Komunikacji. Pracownicy LGD. Organy LGD. Procedury oceny i wyboru, kryteria wyboru. Operacje zrealizowane w ramach wdrożonej LSR- stopień innowacyjności, komplementarność, wpływ na zdefiniowane potrzeby i niwelowanie problemów. Projekty partnerskie, w partnerstwie. Partnerstwo na obszarze LSR (zewnętrzne) oraz w LGD (wewnętrzne). Rola LGD w zakresie włączenia społecznego:	Podmiot zewnętrzny (niezależny ewaluator)	Analiza Corocznych Raportów Monitorowania z Wdrażania LSR i Zarządzania LSR. Raport z ewaluacji ongoing. Raporty z jakości i efektywności świadczonego doradztwa i przeprowadzanych szkoleń. Wywiady z wnioskodawcami, mieszkańcami, członkami poszczególnych organów (Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej), członków stowarzyszenia oraz pracowników biura.	Za okres 2024 r. - 2028 r. W I kwartale 2029 r.	Kompleksowa ocena wdrożonej LSR, w tym stopień osiągnięcia celów, przedsięwzięć wskaźników. Wypracowanie wniosków i rekomendacji do dokumentu strategicznego na nowy okres programowania. Ocena wpływu zrealizowanej LSR na główne obszary tematyczne określone za pomocą celów oraz określenie kierunków interwencji w kolejnym okresie programowania. Ocena zrealizowanych operacji pod kątem realizacji potrzeb seniorów, osób młodych i osób w niekorzystnej sytuacji. Ocena skuteczności i efektywności działalności LGD przy wdrażaniu LSR, wdrażania Planu Komunikacji, pracy biura i wypracowanie rekomendacji na przyszłość. Ocena jakości i przydatności

Lp.	Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródło danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych Sposób wykorzystania wyników z badania
	seniorów, osób młodych oraz osób w niekorzystnej sytuacji.				wdrożonych projektów partnerskich, w partnerstwie. Wartość dodana podejścia Leader w okresie wdrażania LSR 2023-2027.

Źródło: opracowanie własne.

Podmiotem odpowiedzialnym za prowadzenie procesu monitorowania i ewaluacji LSR jest Zarząd LGD, który ma obowiązek akceptować Raporty wynikające z procesu monitoringu i ewaluacji. W zależności od rodzaju potrzebnych do wprowadzenia zmian w LSR oraz w działalności LGD, wynikających z przeprowadzonych ewaluacji, zajmować się tym będzie Zarząd LGD bądź Walne Zebranie Członków.

Wykaz wykorzystanej literatury (w tym badania własne LGD i wykaz stron internetowych)

1. Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl
2. Biesiacki A., Kuś J., Madej A., Ocena warunków przyrodniczych do produkcji rolnej, IUNG, Puławy 2004
3. <http://www.pte.org.pl/index.php/o-ewaluacji/czym-jest-ewaluacja>
4. Katalog turystycznych produktów regionalnych Podlaskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej.
5. Kwerenda historyczna materialnego dziedzictwa kulturowego z obszaru gmin zrzeszonych w Stowarzyszeniu „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu”, Pracownia Badań i Dokumentacji Zabytków, 2008 r.
6. Lista wskaźników kluczowych 2021-2027 EFS+, EFRR.
7. Poradnik dla Lokalnych Grup Działania w zakresie opracowywania LSR na lata 2014-2020.
8. Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych, red. B. Lewenstein, J. Schindler, R. Szkrzybiec, WUW, CAL Warszawa 2010.
9. Komunikacja i Partycypacja społeczna. Poradnik red. J. Hausner, MSAP, Kraków 1999 (także: <http://www.msap.uek.krakow.pl/doki/publ/komunikacja.pdf>).
10. Ewaluacja zewnętrzna realizacji Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność na lata 2016 -2020, opracowanie OMIKRON Mariusz Wachowicz, październik 2022 r.
11. ABC partycypacji obywatelskiej - poradnik dla organizatorów procesów partycypacyjnych, A. Bluj, M. Jagaciak, M. Perchuć - Żółtowska, K. Pliszczyńska.
12. Raport z badania potrzeb mieszkańców obszaru Stowarzyszenia „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu”, P. Sadłocha, listopad 2022 r.
13. Raport ze spotkań konsultacyjnych w ramach okresu przygotowawczego do Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027, opracowanie własne M.Uszyńska, M. Jurek, luty 2023 r.
14. Poradnik - Metoda na młodego lidera, B. Renda, A. Zabiegajło, B. Czarnocka, pracownicy biura LGD, 2018 r.
15. Pomniki przyrody źródło danych: <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/index.jsf> Obszary chronione źródło danych: www.ongeo.pl

16. (<https://dane.gov.pl/pl/dataset/1130> i <https://dane.gov.pl/pl/dataset/210>) Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID), stan na 30 czerwca 2022
17. Powszechny Spis Rolny 2020.
18. Przewodniki i mapy opracowane przez LGD:
  - a) Przewodnik <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2526,przewodnik-turystyczny-dolina-bugukulinaria-i-producenci-lokalni>
  - b) Mapa <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2487,mapa-turystyczna-dolina-bugu-kulinaria-i-producenci-lokalni>
  - c) Przewodnik turystyczny <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2523,przewodnik-turystyczny-musisz-to-zobaczyc-10-najwazniejszych-atrakcji-doliny-bugu>
  - d) Mapa <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2490,mapa-turystyczna-dolina-bugu-musisz-to-zobaczyc-top-10-atrakcji>
  - e) Przewodnik - <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2522,przewodnik-turystyczny-dolina-bugu-turystyka-aktywna>
  - f) Mapa - <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2489,mapa-turystyczna-dolina-bugu-turystyka-aktywna>
  - g) Przewodnik - <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2524,przewodnik-turystyczny-dolina-bugu-rodzinom-z-dziecmi>
  - h) Mapa- <http://www.tygiel doliny bugu.pl/art,2524,przewodnik-turystyczny-dolina-bugu-rodzinom-z-dziecmi>
19. <https://www.polskiebazarek.pl/>;
<https://produkty.podlaskie.eu/produccenci/region/siemiatycki>
20. Raport CKE dotyczący egzaminu ósmoklasisty 2022 r. <https://cke.gov.pl/egzamin-osmoklasisty/wyniki/>
21. <https://empatia.mpips.gov.pl/dla-swiadczeniobiorcow/rodzina/d3/rejestr-zlobkow-i-klubow>
22. Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej <https://mcps.com.pl/> oraz Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku <http://www.rops-bialystok.pl/rops/>
23. www.dobrepraktyki.decdujemyrazem.pl
24. <https://www.gov.pl/web/finanse/wskazniki-dochodow-podatkowych-gmin-powiatow-i-wojewodztw>.

Spis map

Mapa 1. Gminy SLGD „Tygiel Doliny Bugu”	12
---	----

Spis tabel

Tabela 1 Dokumenty wewnętrzne regulujące funkcjonowanie LGD	10
Tabela 2 Gminy LGD	11
Tabela 3 Przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną	19
Tabela 4 Liczba ludności wg faktycznego miejsca zamieszkania w latach 2015-2021	36
Tabela 5 Zmiany demograficzne w latach 2013-2020	37
Tabela 6 Zmiany demograficzne w latach 2015-2020 ze względu na wiek mieszkańców	37
Tabela 7 Saldo migracji w ruchu wewnętrznym i zewnętrznym	38
Tabela 8 Wydatki budżetów gmin na jednego mieszkańca w złotych	40
Tabela 9 Wskaźniki dochodów podatkowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca dla poszczególnych gmin (wskaźniki G)	41

Tabela 10 Podmioty gospodarki narodowej ogółem	42
Tabela 11 Liczba przedsiębiorstw do 50 pracowników na obszarze LSR.....	42
Tabela 12 Producenci lokalni	45
Tabela 13 Ruch turystyczny.....	49
Tabela 14 Baza noclegowa.....	52
Tabela 15 Bezrobotni zarejestrowani ogółem	55
Tabela 16 Stopa bezrobocia rejestrowanego.....	55
Tabela 17 Infrastruktura kulturalna, turystyczna, rekreacyjna, sportowa na obszarze LGD.....	58
Tabela 18 Szkoły i przedszkola na obszarze LGD.....	61
Tabela 19 Edukacja lokalna - oferta warsztatów.....	62
Tabela 20 Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej	65
Tabela 21 Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w 2022 r.	66
Tabela 22 Samorządowe inwestycje w OZE oraz zasady zrównoważenia środowiska	68
Tabela 23 Organizacje pozarządowe na obszarze LGD	70
Tabela 24 Grupy docelowe, w tym w niekorzystnej sytuacji zdiagnozowane na obszarze LGD	72
Tabela 25 Zgodność i komplementarność celów LSR z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami	77
Tabela 26 Matryca logiczna powiązań analizy potrzeb i potencjału LSR, analizy SWOT oraz celów, przedsięwzięć wskaźników, budżetu.....	87
Tabela 27 Elementy podlegające monitorowaniu.....	108
Tabela 28 Elementy podlegające ewaluacji	109

Załączniki do LSR

Załącznik nr 1: Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach Celu 1. Ochrona przyrody oraz rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
735 381,53	P.1.1. Rozwój małej infrastruktury publicznej - turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki (EFRROW, EFRR)	mieszkańcy obszaru LGD, turyści, NGO, JST, przedsiębiorcy	konkurs
700 000,00	P.1.2. Rozwój przedsiębiorczości (EFRROW)	mieszkańcy obszaru LGD, przedsiębiorcy, turyści, JST	konkurs
300 000,00	P.1.3. Zrównoważona turystyka wiejska (EFRROW)	mieszkańcy obszaru LGD, w tym rolnicy z małych gospodarstw, turyści, JST	konkurs
80 000,00	P.1.4. Sieciowanie producentów lokalnych (EFRROW)	mieszkańcy obszaru LGD, w tym rolnicy z małych gospodarstw, turyści	konkurs
559 467,23	P.1.5. Odnawialne źródła energii (EFRR)	mieszkańcy obszaru LGD, turyści, JST, przedsiębiorcy	konkurs
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach Celu 2. Poprawa warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej poprzez włączenie osób w niekorzystnej sytuacji	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
1 404 042,00	P.2.1. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej - kulturalnej, dziedzictwa kulturalnego	mieszkańcy obszaru LGD, w tym seniorzy, osoby młode, osoby w niekorzystnej sytuacji, turyści, JST, NGO	konkurs
432 161,19	P.2.2. Aktywni seniorzy (EFRROW)	mieszkańcy obszaru LGD, w tym seniorzy, JST, NGO	konkurs, projekt grantowy
642 793,00	P.2.3. Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego	mieszkańcy obszaru LGD, w tym ludzie młodzi, JST, NGO, przedsiębiorcy	konkurs, projekt partnerski, projekt w partnerstwie
241 000,00	P.2.4. Zwiększenie aktywności mieszkańców w działalność NGO (EFRROW)	NGO, mieszkańcy obszaru LGD, w tym seniorzy, osoby młode, osoby w niekorzystnej sytuacji, JST	projekt grantowy
550 000,00	P.2.5. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywną integrację i usługi opiekuńcze	mieszkańcy obszaru LGD, w tym seniorzy, osoby młode, osoby w niekorzystnej sytuacji, JST, NGO	konkurs
530 000,00	P.2.6. Przedsiębiorczość skierowana do osób w niekorzystnej sytuacji (EFRROW)	mieszkańcy obszaru LGD, w tym seniorzy, osoby młode, osoby w niekorzystnej sytuacji, przedsiębiorcy, JST, turyści	konkurs
22 000,00	P.2.7. Inteligentne rozwiązania na wsi (EFRROW)	mieszkańcy obszaru LGD, w tym seniorzy, osoby młode, osoby w niekorzystnej sytuacji, NGO, JST	projekt grantowy

Załącznik nr 2: Plan działania

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
C.1.	Ochrona przyrody oraz rozwój zrównoważonej turystyki i produktu lokalnego													
Przedsięwzięcie P. 1.1. Rozwój małej infrastruktury publicznej turystycznej, dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki	Wskaźnik produktu Liczba operacji w zakresie małej infrastruktury publicznej turystycznej (własny, sztuki)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	7 szt.	77,78%	2 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR
	Wskaźnik produktu PLRO144 Liczba wspartych obiektów w miejscach dziedzictwa naturalnego (sztuki)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	FEdP
	Wskaźnik produktu RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem (sztuki)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	0 szt.	0%	2 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	FEdP

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
Przedsięwzięcie P.1.2. Rozwój przedsiębiorczości	Wskaźnik produktu Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa (własny, sztuki)	0 szt.	0%	2 szt.	16,67%	3 szt.	41,67%	6 szt.	91,67%	1 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR
	Wskaźnik produktu Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa (własny, sztuki)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	33,33%	2 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	
Przedsięwzięcie P.1.3. Zrównoważona turystyka wiejska	Wskaźnik produktu Liczba gospodarstw rolnych objętych wsparciem w zakresie agroturystyki (własny, sztuki)	0 szt.	0%	1 szt.	12,50%	3 szt.	50%	4 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	
	Wskaźnik produktu Liczba gospodarstw rolnych objętych wsparciem w zakresie zagród edukacyjnych (własny, sztuki)	0 szt.	0%	2 szt.	66,67%	1 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	
Przedsięwzięcie P.1.4. Sieciowanie producentów lokalnych	Wskaźnik produktu Liczba wspartych KŁŻ (własny, sztuki)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	
Przedsięwzięcie P.1.5. Odnawialne źródła energii	Wskaźnik produktu RCO105 Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej (MWh)	0 MWh	0%	0 MWh	0%	0,25 MWh	50%	0,5 MWh	100%	0 MWh	100%	0MWh	100%	FEdP
Wskaźnik rezultatu W.1.1(1) R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR (Liczba osób).	0 os.			0 os.		150 os.		150 os.		180 os.		0 os.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.1(2) RCR077 Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (osoby/rok)	0 os.			0 os.		0 os.		0 os.		200 os.		300 os.		FEdP
Wskaźnik rezultatu W.1.2 (3) R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. (Liczba przedsiębiorstw)	0 szt.			2 szt.		4 szt.		6 szt.		3 szt.		0 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.3 (4) R.42 Promowanie włączenia społecznego: Liczba osób objętych wspieranymi projektami	0 os.			1 os.		3 os.		3 os.		4 os.		0 os.		

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
	włączenia społecznego (liczba osób)													
	<u>Wskaźnik rezultatu W.1.4 (5)</u> R.10 Lepsza organizacja łańcucha dostaw: odsetek gospodarstw uczestniczących w grupach producentów, organizacjach producentów, lokalnych rynkach, krótkich cyklach łańcucha dostaw i systemach jakości objętych wsparciem WPR (Liczba gospodarstw/rolników)	0 gosp./rol.		0 gosp./rol.		0 gosp./rol.		5 gosp./rol.		0 gosp./rol.		0 gosp./rol.		
	<u>Wskaźnik rezultatu W.1.5 (6)</u> FEPDR02 Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii elektrycznej (sztuki)	0 szt.		0 szt.		9 szt.		9 szt.		0 szt.		0 szt.		FEdP
C.2.	Poprawa warunków do rozwoju aktywności wśród społeczności lokalnej poprzez włączenie osób w niekorzystnej sytuacji													
Przedsięwzięcie P. 2.1.	<u>Wskaźnik produktu</u> Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej - kulturalnej, dziedzictwa kulturalnego	0 szt.	0%	0 szt.	0%	7 szt.	43,75%	6 szt.	81,25%	3 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR
	<u>Wskaźnik produktu</u> RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem (sztuki)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	0 szt.	0 %	0 szt.	0 %	6 szt.	100%	0 szt.	100%	FEdP
Przedsięwzięcie P. 2.2.	<u>Wskaźnik produktu</u> Aktywni seniorzy PLKLCO02 Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie (osoby)	0 os.	0%	15 os.	15%	15 os.	30%	20 os.	50%	25 os.	75%	25 os.	100%	
	<u>Wskaźnik produktu</u> Liczba seniorów objętych wsparciem (własny, osoby)	0 szt.	0%	0 os.	0%	80 os.	40%	80 os.	80%	40 os.	100%	0 os.	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P. 2.3.	<u>Wskaźnik produktu</u> Wsparcie dzieci i młodzieży z Podlasia Nadbużańskiego PLFCO02 Liczba dofinansowanych miejsc wychowania przedszkolnego (sztuki)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	20%	1 szt.	40%	1 szt.	60%	2 szt.	100%	FEdP
	<u>Wskaźnik produktu</u> PLFCO01 Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	0 os.	0%	0 os.	0%	50 os.	20%	50 os.	40%	50 os.	60%	100 os.	100%	

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
	(osoby)													
	<u>Wskaźnik produktu</u> PLFCO03 Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem (osoby)	0 os.	0%	0 os.	0%	25 os.	16,67%	25 os.	33,34%	50 os.	66,67%	50 os.	100%	
	<u>Wskaźnik produktu</u> PLFCO07 Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem (podmioty)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	25%	1 szt.	50%	1 szt.	75%	1 szt.	100%	
	<u>Wskaźnik produktu</u> EECO01 Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+ (osoby)	0 os.	0%	30 os.	15%	30 os.	30%	60 os.	60%	50 os.	75%	30 os.	100%	
	<u>Wskaźnik produktu</u> Liczba zrealizowanych w partnerstwie projektów edukacji lokalnej (własny, sztuki)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	50%	1 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR
	<u>Wskaźnik produktu</u> Liczba zrealizowanych projektów partnerskich (własny, sztuki)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	
Przedsięwzięcie P.2.4. Zwiększenie aktywności mieszkańców w działalności NGO	<u>Wskaźnik produktu</u> Liczba zrealizowanych projektów grantowych (własny, szt.)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	25%	1 szt.	50%	1 szt.	75%	1 szt.	100%	
Przedsięwzięcie P.2.5. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywną integrację i usługi opiekuńcze	<u>Wskaźnik produktu</u> EECO02+04 Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie (osoby)	0 os.	0%	0 os.	0%	0 os.	0%	15 os.	100%	0 os.	100%	0 os.	100%	FEdP
	<u>Wskaźnik produktu</u> PLKLCO02 Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie (osoby)	0 os.	0%	20 os.	10%	30 os.	25%	50 os.	50%	50 os.	75%	50 os.	100%	
Przedsięwzięcie P.2.6. Przedsiębiorczość skierowana do osób w niekorzystnej sytuacji	<u>Wskaźnik produktu</u> Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego	0 szt.	0%	1 szt.	10%	3 szt.	40%	4 szt.	80%	2 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
	przedsiębiorstwa (własny, szt.)													
	Wskaźnik produktu Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa (własny, szt.)	0 szt.	0%	0 szt.	0%	1 szt.	50%	1 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	
Przedsięwzięcie P.2.7. Inteligentne rozwiązania na wsi	Wskaźnik produktu Liczba gmin w których powstaną koncepcje inteligentnych wsi (własny, szt.)	0 szt.	0%	25 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	
	Wskaźnik rezultatu W.2.1(1) R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR (liczba osób)	0 os.		0 os.		400 os.		400 os.		200 os.		0 os.		PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.1.(2) RCR077 Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (osoby/rok)	0 os.		0 os.		475 os.		200 os.		230 os.		45 os.		FEdP
	Wskaźnik rezultatu W.2.2.(3) PLHILCR01 - Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu	0 szt.		25 szt.		25 szt.		50 szt.		50 szt.		100 szt.		
	Wskaźnik rezultatu W.2.2.(4) R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (liczba osób)	0 os.		0 os.		80 os.		80 os.		40 os.		0 os.		PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.3 (5) PLFCR01 Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu (osoby)- PRZEDSZKOLA	0 os.		0 os.		0 os.		50 os.		50 os.		150 os.		FEdP
	Wskaźnik rezultatu W.2.3 (6) PLFCR01 Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu (osoby) - MAŁE SZKOŁY	0 os.		0 os.		0 os.		25 os.		50 os.		75 os.		
	Wskaźnik rezultatu W.2.3 (7) PLHILCR01 Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu (osoby)	0 os.		0 os.		0 os.		0 os.		60 os.		120 os.		
	Wskaźnik rezultatu W.2.3 (8) R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoby)	0 os.		0 os.		120 os.		120 os.		60 os.		0 os.		PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.3 (9) R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoby)	0 os.		0 os.		0 os.		10 os.		0 os.		0 os.		

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
	Wskaźnik rezultatu W.2.4 (10) R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoby)	0 os.		0 os.		160 os.		160 os.		80 os.		0 os.		
	Wskaźnik rezultatu W.2.5 (11) PLHILCR01 Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu (osoby)	0 os.		0 os.		0 os.		0 os.		15 os.		0 os.		FEdP
	Wskaźnik rezultatu W.2.5 (12) PLHILCR01 - Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu	0 szt.		10 szt.		20 szt.		20 szt.		30 szt.		20 szt.		
	Wskaźnik rezultatu W.2.6 (13) R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. (Liczba przedsiębiorstw)	0 szt.		1 szt.		4 szt.		5 szt.		2 szt.		0 szt.		PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.7 (14) R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi. (Liczba strategii)	0 szt.		25 szt.		0 szt.		0 szt.		0 szt.		0 szt.		

Załącznik nr 3: Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR

Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	3 000 000,00	1 864 890,76	1 331 954,19	6 196 844,95
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	662 500,00	0,00	319 684,50	982 184,50
Razem	3 662 500,00	1 864 890,76	1 651 638,69	7 179 029,45

* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEdP.

** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”.

Załącznik nr 4: Plan wykorzystania budżetu

Fundusz	Środki zakontraktowane w Euro do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFRR OW	0,00	0,00	129 907,41	4,33%	1 202 058,41	40,07%	1 235 418,41	41,18%	2 430 000,00	81,00%	2 700 000,00	90,00%	3 000 000,00	100,00%
EFS+	0,00	0,00	137 324,18	10,31%			665977,10	50,00%	799 172,51	60,00%	1 265 356,48	96,00%	1 331 954,19	100,00%
EFRR	0,00	0,00	0,00	0,00%			932 445,38	50,00%	1 118 934,45	60,00%	1 771 646,22	96,00%	1 864 890,76	100,00%
Razem	0,00	0,00	267 231,59	6,17%	1 202 058,41	40,07%	2 833 840,89	45,73%	4 348 106,96	70,17%	5 737 002,70	92,58%	6 196 844,95	100,00%

Prezes Zarządu
SLGD „Tygiel Doliny Bugu”

Agnieszka Wojtkowska

Wiceprezes Zarządu
SLGD „Tygiel Doliny Bugu”

Teresa Olszewska